

T.C.

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

OSMANLI SAVAŞ SANATINDA TÜFEK (15-17. YÜZYILLAR)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NİHAT ÖNSEL

DANIŞMAN

DOÇ. DR. SELİM SERKAN ÜKTEN

AKSARAY 2022

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

OSMANLI SAVAŞ SANATINDA TÜFEK (15-17. YÜZYILLAR)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NİHAT ÖNSEL

DANIŞMAN
DOÇ. DR. SELİM SERKAN ÜKTEN

AKSARAY 2022

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren(....) ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı: Nihat

Soyadı : ÖNSEL

Bölümü : Tarih

İmza :

Teslim tarihi : 20.07.2022

TEZİN

Türkçe Adı: Osmanlı Savaş Sanatında Tüfek (15-17. Yüzyıllar)

İngilizce Adı : Rifle in the Ottoman Art of War (15-17. Centuries)

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı: Nihat ÖNSEL

İmza:

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
JÜRİ ONAY SAYFASI

..... tarafından hazırlanan “.....
.....” başlıklı tez çalışması
aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Aksaray Üniversitesi
..... Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans /
Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: (Doç. Dr. Selim Serkan Ükten)
(Tarih Anabilim Dalı, Aksaray Üniversitesi)

İMZA

.....

Üye: (Doç. Dr. Abdolvahid Soofizadeh)
(Tarih Anabilim Dalı, Aksaray Üniversitesi)

.....

Üye: (Doç Dr. Oktay Berber)
(Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, Osmangazi Üniversitesi)

.....

Tez Savunma Tarihi:/...../.....

Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulununtarih ve.....sayılı
kararı ile onaylanmıştır.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Doç. Dr. Sevilay USLUDİVANOĞLU
İmza

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın hazırlanmasında bana her zaman destek olan, özellikle Orta Asya Türk Tarihi alanında bana yol gösteren ve bu alanı bana daha çok sevdiren kıymetli hocam ve aynı zamanda tez danışmanım olan Sayın Doç. Dr. Selim Serkan Ükten hocama teşekkür ederim. Bu çalışma için gerekli kaynaklar hususunda benden yardımlarını esirgemeyen Aksaray Üniversitesi Tarih Bölüm Başkanı Sayın Prof. Dr. Necmettin Aygün hocama teşekkürlerimi borç bilirim. Aynı zamanda Aksaray Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde görev yapan birbirinden kıymetli diğer hocalarıma üstümdeki emekleri için ayrı ayrı teşekkür ederim. Yine bu tez çalışması boyunca maddi ve manevi olarak her zaman yanımda olan değerli ağabeyim Burak Önsel'e teşekkür ederim. Çalışmam için gerekli bazı kaynaklara ulaşabilmemde bana yardımcı olan İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi görevlilerine ayrıca teşekkür ederim. Son olarak bütün hayatım boyunca olduğu gibi bu çalışmada da benden desteğini esirgemeyen babam ve anneme minnettar olduğumu belirtmek isterim.

Aksaray 2022

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
OSMANLI SAVAŞ SANATINDA TÜFEK (15-17. YÜZYILLAR)

(Yüksek Lisans Tezi)

Nihat ÖNSEL, Aksaray 2022

ÖZET

Osmanlı Devleti sınırları oldukça geniş olan ve asırlar boyunca yaşayan bir devlet olarak Türk tarihinin en önemli devletleri arasında yer almaktadır. Osmanlılar bu başarılarını büyük ölçüde yapmış oldukları savaşlar neticesinde elde etmişlerdir. Bu savaşları kazanmalarında ise ateşli silahların büyük etkisi olmuştur. Tüfek; top ile birlikte en önemli ateşli silahlardan bir tanesidir. İcat edildikten bir asır kadar çok uzun olmayan bir zaman zarfında orduların vazgeçilmez bir silahı haline gelmiştir. Tüfek devletlerin kaderlerini önemli oranda etkilemiştir. Devletlerin sadece siyasi ve askeri olarak değil iktisadi ve toplumsal olarak da etkilenmelerine neden olmuştur. Osmanlılar tüfekle tanışmalarından sonra kısa bir sürede kullanmaya da başlamışlardır. Osmanlılar tüfeğin savaş meydanlarındaki önemini hızlı bir şekilde kavramış ve üretimine bile başlamışlardır. Batı kaynaklarının belirttiklerinin aksine Osmanlılar kendilerine özgü tüfekler kullanmışlardır. Osmanlı ordusu da savaş meydanlarında tüfek ile yapılacak taktiklere göre ayarlanmıştır. Bu durum Osmanlıların kendileri özgü taktikler de kullandıklarını ortaya koymaktadır. İşte bu tez çalışmasında Osmanlı ordusunun XVIII. asra kadar kullandığı tüfekler tüm yönleriyle tanıtılmaya ve Osmanlı tüfekleri ile ilgili güvenilir bir çalışma meydana getirilmeye çalışılmıştır.

Bilim Kodu: 111305

Anahtar Kelimeler: Tüfek, Fitilli, Çakmaklı, Osmanlı, Savaş

Sayfa Adedi: 125

Danışman: Selim Serkan Ükten

AKSARAY UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
RIFLE IN THE OTTOMAN ART OF WAR (15-17. CENTURIES)
(M. A. Thesis)

Nihat ÖNSEL, Aksaray 2022

ABSTRACT

Ottoman Empire becomes one of most important state which has highly large territory and exist throughout history among Turkish states. Ottomans obtains these accomplishments substantially thanks to their wars. Firearms have a great affect on winning these wars, rifle is one of the most important fire arms together with gun . Rifles become indispensable arm in a time less than a century after it is invented. Rifle has affected the history of states in no small measure, it has an impact on not only political and military but also financial and social. After Ottomans make acquainted with rifle, they use it in a short time, Ottomans comprehended the importance of rifle on battle ground and started produce it. Contrary to the western resources ottomans use their own rifles. Ottomans also regulate its arm a way that they can use the rifle on battle grounds. This condition prove that ottomans use their own tactics. In this thesis the rifles used by ottomans until XVIII. are tried to be introduced in detailed and to be done a study in a reliable way.

Science Code: 111305

Key Words: Rifle, Ribbed, Flintlock, Ottoman, War

Page Number: 125

Supervisor: Selim Serkan Ükten

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU	I
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI.....	II
JÜRİ ONAY FORMU	III
TEŞEKKÜR	IV
ÖZET	V
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER	VII
KISALTMALAR	IX
GİRİŞ	1
1. ATEŞLİ SİLAHLAR VE TÜFEK.....	5
1.1. Ateşli Silahların Ortaya Çıkışı.....	5
1.2. Tüfeğin İcadı.....	13
1.3. Osmanlıların Tüfekle Tanışması	18
1.4. Osmanlılarda Tüfek Kullanımının Yaygınlaşması.....	22
2. OSMANLI ORDUSUNDA TÜFEK KULLANAN ASKERİ BİRİMLER	27
2.1. Yeniçeriler	27
2.2. Leventler	31
2.3. Sekbanlar	33
2.4. Azaplar	35
2.5. Bostancılar	35
2.6. Tımarlı Sipahiler	36
2.7. Deliler	38
3.OSMANLI ORDUSUNUN KULLANDIĞI TÜFEKLER, TEÇHİZATLARI, MÜHİMMATLARI VE İMALATLARI	39
3.1. Osmanlı Ordusunda Kullanılan Tüfekler	39

3.1.1. Ağır Metris/Kale Tüfekleri	42
3.1.2. Fitilli Tüfekler/Arkebüzler	42
3.1.3. Çakmaklı Tüfekler	43
3.1.4. Karabina/ Süvari Tüfekleri	45
3.2. Teçhizatlar ve Mühimmatlar	46
3.2.1. Barutluklar	46
3.2.2. Harbîler	46
3.2.3. Kütüklükler	47
3.2.4. Barut Ölçüm Teçhizatı	47
3.2.5. Fıtil	47
3.2.6. Mermi/Fındık	48
3.3. Osmanlılarda Tüfek İmalatı ve Cebeci Ocağı	49
4. MEYDAN SAVAŞLARI TEMELİNDE OSMANLILARIN TÜFEK İLE YAPTIĞI TAKTİKLER	52
4.1. Varna Savaşı (1444)	54
4.2. II. Kosova Savaşı (1448)	56
4.3. Çaldıran Savaşı (1514)	57
4.4. Mercidabık Savaşı (1516)	59
4.5. Ridaniye Savaşı (1517)	60
4.6. Mohaç Meydan Savaşı (1526)	61
4.7. Haçova Meydan Savaşı (1596)	62
5. OSMANLI DEVLETİ'NİN İSLAM DÜNYASINA VE ÇİN'E YAPTIĞI TÜFEK YARDIMLARI	66
SONUÇ	78
KAYNAKÇA	83
EKLER	101
TEZ DEĞERLENDİRME FORMU	112

KISALTMALAR

age: Adı geçen eser

agm: Adı geçen makale

agt: Adı geçen tez

ATASE: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi

b.: Bin

bkz.: Bakınız

C.: Cilt

Çev.: Çeviri

DİA: Diyanet İslam Ansiklopedisi

DTCF: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

ed.: Editör

Haz.: Hazırlayan

Ks.: kısım

M.Ö.: Milattan Önce

M.S.: Milattan Sonra

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

OTAM: Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi

s.: Sayfa

S.: Sayı

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı

TSK: Türk Silahlı Kuvvetleri

TTK: Türk Tarih Kurumu

vd.: ve diğerleri

vol.: volume

vs.: ve saire

cm: santimetre

mm: milimetre

kg: kilogram

GİRİŞ

Silah en eski devirlerden itibaren insanların hayatlarında önemli bir rol oynamıştır. İlk insanlar tabiat güçlerine, vahşi hayvanlara ve kendi aralarındaki mücadelelere karşı yeni silahlar üretmek zorunda kalmışlardır. Bunun amacı ise yaptıkları savaşlarda rakiplerine üstünlük sağlayabilmektir. İnsanların bu üstünlüğü kurabilmesi yeni silahların üretimi ile birlikte gerçekleşmiştir. İnsanlar doğada hayatını sürdürebilmek için girdiği mücadelelerde çok çeşitli nesneleri silah olarak kullanmıştır. Örneğin: fillerin dişlerini, bazı hayvanların boynuzlarını, kirpinin derisinde yer alan okları ve bunlar gibi daha çok sayıda hayvandan silah üretmek amaçlı faydalanmışlardır.¹

Barutun keşfedilmesi devletler ve orduları için adeta bir devrim mahiyetindedir. XII. asırda Asya kıtasının tamamına ve daha sonra da Avrupa kıtasına yayıldığı büyük ölçüde kabul edilmektedir. Barut; devletleri sadece siyasi ve askeri alanlarda değil, iktisadi ve hukuki alanlarda da etkilemeyi başarmıştır. Barutun keşfedilmesi ateşli silahların icat edilmesinde ve devletler tarafından yaygın bir şekilde kullanılmasında en önemli etken olarak bilinmektedir. Barutun İslam devletlerinde kullanımının yaygın duruma gelmesi, Osmanlı Devleti zamanında gerçekleşmiştir. Nitekim Osmanlılar gerçekleştirdikleri fetihlerde ateşli silahlardan oldukça fazla ve iyi bir şekilde faydalanmayı bilmişlerdir. Osmanlılar bilhassa büyük bir ateşli silah olan topu savaşlarda çok kullanmışlardır. Topun ardından ise araştırma konumuz olan tüfek icat edilmiştir.²

Batı'da bulunan mevcut kaynakların çoğu dünyada ilk defa ortaya çıkan askeri teknolojilerin kendilerine özgü olduğu konusunda aynı fikirdedirler. Yine bu kaynaklara göre Batı dünyasında ortaya çıkan askeri yenilikler diğer toplumları da etkilemiştir. Batı kaynakları askeri teknolojiye bu yeniliklerin kendi başarıları olduğunu öne sürerken Osmanlılara hiç yer vermemişler ve adeta dışlamışlardır. İşte Batı dünyasının askeri alanda diğer milletlerden üstün olduğu iddiasını savunan bu teze “Askeri Devrim” adı verilmiştir.³

¹ Erkan Göksu, **Türk Kültüründe Silah**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2008, s. 55-56.

² Mahmut H. Şakiroğlu, “Barut”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 92-93.

³ Feridun Mustafa Emecen, “Klasik Dönem Osmanlı Askeri Tarihi Üzerine Yeni Bakışlar” **Hunlar’dan Günümüze Türk Askeri Kültürü**, ed. A. Sefa Özkaya, Kronik Yayınları, İstanbul 2020, s. 338-339.

Bu kavramı ilk defa açık bir şekilde ortaya koyan İsveçli tarihçi Micheal Roberts'dir.⁴ Roberts *The Military Revolution: 1560-1660 (Askeri Devrim: 1560-1660)* adlı bu çalışmasını 1955 yılında sunmuştur.⁵ Askeri Devrim tezini açıklayan ve savunan bu kitabın ardından yine bu tezi destekleyen bir kitap daha çıkmıştır. 1988 yılında *The Military Revolution (Askeri Devrim)* adıyla yayınlanan bu kitap, Geoffrey Parker tarafından kaleme alınmıştır.⁶ İşte Roberts ve Parker'ın ele aldığı bu çalışmalar askeri devrimin Batı'da meydana geldiğini, bilhassa tüfeğin gelişiminin ve tüfek ile yapılan taktik ve stratejilerin Batı kökenli olduklarını savunmaktadırlar.⁷

Fakat yine çoğu kaynak Roberts ve Parker'ın söylediklerinin aksine Osmanlıların ateşli silah teknolojisinde Batı dünyasından geri kalmadıklarını ifade etmektedir. Gerçekten de Osmanlı Devleti bilhassa tüfek bakımından XVIII. asra kadar hiçbir devletin gerisinde kalmamıştır.⁸ Batılı yazarların ifade ettiklerinin aksine Askeri Devrim kavramının ortaya çıkıp gelişmesinde Osmanlıların payı aksi ispat edilemeyecek kadar büyük ve mühimdir.

Bu çalışmadaki amacımız Askeri Devrim kavramını detaylıca açıklayıp tartışmak değildir. Osmanlı tüfekleri ile ilgili yapılan bu çalışma öncelikle elde bulunan bilgi ve belgelere dayanarak Osmanlıların belirli dönemlere kadar Batı dünyası karşısında askeri anlamda geri kalmadığını hatta ateşli silahların ortaya çıktığı erken dönemde onların önlerinde olduğunu açıklamaktadır. Bu çalışmanın en önemli amaçlarından birisi ise Osmanlı tüfeklerinin kendi dönemlerinde hüküm süren diğer devletlerin tüfekleri ile kıyaslandığında ne kadar kaliteli ve savaşlarda Osmanlılar için ne kadar yarar sağladıklarını gösterebilmektir.

Her ne kadar I. Süleyman (1520-1566) döneminde Osmanlıların iç ve dış dinamiklerin de bozulmalar ortaya çıkıp devlet tedricen bir duraklama dönemine girmiş olsa da Osmanlılar XVIII. asra kadar askeri anlamda Batı dünyası ile rekabet edebilecek güce sahip olmuş ve hatta çoğu zaman bu alanda üstünlüğü de kendi elinde tutmayı başarmıştır.

Osmanlı askeri tarihi oldukça detaylı araştırılması gereken bir alandır. Çünkü günümüze

⁴ Stephen Morillo-Michael F. Pavkovic, *Askeri Tarih Nedir ?*, çev. Kemal Özdil, Isık Yayınları, İstanbul 2020, s. 119.

⁵ Özgür Kolçak, *XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi ve Osmanlılar: 1660-64 Osmanlı Avusturya Savaşları*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2012, s. 27.

⁶ Geoffrey Parker, *Askeri Devrim: Batı'nın Yükselişinde Askeri Yenilikler 1500-1800*, çev. Tuncay Zorlu, Küre Yayınları, İstanbul 2018, s. 11.

⁷ Veysel Göger, "Askeri Devrim Kuramı ve XVI. Yüzyıl Osmanlı Kale Kuşatmaları", *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, C. 22, S. 42, 2017, s. 70.

⁸ Rhoads Murphey, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş: 1500-1700*, çev. Mehmet Tanju Akad, Homer Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007, s. 37.

kadar bu alanda yapılan çalışmalar hala belli oranlarda yetersiz kalabilmektedir. Bu çalışmanın bir diğer amacı Osmanlı askeri tarihi alanı için yeni bir araştırma eser meydana getirmek ve bu alan ile ilgili çalışmalar yapacak araştırmacılara belirli düzeyde yeni bir başvuru kaynağı olmasını sağlamaktır. Ayrıca tüfek ile ilgili yapılan çalışmalarda önemli bir eksiklik bulunmaktadır. Bu çalışmalar incelendiğinde Osmanlıların yaptıkları büyük savaşlarda tüfek ile gerçekleştirdikleri mühim taktiklere neredeyse hiç değinilmemiştir. Bu çalışmada bu eksiklik giderilmeye çalışılmış, gerçekleştirilen taktiklerin nasıl uygulandıkları ve Osmanlı ordusuna getirdikleri yararlar açıklanmaya çalışılmıştır.

Bu tez çalışmasında öncelikle Osmanlı ana kaynaklarından yararlanılmaya çalışılmıştır. Örneğin XV. asır Osmanlı tarihçilerinden olan Mevlana Mehmed Neşri'nin kaleme aldığı *Kitab-ı Cihânnümâ* adlı eserde tüfegin Osmanlılar tarafından ilk defa hangi tarihte kullanıldığına dair önemli bilgiler yer almaktadır.⁹ Yine Osmanlılar da tüfek kullanımı ile ilgili oldukça mühim bilgiler içeren bir diğer eser *Gazavât-ı Sultân Murad b. Mehemmed Hân* adlı anonim Gazavatnamedir. Eser Osmanlıların tüfek ile hangi savaşta tanıştıkları konusuna dair önemli bilgiler vermektedir. Bu eserin XVI. asırda oluşturulmuş bir nüshası günümüze kadar ulaşmıştır. Eser Halil İncık ve Mevlüd Oğuz tarafından 1978 yılında yayımlanarak araştırmacılara kazandırılmıştır.¹⁰

Tüfek ile ilgili önemli araştırmalar yapılmış ve eserler meydana getirilmiştir. Bu hususta öncelikle Halil İncık'ın 1957 yılında yayımlanan "Osmanlılarda Ateşli Silahlar" adlı makalesi gösterilebilir. Feridun Mustafa Emecen tarafından kaleme alınan *Osmanlı Klasik Çağında Savaş* adlı kitap yine en önde gelen çalışmalardandır.

Yabancı tarihçilerin kaleme aldığı eserler arasında ilk başta Kenneth Chase tarafından yazılan, *Ateşli Silahlar Tarihi* isimli kitap gösterilebilir. Daha sonra ise ünlü askeri tarihçi Gabor Agoston'un eserleri ön planda gelmektedir. Agoston'un eserleri arasında *Barut, Top ve Tüfek: Osmanlı İmparatorluğunun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi* adlı kitabı bu tez konusu hakkında oldukça önemli bilgiler içermektedir.

Tüfek ile ilgili önemli tez çalışmaları da yapılmıştır. Bu tez çalışmalarının en önde geleni olarak Serkan Emir Erkmén tarafından 2019 yılında bilim dünyasına kazandırılan *Klasik Dönem Osmanlı Kara Kuvvetleri (Silahları ve Teçhizatları)* isimli doktora çalışması

⁹ Necdet Öztürk, **İmparatorluk Tarihinin Kalemli Muhafızları Osmanlı Tarihçileri: Ahmedî'den Ahmed Refik'e**, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2018, s. 49.

¹⁰ Abdulkadir Özcan, **Osmanlı'da Tarih Yazımı ve Kaynak Türleri**, Kronik Yayınları, İstanbul 2020, s. 17-18.

gösterilebilir. Son olarak ise bu tez konusu için TSK'nın ATASE yayınlarından büyük ölçüde faydalanılmıştır.

Bu tez çalışması 5 ana bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde ateşli silahların ortaya çıkması, tüfeğin icadı ve Osmanlı Devleti'nin ateşli silahlar ile bilhassa tüfekte tanışması ele alınmıştır. İkinci bölümde Osmanlı ordusunda tüfek kullanan askeri birimler, önemli örnekler verilerek anlatılmıştır. Üçüncü bölümde Osmanlı ordusunun XVII. asra kadar kullandığı tüfekler özellikleri ile birlikte tanıtılmıştır. Ayrıca tüfeklerin teçhizatlarına; kimler tarafından, nasıl ve nerede üretildiklerine de değinilmiştir. Dördüncü bölümde Osmanlı ordusunun yaptığı önemli meydan savaşlarına değinilmiş ve bu savaşlarda tüfek ile yaptıkları taktikler etraflıca anlatılmıştır. Son olarak beşinci bölümde ise Osmanlı Devleti'nin diğer devletlere yapmış olduğu tüfek yardımlarına ve Osmanlıların bu yardımlar ile birlikte İslam devletleri arasında nasıl bir konuma geldiklerine vurgu yapılmıştır.

I.BÖLÜM

ATEŞLİ SİLAHLAR VE TÜFEK

1.1. Ateşli Silahların Ortaya Çıkışı

Ateşin insanlar ile olan ilişkisi en eski devirlerden itibaren başlamıştır. Bir yandan ateşi kutsallaştırıp ona tapan insan diğer taraftan ateşi kendi lehine kullanabilmek amacıyla değişik yöntemler bulmaya çalışmıştır. İlk çağlarda insanların kendileri için tehlike olarak gördükleri her şeye karşı kullandıkları yanan ağaç dalları bu yöntemlerin ilk neticesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu netice daha sonraki asırlarda yerini ucu yakılmış oklara, ateş saçan savaş arabalarına ya da içinde yanar vaziyette bulunan kömür, zift ve kükürt ile içi dolu olan kaplara bırakmıştır.¹¹

İnsanlar yazının bulunmasından önceki dönemlerde bile düşmanlarına ucu yakılan oklarla saldırmışlardır.¹² Dünya tarihinde savaş konusu hakkında yazılan ilk kaynak olarak Sun Tzu'nun M.Ö. IV. asırda kaleme aldığı *Ping-fa* kitapçığı bilinmektedir. Bu kitapçıkta Sun Tzu ateşin düşmana karşı beş farklı şekilde kullanıldığını ifade etmektedir. Bu beş saldırı yöntemi şu şekildedir: birincisi düşman askerlerini ordugâhları ile birlikte yakmak, ikincisi düşmanın depolarını yakarak imha etmek, üçüncüsü ikmâl malzemelerini yakarak yok etmek, dördüncüsü savaş için depoladıkları bütün mühimmatları yakmak ve nihayet beşincisi düşmanın üzerine ateş damlaları fırlatmaktır.¹³

Gerek meydan ve gerekse kuşatma savaşları olsun ucu yakılarak düşman üzerine atılan oklar ya da ateş ile yakılıp düşmana atılan diğer nesneler komutanları ya da hükümdarları yeterince memnun etmiyordu. Çünkü düşman bu okları ve nesneleri geri püskürtebiliyor ve üzerine su dökerek kolayca etkisiz hale getirebiliyordu. Bu süreçten sonra insanların istedikleri düşmanın üzerine atıldığında uzun süre sönmeyen, kuvvetli bir şekilde yanan ve su ile söndürülemeyen bir ateşin savaşlarda kullanılmasıydı. Yandığında sönmeyen maddeler bitki vs. gibi maddelerden elde edilebiliyordu. İnsanlar böyle maddeleri

¹¹ Nejat Eralp, **Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silah Kavramı Ve Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silahlar**, TTK Yayınları, Ankara 1993, s. 100.

¹² Alfred Worcester Crosby, **Ateş Etmek: Tarihte Fırlatma Teknolojileri**, çev. Aybek Görey, Kitap Yayınevi, İstanbul 2003, s. 82.

¹³ Ping-fa Savaş Sanatı anlamına gelmekle birlikte savaş ile ilgili birçok konuda önemli bilgiler içermektedir; Sun Tzu, **Savaş Sanatı**, çev. Mahmut Durmaz, Mahzen Yayınları, Ankara 2020, s.69.

keşfederek ve kullanılmaya hazır hale getirerek savaşlarda bir şekilde yararlanmayı bilmişlerdi. Fakat insanlar bununla da yetinmemişler ve zamanla körük sistemini icat ederek ateşi ve yanan maddeleri düşman üzerine püskürtmüşler ya da fırlatmışlardır.¹⁴ Bu şekilde Antik Çağ'ın en önemli silahlarından sayılan ateş, Rum ateşi adıyla daha gelişmiş ve daha etkili bir silaha dönüşmüştür.

Rum ateşi adı verilen bu silah, ilk defa VII. asırda Bizanslılarca kullanılmıştır. Fakat Çin'de icat edilip diğer bölgelere yayıldığı görüşü daha çok kabul görmektedir. Ateşli silahlar keşfedilene kadar savaşlarda olan ününü koruyan bu silah en çok Bizanslılar tarafından kullanıldığı için bu adı almıştır.¹⁵ Savaşlar nezdinde Orta Çağ'ın en önemli icatlarından biri olan bu silah su üzerinde yanabiliyor ve üzerine su döküldüğünde ise daha çok alevleniyordu. Rum ateşi fiziksel olarak güçlü olduğu gibi aynı zamanda söndürülemez olması sebebiyle düşmanın psikolojisini de sarsabilen güçlü bir silahtı. Şayet bu silah icat edilmeseydi İslam dini birçok bölgede olduğu gibi Avrupa bölgesini de yakından etkisi altına alabilme potansiyeline sahipti.¹⁶ İnsanlar zaman geçtikçe bu korkunç silaha karşı koyabilmenin çarelerini aramaya başlamış ve sonunda birtakım çözümler bulmuştur. Rum ateşine karşı bulunan bu çözümlerin çoğunluğunun Müslümanlardan günümüze ulaşan kaynaklarda yer alması ise gayet normal bir durumdur. Çünkü bu silah ile ilk defa karşılaşanlar ve bu silahtan ilk defa zarar görenler Müslüman savaşçılar olmuşlardır.¹⁷ Netice olarak Rum ateşi de belli bir orana kadar etkili olabilen bir silah olmakla beraber zamanla önemini yitirmeye başlamıştır. Belki de artık hayatın temel kurallarından biri olan değişime uygun olarak daha yeni ve daha etkili bir silahın icat edilme zamanı gelmişti. Devletler o dönemlerde günümüzde olduğu gibi büyük bir silahlanma hızına sahip olmaya başlamışlardı. Nihayet ilk ateşli silahların ortaya çıkmasını sağlayan barut keşfedilmiştir.¹⁸

Patlayıcı özelliğe sahip bulunan ve bu özelliği sayesinde bir nesnenin veya bir merminin fırlatılarak atılmasını sağlayan maddeye barut denilir. Keşfedildikten bir süre sonra başka bölgelerde kendisini göstermeye başlamıştır. Barutun ilk defa kim tarafından icat edildiği ve geliştirildiğine dair kesin bilgiler yoktur. Bilgilerin yetersizliğine rağmen barutun XII.

¹⁴ Crosby, **age**, s. 82-83.

¹⁵ Abdulkadir Özcan, "Ateş-i Rumi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s. 57; John Keegan, **Savaş Sanatı Tarihi**, çev. Selma Kolçak, Say Yayınları, İstanbul 2019, s. 415.

¹⁶ William Weir, **Savaşları Değiştiren 50 Silah**, çev. Beyza Köseoğlu-Mehmet Tuncer, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2010, s. 51.

¹⁷ Ali Doruk Kahraman, **Tarihte Rum Ateşi: Kökenleri, Bileşimi, Gelişimi ve Kullanımı**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2019, s. 221.

¹⁸ Crosby, **age**, s. 85.

asırda önce tüm Asya kıtasında ve daha sonra Avrupa’da kullanılmaya başlandığı kabul edilmektedir. Doğu’da yayıldıktan sonra Batı’ya taşınmasında ise Moğolların, Arapların ve Türklerin etkisi olduğu yüksek ihtimal olarak görülmektedir.¹⁹

Osmanlı kaynaklarında barutun keşfedilmesine dair farklı bilgiler yer almaktadır. İbrahim Peçevî, *Târîh-i Peçevî* adlı eserinde barutun 1370 senesinde Avusturyalı Bertoloş adında bir adam tarafından keşfedildiğini aktarmıştır.²⁰ Vakanüvis Halil Nuri Bey, Hicri 40 senesinde barutun keşfedildiğini söylemektedir.²¹ Ahmed Asım Efendi ise barutun Hicri 766 senesinde bir Alman rahip tarafından icat edildiğini söylemektedir.²² Son olarak Kethüda Sait Efendi, Ahmed Asım Efendi’nin söylediklerinin aynısını ifade ederek barutun Alman bir rahip tarafından Hicri 766 senesinde keşfedildiğini yazmaktadır.²³

Osmanlı kaynaklarındaki bu bilgilere rağmen günümüzde çoğu araştırmacı, barutun Çinliler tarafından keşfedildiğini ve başka coğrafyalara ulaşınca kadar yine Çinliler tarafından kısmen de olsa geliştirildiğini kabul etmektedirler.²⁴ Bu durum barutun farklı vasıtalar ile dünyanın değişik bölgelerine yayılırken insanların eline ilk haliyle ulaşmadığını bizlere göstermektedir.

Barut; güherçile, kömür ve kükürdün birleşmesinden meydana gelen bir maddedir.²⁵ Barut ilk defa keşfedildiğinde herhangi bir savaş aracı veya yanan bir madde değildi. Çünkü silahlarda yeni bir aşamaya geçilmeyi sağlayan barutu keşfeden insanlar, henüz ondan bir silah ya da patlayıcı olarak yararlanmayı bilmiyorlardı. Çin’in Taocu simyacıları akışkan bir özelliğe sahip cıva ve yanabilen bir taş olan sülfür ve benzeri maddeler ile uzun zaman boyunca deneyler yapmışlardır. Bu deneylerin sonucunda ise ileride çok önemli bir maddeyi icat etmişlerdir. M.Ö. II. bin yıla doğru gelirken Çin’deki Taocu simyacılar hem oksijen ile birleşen hem de kendi yapısında oksijen barındıran bir madde olan güherçile hakkında oldukça fazla bilgiye sahip durumdaydılar. Güherçile oldukça zor söndürülebilen

¹⁹ Zafer Gölen, **Osmanlı Devleti’nde Baruthâne-i Âmire (XVIII. Yüzyıl)**, TTK Yayınları, Ankara 2006, s. 1

²⁰ Peçevî İbrahim Efendi, **Peçevî Tarihi**, C. 1, haz. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981, s. 83 ; Yunus İnce, **Osmanlı Barut Üretim Teknolojisinde Modernleşme: Azadlı Baruthanesi (1794-1878)**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya 2013, s. 7.

²¹ Seydi Vakkas Toprak, **Nuri Tarihi (Metin-İnceleme)**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2011, s. 182 ; İnce, **agt**, 2013, s. 7.

²² Antepli Seyyid Mütercim Ahmed Asım Efendi, **Asım Efendi Tarihi**, C. 1, haz. Ziya Yılmaz, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2015, s. 239 ; İnce, **agt**, 2013, s. 7.

²³ Ahmet Özcan, **Kethüda Said Efendi Tarihi ve Değerlendirmesi**, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 1999, s. 76-77 ; İnce, **agt**, 2013, s. 7.

²⁴ İnce, **agt**, s. 7; Mehmet Solak, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Habsburg Sınır Bölgesinde Barut Üretim Politikası”, **Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, C. 4, S. 6, 2018, s. 284 ; Weir, **age**, s. 58-59.

²⁵ Eralp, **age**, s. 102.

bir maddedir. Barutun içerisindeki üç önemli maddeden biri olan güherçile aynı zamanda barutun yanma hızını da belirleyen bir faktördür. Barutun patlamasına elbette diğer maddeler de katkıda bulunurlar fakat patlamanın gerçekleşmesindeki en önemli madde güherçile olarak kabul edilmektedir. Güherçile Çinli Taocular tarafından barutun içerisinde yer alan bütün maddeler arasında en önemlisi olarak gösterilmiş ve barutun prensi olarak kabul edilmiştir.²⁶

Güherçile zamanla dünyanın değişik bölgelerine yayılmayı başarmıştır ve bu farklı yerlere ulaşmadan önce ise uzun yıllar boyunca yalnız Çin ve Hindistan'da tanınan bir madde olmuştur. Senelerce eğlenceler için ve bir dini tören özelliği taşıyan havai fişek gösterilerinde kullanılan güherçilenin zamanla kimyasal yapısı hakkında edinilen bilgiler de artmaktaydı. Bu bilgi birikimi sonucunda da güherçile; barut ve ateşli silahlarda kullanılan bir madde haline gelmiştir.²⁷

Barutun keşfedilmesi ve karışımında kullanılacak madde ve yöntemlerin daha iyi çözümlenmesi dünya üzerinde yalnızca yeni silahların icat edilmesine neden olmamıştır. Barutun kullanımı ile ortaya çıkan ateşli silahlar yapılan savaşlarda yeni taktik ve sistemlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Barutun zamanla dünyanın değişik bölgelerine yayıldığı yukarıda belirtilmişti. Barutun yayılması aynı zamanda ateşli silahların da kullanımını ve gelişmesini de beraberinde getirmiştir. Orta Çağ'ın güçlü yöneticileri kendi üstünlüklerini ispat edebilmek için ve topraklarını koruyabilmek için en güçlü silaha sahip olmak istiyorlardı ve bu amaç, doğal olarak büyük bir silahlanma yarışını da beraberinde getirmekteydi. Top, o dönemde yapılacak savaşlarda bu isteklere en olumlu cevabı verebilecek bir silahtı.²⁸

Çinliler barutun patlaması sonucunda ortaya çıkan gazların nesneleri fırlatabildiğini çok önceden biliyorlardı. Oldukça sağlam ve içi boş bir ağaç olan bambu Çinlilerin en fazla kullandıkları ağaçlardan biri olmakla birlikte onlara boru şeklini anımsatıyordu. İleride savaşların vazgeçilmez bir silahı olacak olan top ise tıpkı bambu kamışları gibi bir borunun içinde yer alan nesne ya da mermiyi fırlatan bir silahtır. Dolayısıyla Çinliler top sistemini keşfederken bambu kamışlarından esinlenmişlerdir denilebilir. Topun keşfedilmesine kadar barutu keşfedenler bir mermiyi fırlatabilmek için çok sayıda deney yapmışlardır. Fakat topun ortaya çıkması için ateş mızrağı denilen silahın bulunmasını beklemek gerekecektir.

²⁶ Crosby, **age**, s. 88-89.

²⁷ Yunus İnce, **Karaman Eyaletinde Güherçile Üretimi ve Nizamı (18. Ve 19. Yüzyıllar)**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2005, s. 23-24.

²⁸ Eralp, **age**, s. 102-103.

Ateş mızraklarının ağzından ilk keşfedildiklerinde yüksek ihtimalle ateşten başka bir şey çıkmamıştır. İnsanlar zaman geçtikçe bu silahın fırlatma gücünü öğrenmiş ve borunun içine her türlü nesneyi koymaya başlamışlardır. Dolayısıyla silahın içine koyulan nesneler büyüdükçe borunun boyutu da büyümüştür ve bu silah ilk başlarda sadece ateş püskürten bir silahken zamanla top denilen etkisi çok daha büyük olacak bir silaha bürünmüştür. Bütün bu hadiselerin XVI. asrın ilk zamanlarında gerçekleştiği düşünülmektedir.²⁹

Barut ile birlikte yeni yeni icat edilmeye başlanan ateşli silahlar ve bu silahlar için ortaya çıkarılan yeni teknolojiler tedricen Avrupa'ya doğru yayılmaya başlamıştır. Avrupa'da hem bulundukları coğrafya açısından güçlü olan kaleler hem de orduların kullanmış oldukları silahların kaleleri yıkmak için bazen etkili olamamalarına rağmen yine de XV. asrın ortalarına doğru Avrupa'daki bazı devletlerin kullandıkları toplar bu kalelerin surlarını ve diğer güçlü istihkâmları bertaraf eder hale gelmeye başlamışlardır.³⁰

Barutun Çin'de icat edilip çoğu araştırmacı tarafından bu şekilde kabul edildiğini yukarıda belirtmiştik. Bununla birlikte barutun icadından sonra Çinlilerin ve Arapların askeri harekâtlarında barutla çalışan silahları Avrupa'dan daha önce kullandıkları bilinmektedir. Fakat Avrupalılar barutun önemini ve düzenlenecek askeri seferlerde kendilerine sağlayacak olan avantajları bütün milletlerden daha önce anlamış ve kavramışlardı.³¹ Bu durum Avrupalılara XVIII. asırdan sonra diğer devletler karşısında özellikle askeri anlamda bazı üstünlükler sağlamıştır diyebiliriz.

Ateşli silahların Avrupa ülkeleri tarafından tanınmasından sonra top bu ülkeler tarafından kolayca benimsendi. Orta Çağ'ın sonlarına doğru keşfedilen bu ateşli silah bir kuşatma silahı olarak Avrupa'da ilk defa 1324 senesinde düzenlenen Metz Kuşatması'nda kullanılmıştır. Yine aynı asırda Avrupa'nın çoğu yerinde toplardan istifade edildiğine dair güvenilir bilgiler mevcuttur.³²

Bu bilgilerden bir tanesi 1326 yılında yazılan Floronsa resmi evraklarıdır. Diğeri ise İngiltere'de bulunan ve 1327 senesine ait olan bir el yazmasıdır. Bu el yazmasında ilkel bir silahın tasviri çizilmesine rağmen kaynaklar bu resim için herhangi bir bilgi vermemektedir. Fakat Stockholm Devletler Tarihi Müzesi'nde yer alan *Milimete* isimli bir

²⁹ Crosby, **age**, s. 90-91. ; bkz. EK. 1.

³⁰ Geoffrey Parker, **Cambridge Savaş Tarihi**, çev. Füsun Tayanç-Tunç Tayanç, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2020, s. 111-113.

³¹ Gabor Agoston, **Osmanlı'da Ateşli Silahlar ve Askeri Devrim Tartışmaları**, haz. Kahraman Şakul, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2020, s. 115.

³² Salim Aydın, "XIV.-XVI Asırlarda, Avrupa Ateşli Silah Teknolojisinin Osmanlılara Aktarılmasında Rol Oynayan Avrupalı Teknisyenler (Tâife-i Efrenciyân)" **Belleten**, C. 62, S. 35, Ankara 1998, s. 785.

el yazmasında tasvir edilen silah ile ilgili çok önemli bir parça bulunmuştur. Bu parça Avrupa'da yer alan ağır silahların kullanımına ilişkin ilk delillerden biri olarak gösterilmektedir.³³

Top XIV. asrın ikinci yarısında Avrupa'da varlığını iyice göstermeye başlamıştı. Avrupa'da top döküm işinden anlayan ustalar büyük toplar dökmek için çalışmalara çoktan başlamışlardı. Avrupa'da kilise çanları her dönemde insanlar tarafından büyük rağbet görmekteydi ve bu çanları meydana getiren ustalar bu işin nasıl yapıldığını iyi bir şekilde kavramışlardı. İlk yapılan toplar demir ya da bronz madenlerinden faydalanılarak dökülmekteydi. Bronz toplar Avrupa'da oldukça erken bir dönemde ortaya çıkmakla birlikte hızlı bir şekilde kabul edilmişti. Bunun nedenleri olarak bronzun uzun zaman paslanmadan kalabilmesi, daha gelişmiş topların dökümünde öncü olması ve ateşleme yapılırken sağladığı güvenlik gibi avantajlar söylenebilir. Demir topların dökülmesiyle ilgili bilgilerde Avrupalı top ustaları tarafından bilinmekteydi ve Avrupa'da sağlam demir toplar dökülene kadar sadece dövme demir toplar ve dökme bronz toplar kullanılmıştır.³⁴

Kuşatmalarda veya savaş meydanlarında boy gösteren ilk toplar fazla uzağa ateş açamıyorlardı. Bu toplar menzilleri fazla olmadığı için kuşatılacak kale ya da yere oldukça yakın bir yere yerleştirilerek ateşleniyordu fakat bu durum topların ya düşman tarafından ele geçirilmesine ya da bir şekilde tahrip edilmelerine neden olmaktaydı. Avrupa'da zaman geçtikçe topların isabet oranı arttığı gibi namlu uzunlukları ve menzilleri de artmıştır. Kurşun ya da demirden yapılan güllerin taş güllerden daha çok tahrip gücü olduğunu keşfedenler sayesinde topların attıkları mermilerde zamanla değişime uğramış ve gelişmiştir. Netice olarak metalurji alanındaki ilerlemeler daha büyük, sağlam ve etkili topların ortaya çıkmasını sağlamıştır.³⁵

Avrupa'da ateşli silahların kullanılmaya başlandığı XIV. asır aynı zamanda Osmanlıların da tarih sahnesine bir devlet olarak çıktıkları zamandır. Ateşli silahların ortaya çıkışı ve gelişimi Osmanlıların kuruluşu ve yükselişi ile paralellik göstermiştir. Osmanlılar ateşli silahların önemini devlet en erken dönemlerini yaşarken anlamışlar, bu teknolojiye ayak uydurmuşlar ve XVI. asırda bu konuda dönemin en güçlü devletini oluşturmayı başarmışlardır.³⁶

³³ Carlo Maria Cipolla, **Silahlar ve Avrupa Sömürgeciliği**, çev. Taşkın Temiz, Yöneliş Yayınları, İstanbul 1998, s. 11.

³⁴ Carlo Maria Cipolla, **Yelken ve Top**, çev. Aslı Kayabal, Kitap Yayınevi, İstanbul 2003, s. 11-12.

³⁵ Parker, **age**, s. 113-114.

³⁶ Salim Aydın, **Tophâne-i Âmire ve Top Döküm Teknolojisi**, TTK Yayınları, Ankara 2006, s. 14.

İslam dinini benimsemiş ülkeler arasında Osmanlılar ateşli silahları kullanma hususunda en iyi devletti. Osmanlıların ateşli silahlara ne kadar önem verdiğini daha II. Murad (1421-1444, 1446-1451) döneminde Topçu ve Top Arabacıları Ocağının kurulması ile anlayabiliriz. Osmanlı topçu ustaları kendi işlerinin en iyisiydiler ve Osmanlı sultanları arasında ateşli silahlar kullanma konusunda II. Mehmed (1444-1446, 1451-1481) dönemin bütün hükümdarları arasında en istekli olanlarındandı. II. Mehmed saltanat yılları boyunca yaptığı bütün fetihlerde bu istekliliğini göstermiştir. Osmanlıların XV. asırda karşılaştıkları Macarlardan askeri konularda çok bilgi öğrendikleri kabul edilse bile İslam dünyasının kuşatma tekniğindeki bilgileri Avrupalılarınkinden daha eski ve teknik bilgi açısından daha iyiydi.³⁷

Bütün bunlara rağmen Osmanlıların ateşli silahlar ile tanışmalarında Balkan milletleri ile yaptıkları temaslar göz ardı edilemez. Balkanlarda yaşayan ustaların Osmanlıların ateşli silahları üretmelerinde ve geliştirmelerinde oldukça önemli katkıları olmuştur. Osmanlı yöneticileri Balkanlarda fethettikleri bölgelerdeki silah üretim noktalarına ve buralarda çalışan işçilere zarar vermemişler hatta aynı şekilde çalışmalarına izin vermişlerdir. Devlet, Balkan milletlerinden ateşli silah kullanabilen kişileri de tımarlı yazdırıp bu kaleler de görevlendirmiştir. Balkan coğrafyasında çalışan usta topçu ve top dökümcüler kendilerine fazlaca maaş bağlanarak devlet adına göreve alınmışlardır.³⁸

Topun Orta Avrupa'dan Osmanlılara intikal ettiğini yukarıda vurgulamıştık. Fakat bu durum Osmanlıların XIV. asırda topu bilmedikleri ve kullanmadıkları anlamına gelmemektedir.³⁹ Osmanlı kaynaklarında topun kullanımına dair muhtelif bilgiler bulunmaktadır. Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân* adlı eserinde Osmanlıların 1391 yılında düzenlediği İstanbul kuşatmasından bahsederken o dönemde topun henüz tam olarak bilinmediğini vurgulamıştır. Âşıkpaşazâde'nin bu ifadeleri o dönemde Osmanlıların topu yeni yeni tanıdıklarını göstermektedir.⁴⁰

Âşıkpaşazâde'nin eserinde verilen bilgilerin pek güvenilir olmadığı anlaşılmıştır. Nitekim Neşri'nin eserinden Osmanlıların İstanbul'un kuşatılmasından iki sene önce meydana gelen I. Kosova Savaşı'nda (1389) ve daha öncesinde top kullandıklarını öğrenmekteyiz.

³⁷ David Nicolle, **İstanbul'un Fethi 1453**, çev. Hamide Koyukan, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018, s. 32-33.

³⁸ Aydüz, **age**, s. 20.

³⁹ Mücteba İlgürel, "Osmanlı Topçuluğunun İlk Devirleri", **Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı**, İstanbul 1995, s. 286.

⁴⁰ Âşıkpaşazâde Derviş Ahmed, **Osmanoğulları'nın Tarihi**, haz. Kemal Yavuz-M. A. Yekta Saraç, Koç Kitaplığı, İstanbul 2003, s. 129.

Neşri *Cihânnümâ* adlı eserinde bu savaşı anlatırken Topçu Haydar isimli bir kişiden bahsetmekte ve onun top atmakta ne kadar yetenekli biri olduğunu söylemektedir.⁴¹ Neşri'nin vermiş olduğu bu bilgiler bugün çoğu araştırmacı tarafından kabul edilmektedir.⁴²

Halil İnalçık tarafından ilk defa çevirisi yapılan Arnavid Sancağı Defteri'nde ise Topçu İsmail isminde bir kişiden söz edilmektedir. Bu kişi hakkında verilen bilgiler Osmanlıların XV. asır başları ve daha öncesinde de top kullandıklarına dair önemli bir kanıt olarak gösterilmektedir.⁴³ İnalçık'ın ortaya koyduğu bu görüşü ise kaynaklar teyit etmektedir.

Kemalpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân*'da Osmanlı'da topun ilk kullanımına dair 1354 ve 1358 yıllarını verirken⁴⁴ İsmail Hami Danişmend Şikârî'nin yazmış olduğu *Karaman Tarihi* adlı esere dayanarak topun ilk defa 1364 senesinde Osmanlılar ve Karamanlılarla yapılan savaşta kullanıldığını ortaya çıkarmıştır.⁴⁵ Gabor Agoston ise bütün bu bilgilere katılarak Osmanlıların ateşli silahlar ile XIV. asrın son çeyreğinde Balkanlı milletler sayesinde tanıştığını ve Osmanlıların topu ilk defa bu dönemde kullandıklarını belirtmiştir.⁴⁶

Ateşli silahlar ve Osmanlılar ile ilgili son olarak bir konuya değinmekte fayda vardır. Çünkü bu konuda diğer başka etkenler gibi Osmanlıların ateşli silahlar ile iç içe olduğunu ve bu silahları ustaca kullandıklarını bizlere göstermektedir. Bu konu İslam dinini benimsemiş devletlerin ateşli silahlara karşı olumlu bakmamaları ve kullanmakta isteksiz oluşlarıdır. Avrupa askeri tarihçileri, İslam devletlerinin ateşli silahlara karşı ilgisiz olduklarını eskiden beri savunmuşlardır. Bunun sebebi olarak ise Hz. Muhammed (622-632) döneminde ateşli silahların olmayışı ve netice olarak da İslam devletlerinin bu silahları kullanmakta isteksiz olduğunu göstermektedirler.⁴⁷

Gabor Agoston'un ifadelerine göre bu tarz görüşler İslam devletleri için alışılmış bir şekilde tekrar edilerek günümüze kadar gelmişse de İslam devletlerinin hükümdarları hem

⁴¹ Mevlana Mehmed Neşri, *Cihânnümâ: Osmanlı Tarihi (1288-1485)*, haz. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2013, s. 122.

⁴² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapukulu Ocakları*, C. 2, TTK Yayınları, Ankara 1998, s. 35 ; İdris Bostan, "XVI. Yüzyıl Başlarında Tophane-i Amire ve Top Döküm Faaliyetleri", *Halil İnalçık Armağanı*, C. 1, Ankara 2009, s. 251 ; İlgürel, *agm*, s. 288.

⁴³ Halil İnalçık, *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-ı Arnavid*, TTK Yayınları, Ankara 1987, s. 105-106.

⁴⁴ Kemal Paşa-Oğlu Şemsüddin Ahmed İbn-i Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, C. 2, haz. Şerafettin Turan, TTK Yayınları, Ankara 1991, s. 133.

⁴⁵ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. 1, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1947, s. 73.

⁴⁶ Agoston, *age*, s. 148.

⁴⁷ Gabor Agoston, *Osmanlı'da Strateji ve Askeri Güç*, Timaş Yayınları, İstanbul 2019, s. 131.

İslam dininin vermiş olduğu aşırı muhafazakârlığı zaman zaman tatbik ederek hem de dünyadaki yeni teknolojik gelişmeleri takip ederek bu karışıklığı dengede tutmaya çalışmışlardır. İşte Osmanlılar bu işi en iyi yapanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Avrupalı askeri tarihçilerin öne sürdüğü görüşlerin tam tersi olarak Osmanlılar İslam dininin vermiş olduğu aşırı muhafazakârlığa tutsak olmamışlar ve teknoloji alanındaki yeni gelişmeleri takip etmişlerdir. Osmanlıların ateşli silahlar ve yeni teknolojik gelişmeler bağlamında en önemli özelliklerinden birisi de diğer ülkelerden gördükleri bu silahları hatasız ve hızlı bir şekilde kendi ordu ve sistemlerine adapte etmeleridir.⁴⁸

1.2.Tüfeğin İcadı

Ahşap bir kundağın üzerine sabitlenen bir namludan, namlu ile birlikte oluşturulan ateşleme düzeneğinden, bunlarla birlikte hedefi vurmaya kolaylaştıran bir nişangâhtan oluşan ve aynı zamanda ateşli silahlar kategorisi içerisinde yer alan bu el silahlarına tüfek denilmektedir.⁴⁹

Ateşli silahlar içerisinde toplar savaş meydanlarında görevlerini belirli oranlarda yerine getirmişlerdir. Bu silahı kullanan devletler düşmanlarına karşı büyük üstünlük kurmuşlardır. Özellikle güçlü kale ve surların yıkılması kolaylaşmış ve bu sayede top kullanan milletler gerçekleştirdikleri muhasaralar da daha başarılı olmaya başlamışlardır. Fakat topların kendilerinin ve mermilerinin oldukça ağır olması ve bu sebeplerden ötürü aşırı derecede hantal olup taşınmaları zor olması, atış yapılırken hızlı ve seri bir şekilde ateş edilememesi ve kullanılması için çok sayıda askere ihtiyaç duyulması gibi birtakım dezavantajları bulunmaktaydı. Bütün bu olumsuzluklar daha kolay kullanılabilen ve daha seri atışlar yapabilen bir ateşli silahın ortaya çıkmasını gerektirmekteydi. Zaman içerisinde bu gereksinime cevap olarak ateşli el silahları icat edildi. İşte bu hafif ateşli el silahlarının ilk icat edileni tüfek olmuştur. Toplara göre oldukça hafif ve kullanımı kolay olan ağızdan dolma basit mekanizmalı ilk tüfekler topun savaş meydanlarında kullanılmasından sonra icat edilmiştir. İlk tüfeklerin kim tarafından, nerede ve ne zaman icat edildiği hakkında kesin bilgiler maalesef bulunmamaktadır. Fakat şurası muhakkaktır ki ilk icat edilen tüfeklerde tıpkı günümüzdeki tüfekler gibi üç ana parçadan oluşmaktaydılar. Bu parçalar sırasıyla; omuza yaslamak için kundak, silahı ateşleyebilmek için oluşturulan mekanizma

⁴⁸ Gabor Agoston, **Osmanlı'da Savaş ve Serhad**, Timaş Yayınları, İstanbul 2013, s. 85.

⁴⁹ Serdal Soyluer, "Tüfekhane-i Amire'yi Mamur Kılmak: Osmanlı Tüfek İmalatında Avrupalı Uzmanların Rolü" **İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Osmanlı Araştırmaları Dergisi**, C. 52, S. 52, 2018, s. 267-268 ; Gabor Agoston, "Tüfek", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 41, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, s. 459.

ve merminin gönderilmesi için kundağa yerleştirilen namlu idi.⁵⁰

Topun Avrupa’da icat edilmesinden aşağı yukarı 50 yıl sonra tüfek icat edilmişti. XIV. asrın son çeyrek diliminde meydana gelen bu olay savaşlarında kaderlerini değiştirecek türdendi. Tüfekler kullanımındaki kolaylıkları, ağırlıklarının çok fazla olmayışı ve özellikle tek bir asker tarafından kullanılabilmesi gibi özellikleri ile zamanla savaş meydanların da en çok ihtiyaç duyulan silahlardan biri haline gelmiştir. İlk başlarda oldukça basit bir mekanizmaya sahip olan ve bir fitil aracılığıyla ateşlenen tüfekler zamanla daha da hafifletilmiş, boyutları küçültülmüş ve daha seri atışlar yapabilecek mekanizmalara sahip olmuşlardır.⁵¹

İlk icat edildiğinde daha çok bir el topuna benzeyen tüfek, kelime anlamını tam olarak XV. asırda kazanmıştır.⁵² Tüfeğin atası sayılan bu el toplarına tam olarak tüfek denilemezdi. Bu silah tahta bir kazığın üstüne koyulan bir borudan meydana gelmekteydi. Bunlar zamanla geliştirilip tüfek denilen silaha dönüştürülecekti ama tüfeğin atası sayılan bu el topları da tıpkı ilk tüfekler gibi fitil ile ateşlenerek çalışmaktaydı. Bu silahı kullanacak olan kişi tahta kazığı tutar diğer eliyle de fitili ateşleyerek merminin atılmasını sağlardı.⁵³

İlk icat edilen tüfeklerin tasvirleri 1431 senesinde Floransa ordusunun Lucca üzerine gerçekleştirdiği saldırının anlatıldığı İtalyan kaynaklarında ve Hussite ordusunun 1420’li yıllarda Katoliklere karşı yapmış olduğu savunmada arabalar ile desteklenen kalelerini korumak amacıyla yararlandıkları mücadelede ortaya çıkarılmıştır. Tüfeklerin sadece savunma için değil bir saldırı silahı olarak kullanılmaya başlandığı tarih henüz net değilse bile XV. asrın ikinci yarısına doğru bazı ordular bu silahı kullanacak kuvvetlere sahiptiler. 1440’lı yıllarda yapılan savaşta Milanolu askerlerden oluşan tüfekçiler Venedik ordusuna önemli derecede zarar vermişlerdi. 1448 senesinde meydana gelen Caravaggio Savaşı ateşli silahların büyük ölçüde etkinliklerini gösterdiği bir savaştır. Bu savaşta orduların çarpıştığı alan neredeyse dumandan görünmez hale gelmiştir ve bu durum ileride yapılacak olan bütün muharebelerde savaş meydanlarının bu şekilde bir hale bürüneceğinin adeta bir habercisi olmuştur. Yeni icat edilen bu silahın savaş meydanlarında ya da küçük çaplı çarpışmalarda kullanılması yazarlar tarafından mertlik dışı olarak yorumlansa da bu silah

⁵⁰ Eralp, **age**, s. 104.

⁵¹ Eralp, **age**, s. 105-106 ; Selim Serkan Ükten, **Buhara Hanlığı’nın Askeri Teşkilatı (1500-1868)**, TTK Yayınları, Ankara 2018, s. 288.

⁵² Mücahit Demir, “Osmanlı Devleti ve Tüfek Olgusu: Tüfeğin Orduya Dahil Olması Gelişimi ve Geline Seviye”, **Yunus Emre Anısına Türkiye ve Türk Dünyası Araştırmaları**, C. 9, ed. Yunus Emre Tansü, Ankara 2021, s. 494.

⁵³ Weir, **age**, s. 77.

XV. asrın ikinci yarısına doğru gelinirken tüm İtalyan ordularının kullandığı bir silah haline gelmiştir ve arbalet zamanla ikinci planda kullanılır duruma düşmüştür. İtalyanlar ve Almanlar tüfeğin gelişimine katkı sağlayan önemli milletlerdendi ve bu gelişime Kastiyalılar ile Aragonlular da katılmışlardı. Uzunca bir borunun çatal şeklinde bir tahta kazığının üzerine oturtulan ve kullanımı oldukça zor olan ağır ve hantal ilk tüfek tipinin yerine XV. asrın ortalarına doğru gelindiğinde daha iyi şekilde geliştirilmiş tüfekler icat edildi. Bu tüfekler yıllarca savaşlarda ve kuşatmalarda ordulara hizmet edecek olan fitilli arkebüzler idi.⁵⁴

İlk icat edilen ateşli el silahları için Avrupalılar fazla oranda barut kullanıyorlardı çünkü barut mermiyi fırlatmak için yetersiz gelmekteydi. Ağırlıkları zaten oldukça fazla olan bu el silahlarının biraz olsun hafifletilmesi için namluları çok fazla uzun olarak kullanılmamaya çalışılırdı. Bunlarla birlikte bu silahlar oldukça fazla geri tepme gücüne sahiptiler ve geri tepme gücünün hafifletilmesi amacıyla çatal ya da çengel bir tahta kazığının üstünde kullanılıyorlardı. Geri tepmenin azaltılması için kullanılan bu destek yani çengel muhtemelen silahın en önemli parçalarından biri haline gelmişti çünkü bu silahın adı da Almanların dilinde karşılığı çengel olan *haken* kelimesinden türeyerek *hakenbüsche* olmuştur. Avrupa'daki çoğu millet bu silah için kullanmış oldukları adı Almanca da kullanılan halinden almışlardır. Öyle ki Fransızca da *harquebuse*, İngilizce de *hackbus* ya da *hackbuss*, İtalyanca da *archibuqio* veya *archibuso* ve İspanyolca da *arcabuz* olarak isimlendirilen bu silahın küçük el toplarını andıran bir silah çeşidi olması muhtemeldir.⁵⁵ Son olarak bu silah Osmanlı Türkçesine ise tam olarak *arkebüz* olarak geçiş yapmıştır.⁵⁶

Arkebüzler XV. asrın ikinci yarısında tüfek ise tam olarak XVI. asrın başlarında tarih sahnesinde yerini almışlardır. Bunlar aslında aynı mekanizma ile çalışan iki silah olmakla başlarda ayrı iki silah gibi görülmüştür. Fakat bu silahlar zamanla birbirinden ayrı tutulmayan bir silah olarak görülmeye başlamıştır. Tüfek Y biçimindeki bir tahta destekten ateş edilen ateşli bir el silahıydı fakat zamanla kullanan kişinin en çok ihtiyaç duyduğu bu parçasını yitirmişti. Bu aşamadan sonra arkebüzlerde tüfek olarak anılmaya başlandı. Ancak her ne olursa olsun 1700 yılına kadar çoğu tüfek türünün hepsi iki ortak özelliği

⁵⁴ Christon I. Archer, **Dünya Savaş Tarihi**, çev. Cem Demirkan, Tüm Zamanlar Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 216-217.

⁵⁵ Agoston, **Osmanlı'da Savaş...**, s. 68-69.

⁵⁶ Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. 1, MEB Yayınları, İstanbul 1983, s. 80.

taşıdılar. Bu özelliklerden biri fitilli olmaları diğeri ise yivsiz namlulu olmalarıydı.⁵⁷

Tarih boyunca savaşlarda insanlara büyük ölçüde hizmet etmiş olan ok ve yay artık çağdaş ordularda yerini fitilli tüfeklere bırakmıştı. Bu tüfekler düşmanın zırhını oktan daha iyi delebiliyordu. Düşman askerinin zırhını tamamen parçalayamasa da onların daha güçlü zırhlara ihtiyaç duymalarına neden oluyordu. Uzun zamanlar boyunca İngilizler kendilerine ait olan uzun yayların başka bütün silahlara olan üstünlüğüne inanmışlardır fakat sonuç olarak tüfek XVI. asrın başlarında ok ve yayın yerine geçerek savaşların vazgeçilmez bir silahı haline gelmiştir.⁵⁸

Fitilli arkebüzler diğer silahları geride bırakmışlardı fakat henüz orduların ihtiyaçlarına cevap verecek düzeyde bir tüfek değildi. Öncelikle bu silahın doldurulması oldukça zordu ve çok vakit almaktaydı. Bu yüzden tüfekçi askerler ağır süvari saldırıları karşısında adeta çaresiz kalmaktaydılar. Diğer yandan bu silahı kullanan asker bir eliyle fitili ateşlemeye çalışırken diğer eliyle bir çatal desteğe oturtulmuş tüfeği oldukça sağlam tutması ve kara barutu kontrol etmesi gerekti.⁵⁹

Fitilli tüfekler yeterince sağlandı ama kullanılırken birtakım olumsuzluklara neden olabilmekteydiler. Bu tüfeklerin doldurma işlemi yapılırken askerler her türlü ihtimale karşı fitili tüfekten uzak tutmaları gerekiyordu. Çünkü fitil eğer yanlışlıkla yandığı takdirde barut patlayabilir ve büyük yaralanmalara yol açabilirdi. Askerler tüfeklerini doldururken daha önceden fitili baruttan uzak tutmak için belirlenmiş kurallara riayet ederek işlemlerini tamamlardı. Kenneth Chase ateşli silahlar konusu açısından oldukça önemli olan eserinde bir askerin fitilli tüfeği hazır hale getirip atış yapması için gerekli olan 28 adımdan bahsetmektedir. Bir asker bu 28 adımı gerçekleştirirken adeta ölümle dans etmektedir.⁶⁰

Bu tüfekler fitil ile ateşlenerek çalışmaya muhtaç oldukları için fitilin her şartta yanması gerekiyordu ancak fitil en ufak bir tabiat olayında etkisiz hale gelebiliyordu.⁶¹ Fitilli tüfekler hiçbir dönemde at üstünde kullanılamamıştır. Çünkü bu 28 adımı at üstünde giderken yapmak adeta imkânsızdır.⁶² Son olarak XVI. asrın piyade askerleri fitilli tüfeklerle yaptıkları atışta hedefi çoğu zaman vuramıyor ve yaklaşık iki dakikalık az bir

⁵⁷ Kenneth Chase, **1700'e Kadar Ateşli Silahlar Tarihi**, çev. Füsün Tayanç-Tunç Tayanç, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008, s. 30.

⁵⁸ Weir, **age**, s. 79-80.

⁵⁹ Christer Jorgensen vd., **Dünya Savaş Tarihi: Erken Modern Çağ 1500-1763**, C. 2, çev. Özgür Kolçak, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, s. 13.

⁶⁰ Chase, **age**, s. 31.

⁶¹ Demir, **agm**, s. 495.

⁶² Chase, **age**, s. 86.

sürede sadece bir atış yapabiliyorlardı.⁶³

Fitilli tüfekler bir asırlık gelişim sürecine uğramışlardır. Yapılan bütün çalışmalara rağmen bu tüfeklerin sorunları tamamen ortadan kaldırılamamıştır. Yukarıda belirttiğimiz bütün sorunlar bu tüfekten başka yeni bir tüfeğin icat edilmesini gerekli kılmıştır. Bunun sonucunda da çakmaklı tüfek denilen daha gelişmiş bir mekanizmaya sahip olan yeni tüfek türleri ortaya çıkmıştır.⁶⁴

Çakmaklı tüfeklerin fitilli tüfeklere göre en üstün özelliği barutu yanan bir fitil vasıtası ile değil, çakmağın çelikten yapılmış olan bir tablaya çarparak kıvılcım çıkarması ile patlatmasıydı. Bu özellik barutun bir anda tutuşmasını engelliyor ve bu tüfekleri fitilli tüfeklere göre daha emniyetli kılıyordu.⁶⁵

Çakmaklı tüfekler ortaya çıktıktan sonra fitilli tüfeklerden daha kullanışlı oldukları açık bir şekilde anlaşılmıştır. Fakat bu tüfeklerde orduların ihtiyaçlarına tam olarak cevap verememişti. Bir çakmaklı tüfek doldurulup ateşleme işleminin tekrarı gerçekleşinceye kadar askerin 40 hareket yapması gerekiyordu. Bu kırk hareketten 12 tanesi tüfeğin atış yapmaya uygun vaziyete getirilmesini sağlamaktaydı.⁶⁶

Çakmaklı tüfekler tıpkı fitilli tüfekler gibi orduların isteklerini tam olarak karşılayamamıştır. Bu durum doğal olarak uzmanları farklı ve daha gelişmiş mekanizmalara sahip tüfekleri icat etmeye yöneltmiştir. İngiliz eyalet bakanlarından olan Alexander John Forsyth 1793 yılında bu konu için çalışmalarına başlamıştır. Onun çalışmaları başarılı sonuçlar vermiş ve 1805 yılına gelindiğinde kapsüllü tüfekler icat edilmiştir. Tüfek ve diğer silahların geliştirilmesinde ulaşılan hız XIX. asra gelindiğinde oldukça yüksek bir seviyeye ulaşmıştır. 1820 yılına gelindiğinde kapsüllerin iğne ile patladığı keşfedildi. Ardından hemen iğneli tüfeklerin icadına başlanıldı. Prusya ile Avusturya arasında 1866 yılında yapılan bir savaşta iğneli tüfekler kullanıldı. Bu savaşta iğneli tüfeklerin ağızdan doldurulan tüfeklere göre oldukça üstün olduğu öğrenildi. Daha sonraki süreçte ise iğneli tüfekler tüm orduların takdir ettiği bir tüfek haline gelmiştir.⁶⁷

Uzun bir zaman boyunca ağızdan doldurulan ve tek bir mermi ile ateş edilebilen tüfekler, XIX. asra gelindiğinde silah teknolojisinde yaşanan büyük ilerlemelerin neticesinde artık

⁶³ Chase, **age**, s. 92.

⁶⁴ Eralp, **age**, s. 105-106.

⁶⁵ Jorgensen vd., **age**, s. 42.

⁶⁶ Eralp, **age**, s. 107 ; Mesut Uyar-Edward J. Erickson, **Osmanlı Askeri Tarihi**, çev. Mesut Uyar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s. 76.

⁶⁷ Eralp, **age**, s. 107-108.

kuyruktan doldurulan, bir şarjöre sahip olan ve mükerrer yani seri ateş edebilen tüfekler haline dönüşmüşlerdir. Mükerrer kavramı tüfeklerin ulaştığı en yüksek seviyelerden biri olan makineli tüfekleri işaret etmektedir.⁶⁸ XIX. asırda icat edilen makineli tüfeklerin bu adı tam olarak alması ise Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) sırasında gerçekleşmiştir.⁶⁹

1.3.Osmanlıların Tüfekte Tanışması

Kaşgarlı Mahmud'un XI. asırda kaleme aldığı *Dîvânü Lügâti't-Türk* adlı eserinde *tüvek* diye bir kelime mevcuttur. Kaşgarlı Mahmud kendi eserinde geçen bu kelimeyi yaş söğüt ağacının kabuğu çıkarılarak bir boru şekline dönüştürülür ve bu borunun içerisine fındık ya da yuvarlak nesneler koyulur daha sonra üflenerek küçük kuşlar vurulmaya çalışılır ayrıca bu boru kamıştan da yapılabilir şeklinde açıklamıştır.⁷⁰

Bu silah Osmanlı kaynaklarında *tüfenk*, *tüfeng* ya da *tüfek* isimleriyle konu edilmiştir. Farsça *tüfeng* kelimesine dayanan tüfek bu ismini tam olarak XV. asırda elde etmiştir. Osmanlıların ateşli silahlar ile XIV. asrın ikinci yarısında Balkanlar vasıtası ile tanıştıklarına yukarıda değinmiştik. Osmanlıların tüfeği ilk olarak ne zaman kullandıkları tam olarak belli değildir. Bu tartışmalı konu için çok sayıda tarih öne sürülmüştür. Bu tarihler 1394, 1402, 1421, 1430, 1442 olarak söylenebilir.⁷¹

Solakzade Tarihi'nde Osmanlıların Timur'a (1370-1405) karşı yapmış oldukları Ankara Savaşı'nda (1402) Osmanlı ordusu içerisinde yer alan Sırp kuvvetlerin tüfek taşıdıkları belirtilmektedir.⁷² Kemalpaşazâde ise yine aynı savaşta Osmanlı ordusunda yer alan bir grup askerin tüfek kullandıklarını yazmaktadır.⁷³ Osmanlı tarihçilerinden Neşri ise *Cihânnümâ* adlı eserinde 1421 yılında meydana gelen Düzmece Mustafa olayından bahsederken Osmanlı kuvvetlerinin bu sorunu hallederken tüfek kullandığından bahsetmiştir.⁷⁴

II. Murad dönemi hakkında bilgiler veren bir Gazavâtname olduğunu giriş bölümünde belirtmiştik. Bu kaynakta asıl olarak Osmanlıların yapmış oldukları İzadi ve Varna

⁶⁸ Ercan Karakoç-Ali Serdar Mete, "Osmanlı Ordusunda Makineli Tüfekler ve Balkan Savaşı Tecrübesi" **TURAN-SAM: Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi**, C. 10, S. 38, 2018, s. 91.

⁶⁹ Rıdvan Taşkaya, **Osmanlı Ordusunda Makineli Tüfek Kullanımına Geçiş (1908-1918)**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016, s. 3-4.

⁷⁰ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânü Lügâti't-Türk*, çev. Serap Tuğba Yurteser, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2005, s. 611.

⁷¹ Agoston, **Osmanlı'da Ateşli Silahlar...**, s. 157.

⁷² Solakzade Mehmed Hemdemi Çelebi, **Solakzade Tarihi**, C. 1, haz. Vahid Çabuk, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1989, s. 80.

⁷³ Kemal Paşa-Oğlu Şemsüddin Ahmed İbn-i Kemal, **Tevarih-i Al-i Osman**, C. 4, haz. Koji Imazawa, TTK Yayınları, Ankara 2000, s. 430.

⁷⁴ "Kadırgadan top ve tüfek yağdırıp kökeyi iletdirmediler" Neşri, **age**, s. 239.

savaşları hakkında mühim bilgiler yer almaktadır.⁷⁵ Gazavâtnâme'nin bir bölümünden Haçlı ordusunun Edirne'ye doğru yürürken yol üzerinde bulunan Niğbolu, Vidin ve Şumlu gibi kaleleri savunurken Osmanlı kuvvetlerinin top ile birlikte tüfek de kullandığı anlaşılmaktadır. İnalçık Gazavâtnâme'de yukarıda adı verilen savaşlar ve savunmalarda top ile birlikte tüfeğin de adı geçtiği için XV. asrın ilk yarısında Osmanlıların kullandıkları silahlar arasında tüfeğinde bulunduğundan şüphe duymamaktadır.⁷⁶ Bu ana kaynak II. Murad dönemi hakkında bilgi veren en önemli eser olması bakımından oldukça güvenilirirdir.

Feridun Mustafa Emecen ise Osmanlılarda tüfeğin ilk defa kullanımı ile ilgili yukarıda verilen tarihlerin zayıf olduğunu belirtmektedir. Emecen de İnalçık gibi Osmanlıların Varna (1444) ve II. Kosova (1448) Savaşları'nda tüfek tarzı bir silah kullandıklarına kesin gözüyle bakmaktadır.⁷⁷

Yine Osmanlı tarihi hakkında bilgiler veren bir anonim Osmanlı kroniğinden Varna ve II. Kosova Savaşı esnasında Osmanlı ordusunun kullandığı silahlar arasında tüfeğin yer aldığı ve kullanıldığı anlaşılmaktadır.⁷⁸ Oruç Bey ise II. Kosova Savaşı hakkında bilgiler verirken bu savaşta her iki tarafın birbirine top ve tüfekler ile atışlar yaptığını ve II. Murad'ın savaş arabalarını, yeniçeri askerlerini; topları, tüfekleri ve şişli kalkanları önünde sıralayarak hem ön hem de arka tarafını güçlendirip sağlama aldığını söylemektedir.⁷⁹

II. Murad dönemi tüfek kullanımı ile ilgili son olarak II. Mehmed'in babası hakkında verdiği bilgileri aktarabiliriz. II. Mehmed 1444 yılında tahta ilk çıktığında Karaman oğlu İbrahim Bey'e Varna Fetihnamesini göndermiştir. Bu fetihnamede babası II. Murad'ın boğazı geçişi hakkında bilgiler verirken topun boğazı geçişte sağladığı önemden bahsederken *bunduk* denilen bir kelimeyi de zikretmiştir. Bu kelime tüfeğin kullanımı açısından çok önemli bir kelimedir ve çoğul hali *benadık* tır. David Ayalon *bunduk* kelimesini tüfeğin karşılığı olarak kullanıldığını söylemiş ve bu kullanımın nasıl olduğunu

⁷⁵ Halil İnalçık, "Gazavat-ı Sultan Murad", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 13, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, s. 438-439.

⁷⁶ "Amma gaziler kal'adan çıkub mela'inin siyah haçlı bayrakların alub ve bedenler üzerine başı aşağı koyub ve burç u barudan urdular topu ve tufengi ki küffar-i hakisar niye oğradığın bilmedi ve herkez birbirine imdada mecal olmadı." **Gazavât-ı Sultân Murâd Bin Mehemmed Hân**, haz. Halil İnalçık-Mevlûd Oğuz, TTK Yayınları, Ankara 1989, s. 42-45 ; Halil İnalçık, "Osmanlılar'da Ateşli Silahlar", **Belleten**, C. 21, S. 83, 1957, s. 510-511.

⁷⁷ Feridun Mustafa Emecen, **Osmanlı Klasik Çağında Savaş**, Timaş Yayınları, İstanbul 2015, s. 34.

⁷⁸ **Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512)**, haz. Necdet Öztürk, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 80-82.

⁷⁹ Oruç Beğ, **Oruç Bey Tarihi**, haz. Hüseyin Nihâl Atsız, 1001 Temel Eser Yayınları, İstanbul 1972, s. 104.

eserinde iyi bir şekilde açıklamıştır.⁸⁰

Ateşli silahlar ve bu silahların teknik bilgilerinin Osmanlılara ulaşmasında Balkanlardaki Sırp ve Bosna bazı milletlerin önemli bir payı olduğuna değinmiştik. Öyle ki Osmanlıların zaman içerisinde hızlı bir yayılım gösterdiği Balkanlar, özellikle ateşli silah üretilen bir bölge olmakla birlikte aynı zamanda yoğun bir silah ticaretinin yapıldığı bir pazar idi. Bu coğrafya da yaşayan halklar Osmanlı idaresine girmeden önce bu silahları onlara pazarlıyorlardı fakat Osmanlıların buraları fethetmesinden sonra onlar için silah üreten ustalar haline gelmişlerdir. Bütün bunlarla birlikte Osmanlıların Balkan milletleri ile giriştikleri savaşlarda ele geçirdikleri ganimetler de yine bu silahların elde edilmesinde önemli bir role sahip olmuştur.⁸¹ Ayrıca yukarıda değindiğimiz gibi Osmanlıların II. Murad döneminde Macarlar ile yapmış oldukları savaşlar da yine ateşli silahların bilhassa tüfeğin Osmanlılar tarafından tam anlamıyla tanınıp ordularına kabul etmelerinde oldukça fazla önemlidir.⁸²

Osmanlılar Balkanlar ve Avrupa'daki hasımlarına karşı vermiş oldukları mücadelelerde sürekli olarak silahlarını güçlendirmek ve silah teknolojilerini onlar ile aynı seviyede tutmak zorunda kalmışlardır. Osmanlıların erken dönemlerde zengin maden yataklarını ellerinde tutmaları ve iyi bir ekonomiye sahip olmaları onların ateşli silahları ordularına alıp adapte etmelerinde önemli bir rol oynamıştır.⁸³

Osmanlı Devleti için II. Mehmed Dönemi ateşli silahların gelişimi açısından çok mühim bir yere sahiptir. Bu dönemde ateşli silah teknolojisinde büyük ilerlemeler kaydedilmiş ve bu silahları kullanacak olan askeri birimler önemli oranda teşkilatlandırılmıştır. Ayrıca bu başarıların arkasında II. Mehmed'in kişisel yeteneklerini söylemek ve takdir etmek gereklidir.⁸⁴

İstanbul 1453 yılında fethedildiğinde Osmanlı ordusunun kullandığı ateşli silahlar arasında tüfek de vardı.⁸⁵ İstanbul'un fethinde tüfek kullanıldığına dair muhtelif Osmanlı kaynaklarında bilgiler yer almaktadır. Neşri saldırı başladığında yeniçerilerin ve diğer

⁸⁰ **TSK Tarihi, Osmanlı İmparatorluğu Kara Kuvvetleri'nin İdari Faaliyetleri ve Lojistik (1299-1913)** ATASE Yayınları, C. 3, Ks. 7, Ankara 1995, s. 81-82 ; David Ayalon, **Gunpowder and Firearms in the Mamluk Kingdom: A Challenge to a Mediaeval Society**, Vallentine Mitchel, Londra 1956, s. 59-61.

⁸¹ Aydüz, **agm**, s. 786.

⁸² Vernon John Parry, "İslam'da Harb Sanatı", çev. Erdoğan Merçil-Salih Özbaran, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, S. 29, 1975, s. 203.

⁸³ Aydüz, **agm**, s. 794.

⁸⁴ Salim Aydüz, "Fethin Topları: Ateşli Silahların Gelişmesinde Sultan Fatih'in Rolü", **Düşten Fethe İstanbul**, ed. Çoskun Yılmaz, Üsküdar Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s. 130.

⁸⁵ **TSK Tarihi, İstanbul'un Fethi 1453**, ATASE Yayınları, C. 3, Ks. 3, Ankara 1979, s. 51.

tüfek kullanan askerlerin surların önünde çatışma için uygun yerlerden siper aldığını ve düşman ile savaşmaya başladığını söylemektedir.⁸⁶ Yine Neşri'nin eserinde bu bilgilerin dışında fetihde tüfek kullanıldığına dair çok sayıda ifadeler bulunmaktadır.⁸⁷

Oruç Bey Osmanlıların kuşatma için ejderha gibi toplar döktürüp ve tüfeklerin hazır edildiğinde II. Mehmed'in Edirne'den İstanbul'a doğru yola çıktığını ve aynı zamanda topları bir şekilde çektilerle İstanbul üzerine gönderdiğini söylemektedir. Ayrıca Bizans imparatorunun da surların etrafına topları ve tüfekleri yerleştirdiğini anlatmaktadır. Oruç Bey'in vermiş olduğu bu bilgilerden her iki tarafın da az ya da çok sayıda tüfek kullandığını anlamaktayız.⁸⁸

Ruhi Çelebi daha önce böyle bir çarpışmanın olmadığını, davulların çalındığını söyleyerek kuşatmanın aşırı derecede şiddetli geçtiğini aktarmıştır.⁸⁹ Kemalpaşazâde ise muhasara bütün yoğunluğu ile devam ederken ardı ardına nişan alıp ateş açtıklarını ve İstanbul'un sokaklarının kanlar ile dolduğunu belirtmektedir.⁹⁰ Gelibolulu Mustafa Ali eserinde kuşatmadan bahsederken top ve tüfek gibi ateşli silahların patlamasıyla ortaya çıkan seslere dikkat çekerek tarihte daha evvel hiç kimsenin duymadığı derecede patlamaların olduğunu söylemiştir.⁹¹ Son olarak Tursun Bey ise II. Mehmed dönemi hadiselerini anlattığı *Târîh-i Ebü'l-Feth* adlı eserinde padişahın düşmanın üzerine bir bulut gibi çöktüğünü, içeriden ve dışarıdan top ve tüfek mermilerinin bir nisan yağmurunu andırırçasına yağdığını söylemiştir.⁹²

Osmanlı Devleti'nde tüfek için tutulan ilk resmi belgeler erken dönemlere kadar inmektedir. Hem İstanbul'un fethinde tutulan hem de daha sonraki yıllarda tutulan tahrir defterlerinde bu belgeler yer almaktadır. Osmanlılarda tüfekçiler ile ilgili resmi belgeler 1445 yılına kadar inmektedir. 1455 kadar erken bir tarihte ise bilhassa önemli sınır kalelerinde ve stratejik açıdan çok mühim yerlerde görev yaptıkları tespit edilmiştir. Bu

⁸⁶ “*Ve sa'ir münasib olan yerlerden yeniçeriden ve gayrıdan tûfeng-endazlar, nice ser-bazlar durup, bi-muhaba darb u harb ve ceng ü cidale başladılar.*” Neşri, **age**, s. 284.

⁸⁷ Bu ifadeler için bkz., Neşri, **age**, s. 285.

⁸⁸ Oruç Bey, **age**, s. 108.

⁸⁹ “*Hemandem ol çeri derya gibi cuş ve huruş idüb ve tabl ve nakara çalınub alemler baş kaldurub toplar ve tûfekler atılub metrisler hisara iledüb bir ceng-i sultani oldu ki kabil-i vasf olmaya.*” Ruhi Çelebi, **Ruhi Tarihi: Belgeler**, haz. Erdoğan Cengiz-Yaşar Yücel, C. 14, S. 18, TTK Yayınları, İstanbul 1992, s. 449.

⁹⁰ Kemal Paşa-Oğlu Şemsüddin Ahmed İbn-i Kemal, **Tevârîh-i Âl-i Osmân**, C. 7, haz. Şerafettin Turan, TTK Yayınları, Ankara 1991, s. 48-51.

⁹¹ Gelibolulu Mustafa Ali, **Kühû'l-Ahbâr: Fatih Sultan Mehmed Devri**, C. 2, haz. Hüdaî Şentürk, TTK Yayınları, İstanbul 2003, s. 11.

⁹² Tursun Bey, **Fatih'in Tarihi (Târîh-i Ebü'l-Feth)**, ed. Fatih Kerem Yardım-Seval Orhan, İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2014, s. 40.

tarihte Osmanlıların Üsküp, Tetova, Sobri, Noveberda, Resava ve Güvercinlik gibi Balkanlarda yer alan önemli sınır kalelerinde topun yanında tüfek de yer almaktaydı.⁹³

Üsküp sınır kalesinde 12 topun yanında 148 adet tüfek ile 4000 adet tüfek mermisi yer almaktaydı. Novoberda'da ise 3 büyük, 5 küçük top ile birlikte 55 adet tüfekte mevcuttu. Ayrıca Üsküp Novoberda, Güvercinlik ve Resava gibi bu önemli Balkan kalelerinde görev yapan askerlerin çoğu kaynakların verdiği bilgilere göre Hristiyanlardan oluşmaktaydı. Fakat yine 1455 tarihinde Novoberda Kalesi'nde görev yapan 11 Hristiyan tüfekçi asker ile birlikte 10 kişilik bir tüfekçi yeniçeri kuvvetinin olması da son derece önemli bir ayrıntıdır. Çünkü bu bizlere kalelerde görev yapan topçu ve tüfekçi askerlerin tamamının gayrimüslimlerden oluşmadığını gösteren bir delil niteliğindedir.⁹⁴

Sonuç olarak Osmanlılar, tüfeği XV. asrın ilk yarısında tanımışlar ve ordularına kabul etmişlerdir. Tüfeğin Osmanlılar tarafından ilk defa kullanımını ise 1444 yılı olarak söyleyebiliriz. II. Mehmed dönemine gelindiğinde ise ordunun içerisinde tüfekçi bir askeri birliğin olduğu muhakkaktır. Ayrıca bu birlikler Osmanlıların yapmış oldukları meydan muharebelerinde, kale savunmalarında ya da kuşatmalarında görev almışlar ve verilen mücadelelerin kazanılmasında önemli katkılarda bulunmuşlardır.⁹⁵

1.4. Osmanlılarda Tüfek Kullanımının Yaygınlaşması

II. Mehmed'in saltanatının son dönemlerine doğru sayıları 10.000'e kadar yükselen yeniçeriler II. Bayezid (1481-1512) döneminde fitilli tüfeklerin mekanizmaları daha iyi olan ve ateş edildiğinde etkisi daha yüksek olan bir formu ile silahlandırılmışlardı.⁹⁶ II. Mehmed Dönemi'nde tüfek kullanan ilk birliklerin ortaya çıkmasıyla zamanla tüfek kullanan askerlerin sayısı da fazlalaşmaya başlamıştır ve II. Bayezid Dönemi'ne gelindiğinde Osmanlılarda tüfek kullanan askerlerin epey oranda arttığını söylemek çok yerinde bir tespit olacaktır.

II. Bayezid Dönemi'nde yapılan Modon ve Koron Kuşatmaları'nda, Memlük Devleti ile Çukurova Bölgesi'nde meydana gelen çatışmalarda sayıları az da olsa tüfekli yeniçeri birlikleri görev almışlardır. XVI. asra gelindiğinde ise tüfek kullanan yeniçerilerin sayısı

⁹³ Emecen, **Osmanlı Klasik Çağında...**, s. 35.

⁹⁴ Agoston, **Osmanlı'da Ateşli Silahlar...**, s. 158 ; Balkanlarda yer alan bu kaleler ve diğer önemli kalelerde görev yapan Osmanlı kuvvetleri hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz: Halil İnalcık, **Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar**, C. 1, TTK Yayınları, Ankara 1954, s. 144-166.

⁹⁵ İnalcık, **agm**, 1957, s. 512.

⁹⁶ Agoston, **age**, s. 159.

daha da artmıştır. Bu asırda herhangi bir savaşa gönderilen 7000 yeniçeri askerinin 4000 kadarı tüfekle donatılmışlardır.⁹⁷

I.Selim (1512-1520) Dönemi'nde Safeviler ile yapılan Çaldıran Savaşı (1514) ateşli silahların etkin olarak kullanılması açısından oldukça önemlidir. Nitekim Osmanlıların top kullandığı ilk meydan savaşı bu savaştır.⁹⁸ Çaldıran Savaşı aynı zamanda tüfeğin de fazla ve etkili bir şekilde kullanıldığı bir savaş olarak tarihe geçmiştir.⁹⁹

Bu konu hakkında bilgi veren muhtelif kaynaklar bulunmaktadır. Örneğin, İdris-i Bitlisi'nin kaleme almış olduğu *Selim Şah-Name* adlı eserinde Safevi şahının 40.000 kişilik süvari kuvveti ile Osmanlı ordusunun merkezine saldırdığını fakat merkezde yer alan topçular ve tüfekçiler ile karşılaşmaları yüzünden bir anda yön değiştirerek ordunun Rumeli askerlerinin yer aldığı sol kanadına saldırdıkları belirtilmektedir.¹⁰⁰ Kaynaklar bu savaşta 600 adet topun ve 10.000 adet tüfeğin kullanıldığı konusunda hemfikirlerdir ve ayrıca bu topların ve tüfeklerin aynı anda ateşlendikleri ve çıkan seslerin fazlalığı ile korkunçluktan bahsetmektedirler.¹⁰¹

Osmanlı ordusunun temelleri gerçek anlamda ilk kez II. Mehmed Dönemi'nde atılmıştır. I. Süleyman Dönemi'nde ise cihanın en güçlü ordusu haline gelmiştir diyebiliriz. Öyle ki 46 yıllık uzun bir saltanat dönemine sahip olan I. Süleyman'ın iktidar yıllarında Osmanlı askerleri aynı zamanda Hindistan, Azak, Nice, Bağdat ve Viyana gibi dünyanın çeşitli yerlerinde savaşır vaziyetteydi. Bu durum doğal olarak orduda yer alan asker sayısının artırılmasını gerektirmekteydi. Mali bir raporun verdiği bilgilere göre 1528 senesinde, Osmanlı ordusunda 27.000 Kapıkulu askeri ile 34 000 tımarlı sipahi askeri yer almaktaydı. Hatta tımarlı sipahilerin sayıları kendilerine ait cebelüler ile birlikte 85.000-90.000 kadar olabilmekteydi. Bu durumda savaşa hazır askerin sayısı toplam olarak 115.000 ya da 120

⁹⁷ Emecen, **age**, s. 39.

⁹⁸ Aydın, **age**, s. 27.

⁹⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi: İstanbul'un Fethinden Kanuni Sultan Süleyman'ın Ölümüne Kadar**, C. 2, TTK Yayınları, Ankara 2011, s. 268.

¹⁰⁰ Hicabi Kırancıoğlu, **İdris-i Bitlisi Selim Şah-Name**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1995, s. 179.

¹⁰¹ "eyle olsa padişah-ı Rum'un kendü önünde olan on bin tufengin ve altı yüz aded top arabalarının ra'dvar na'ralarının heybetine ve berkvar yalınlarının dehşetine at ve adem varmak muhaldir..." Mustafa Karazeybek, **Tarih-i Al-i Osman**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1994, s. 270 ; Funda Demirtaş, **Yavuz Sultan Selim (1512-1520) Döneminde Osmanlı Devleti'nde Harp-Sulh ve Menziller**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2001, s. 29.

000 kadar olabilmektedir. Bütün bunların dışında orduya destek olabilecek birtakım kuvvetler de o dönemde hazır bulunmaktaydı.¹⁰²

Kapıkulu askerleri arasında Yeniçeriler hem piyade askerleri olarak hem de ateşli silahları bilhassa tüfeği en çok kullanan birlikler olmak üzere Klasik Dönem Osmanlı ordusunun en önemli askeri kuvveti olmuşlardır. Bu birlikler padişahların seferlerde büyük başarılar kazanmaların da çok önemli katkılarda bulunmuşlardır. Yeniçeriler aynı zamanda Kapıkulu ocakları arasında en kalabalık olan birliklerdir. Kuruldukları dönemden itibaren sayıları gitgide artan yeniçerilerin mevcudu II. Mehmed Dönemi'nde 12.000 kadarken I. Selim Dönemi'nde 10.000 kişiyi geçmiştir.¹⁰³

I.Süleyman iktidar yılları boyunca Orta Avrupa'da çok sayıda savaşlar yapmıştır. Bu bölgede hüküm süren devletlerin orduları ise ateşli silahları harp meydanlarında fazlası ile kullandıkları için onun döneminde Osmanlılar ateşli silah kullanan askerlerinin sayısını ve aynı zamanda ateşli silahlarını artırmak zorunda kalmışlardır. Bu zaruri durum ilerleyen dönemlerde daha da artarak devam etmiştir.¹⁰⁴ I. Süleyman'ın Alman Seferi'nde (1532) görevli olan 10.000 yeniçeri askerinin 9000 kadarı tüfekle donatılmıştır.¹⁰⁵ Direkt olarak bu seferi kendine konu edinen bir Osmanlı kaynağı bulunmakla birlikte bu seferde tüfek kullanımının geniş çapta olduğunu bu esere dayanarak da söyleyebiliriz.¹⁰⁶

Osmanlı ordusun bazı seferlere götürdüğü silah ve teçhizat listeleri günümüze kadar varlığını korumuştur. Bu listelerden Rodos Kuşatması (1522), Mohaç Meydan Savaşı (1526) ve Irakeyn Seferi'ne (1533-1536) ait olanlar oldukça ehemmiyetli durumdadır. Örneğin, Rodos Kuşatması için 1000 adet destekle ateşlenebilen tüfek ve 4005 adet de omuzdan ateşlenebilen tüfek götürülmüştür. Ayrıca bu tüfekler için çok sayıda mermi ordu ile birlikte bu kuşatmaya gönderilmiştir. Mohaç Meydan Savaşı'nda ise orduda 4060 adet tüfeğin olduğu tespit edilmiştir. Bu tüfeklerin 4000 tanesi omuzdan ateşlenebilen 60 tanesi ise bir desteğe ihtiyaç duyularak ateşlenen tüfeklerdir. Bu savaşta kullanılan tüfekler için 3 milyon adet de mermi götürülmüştür. Veziriazam İbrahim Paşa ise Irakeyn Seferi için

¹⁰² Halil İncalcık, "Osmanlı Devrinde Türk Ordusu", **Türk Kültürü Dergisi**, C. 32, S. 375, 1994, s. 391.

¹⁰³ Serhat Kuzucu, "Osmanlı Seferlerinde Yeniçeri Askeri Sayılarına Ait Tesbitler" **Abay Kunanbayev Anısına Türkiye ve Türk Dünyası Araştırmaları**, C. 3, ed. Yunus Emre Tansü, Gaziantep 2020, s. 507-508.

¹⁰⁴ İncalcık, **agm**, 1994, s. 393.

¹⁰⁵ **TSK Tarihi, Osmanlı İmparatorluğu Kara Kuvvetleri'nin...**, s. 82.

¹⁰⁶ "ra'd güya arada atılan top ve tüfenkler avazıydı ki görinen rahşende berkler anlardan çıkan ateş şu'leleriydi." Celalzâde Salih Çelebi, **Târîh-i Sefer-i Zafer Rehber-i Alaman: Kanuni Sultan Süleyman'ın Alaman Seferi (1532)**, haz. Fatma Kaytaç, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2016, s. 18-19.

görevlendirildiğinde ordusu ile birlikte 1020 adet tüfeği sefere götürmüştür. Paşanın ardından sefere iştirak eden padişahın ise mahiyetinde bulunan yeniçeriler için 4000 adet tüfek hazırlanmıştır.¹⁰⁷ III. Murad (1574-1595) döneminde 1584-1585 yıllarında Safeviler ile yapılan savaşta ise yine çok sayıda tüfek kullanılmıştır.¹⁰⁸ Fazıl Ahmet Paşa'nın Girit Seferinde (1666-1669) ise yine Osmanlı ordusunda çok sayıda tüfekçi bulunmaktaydı.¹⁰⁹

Osmanlılarda XVI. asra gelindiğinde tüfek orduda geniş çapta kendisine yer bulmuş ve devlet tarafından süratle imal edilir hale gelmiş bulunmaktaydı. Fakat birtakım sebeplerden dolayı tüfek devlete karşı gelen asilerin ve reayanın eline bu dönemde geçmişti.¹¹⁰ Tüfeğin sadece devlet tarafından üretilip ve sadece devletin kendi askeri tarafından kullanılmasını öngören ve tüfeğin reaya tarafından kullanılmasını yasaklayan *Mısır Kanunnamesi* 1524 yılında çıkarılmıştı.¹¹¹

Kanunnameye göre resmi atölyeler haricinde hiçbir yerde tüfek üretilmeyecek ve satılamayacaktır. Eğer herhangi bir yerde gizlice tüfek üretildiği ya da onarıldığı görülürse derhal yetkililere haber verilecek ve suçlu olan kişi cezalandırılacaktır. Bütün çarşıda ve pazarlarda tüfek satmanın yasak olduğu halka duyurulacaktır. Devletin ulufeli askerleri dışında kimse tüfek taşıyamayacak ve kullanamayacaktır. Bir askerin tüfeği kullanılamaz hale gelirse silahını ağasına götürecektir ve ağası da bölgenin yetkili beylerbeyine durumu sunarak cebecilere tamir ettirecektir. Tüfek tamir edilemezse yerine cebehaneden başka bir tüfek o askere verilecektir. Devlet bu şekilde tüfeğin halk arasında yayılmasını önlemeye çalışmıştır fakat netice olarak bu duruma pek mani olamamıştır.¹¹²

Tüfeğin üretimi ve kullanımı uzun yıllar boyu devletin idaresi altında iken I. Süleyman'ın oğulları Şehzade Selim ile Şehzade Bayezid arasında meydana gelen taht kavgası tüfeğin halk arasında yayılmasını hızlandıran önemli bir olay olarak tarihe geçmiştir. Bu olay esnasında ekonomik sıkıntı çeken halktan çoğu kişi tımarını terk ederek bu savaşa asker olarak dahil olmuştur. Öte yandan çoğu kişi de yeniçeri olma teklifi alarak Şehzade

¹⁰⁷ Emecen, *age*, s. 41.

¹⁰⁸ Şeyh Vefâyî Mehmed, **Osmanlı-Safevi Savaşlarına Dair Bir Kaynak: Tevârih-i Gazavat-î Sultan Murâd-ı Sâlis**, haz. Erhan Afyoncu, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2019, s. 63.

¹⁰⁹ Mustafa Bin Musa, **Tarih-i Sefer ve Feth-i Kandiye: Fazıl Ahmed Paşa'nın Girit Seferi ve Kandiye'nin Fethi 1666-1669**, haz. Meltem Aydın, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2016, s. 131.

¹¹⁰ Mücteba İlgürel, "Osmanlı İmparatorluğunda Ateşli Silahların Yayılışı", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı Hatıra Sayısı, C. 1, S. 32, İstanbul 1979, s. 301-302.

¹¹¹ Ömer Lütfi Barkan, **XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiyat Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1943, s. 356.

¹¹² **TSK Tarihi, Osmanlı İmparatorluğu Kara Kuvvetleri'nin...**, s. 196.

Beyazıd'ın ordusuna asker olarak katılmıştır. I. Süleyman Dönemi'nde patlak veren isyanlar esnasında ise asilerin tüfek kullanıp reayayı da tehdit eder duruma gelmesi de yine reayanın tüfek edinme ve kullanma ihtiyacını büyük oranda artıran bir diğer sebep olarak karşımıza çıkmaktadır.¹¹³

XVII. asırdan önceki vakanüvistler, devletin herhangi bir bölgesinde reaya arasında çıkan isyan hareketlerinin türlerine bakmaksızın *Celali* ismini vermişlerdir. III. Mehmed (1595-1603) döneminden itibaren ise bu isim daha özel bir mahiyete bürünmüştür.¹¹⁴ İşte bu isyanların arttığı dönemlerde özellikle XVII. asırda tüfek Anadolu'ya kaçak yollarla girmiş ve reayanın eline yerli ve yabancı olmak üzere çeşitli tüfek türleri geçmeye başlamıştır. XVI. ve XVII. asırlarda devletin büyük bir bölümüne yayılan Celali ve Suhte isyanlarında isyancıların elinde çok sayıda tüfek bulunmaktaydı ve devlet bunlarla mücadele etmekte zorlanıyordu. Örneğin, II. Osman (1618-1622) katledildikten sonra onun intikamını alma bahanesi ile devlete başkaldıran Abaza Mehmet Paşa mahiyetindeki tüfekli askerlerle devletin ordusuna büyük zararlar vermiştir. Son olarak en büyük Celali isyanlarından biri olarak görülen Abaza Hasan Paşa'nın isyan hareketinde yer alan asilerin hepsinin elinde tüfek bulunmaktaydı.¹¹⁵

¹¹³ Mücteba İlgürel, "XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Tüfeğin Anadolu'da Yayılışı" **Kubbealtı Akademi Mecmuası**, C. 7, S. 4, 1978, s. 50. Şehzade Selim ve Şehzade Bayezid savaşında tüfeğin reaya eline geçmesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Şerafettin Turan, **Kanuni'nin Oğlu Şehzade Bayezid Vakası**, TTK Yayınları, Ankara 1961.

¹¹⁴ Mustafa Akdağ, **Celali İsyanları (1550-1603)**, Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları, Ankara 1963, s. 1.

¹¹⁵ Mücteba İlgürel, "Osmanlı Devleti'nde Ateşli Silahlar" **Osmanlı Ansiklopedisi**, C. 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 607-608.

II. BÖLÜM

OSMANLI ORDUSUNDA TÜFEK KULLANAN ASKERİ BİRİMLER

Osmanlı ordusu II. Murad döneminde önce Macarlar ile daha sonra Kutsal İttifak Devletleri ile yapılan savaşlarla geçen 16 yıllık döneme kadar olan süreç içerisinde ateşli silahları kullanmaya başlamıştır. Ordu içerisinde yer alan askeri sınıfların mahiyetine göre ise bu silahları sınıflandırmıştır.

Yukarıda bahsi geçen bu uzun dönem içerisinde yapılan savaşların çoğu karada yapıldığından dolayı tüfek genellikle kara kuvvetleri bünyesinde görev yapan askerler tarafından kullanılmıştır. Osmanlılar tüfeğin faydalarını donanmada da görmüşlerdir. Nitekim denizlerde kazanılan mühim savaşlarda tüfeğin donanmada görev yapan askerler tarafından etkili olarak kullanıldığına dair önemli bilgiler mevcuttur.

2.1. Yeniçeriler

Tüfek Osmanlı ordusunda süvarilerden çok piyade yani yayalar içinde daha fazla kabul görmüştür. II. Mehmed Dönemi'nde yeniçeri birliklerinin arasında gittikçe yayılmaya başlamıştır. Tabi ki bu yayılma aniden değil tedrici bir şekilde gerçekleşmiştir. Bilhassa XVII. asrın sonlarında meydana gelen uzun soluklu savaşlar padişahları ordudaki yaya asker sayısını artırmaya mecbur kılmıştır. Zaman geçtikçe de kılıç gibi kadim silahlar kullanan birliklerin yerini tüfek kullanan kuvvetler almaya başlamıştır.¹¹⁶

XVI. asırda orduda yeniçeriler arasında tüfek kullanımı gittikçe artmaya başlamıştır. Yeniçeriler Osmanlı ordusunun en seçkin birliği ve savaşlarda en vurucu güç olmalarından dolayı tüfeği en fazla kullanan askeri birimdir diyebiliriz. Nitekim I. Selim Mısır üzerine sefere çıkmak için hazırlanırken öncü kuvvet olarak yolladığı sadrazamı Sinan Paşa'nın mahiyetine üç bin kişilik tüfekli yeniçeri askeri tahsis etmiştir. I. Süleyman Dönemi'nde yeniçerilere tüfek ile ilgili bir ferman gönderilmiştir. 1552 senesinde gönderilen bu fermanla yeniçeri askerlerinin tüfek atışlarında çok yetenekli olmaları ve düzenli olarak idman yapmaları istenmiştir. Yeniçerilerin tüfeklerini devlet dağıtmaktaydı ve bu tüfeklerin ismi genel olarak mîrî tüfek olarak adlandırılmaktaydı. Yeniçeri ocağından başka bir askeri birime geçiş yapan asker olursa tüfeği geri devlete iade ederdi. Başkentten

¹¹⁶ Parry, **agm**, s. 205-206. ; Salim Ayduz, “Osmanlı Silahları, Silah Üretim Merkezleri ve Literatürü Tarihi”, **Tarih Okulu Dergisi**, S. 10, 2011, s. 12.

farklı bir bölgede görev alırlarsa kendilerine yine devlet tarafından tüfek gönderilmekteydi. Zamanla sayılarının artması üzerine ise devlet yeniçerilere tüfek vermekte zorlanır hale gelmiştir.¹¹⁷

Yeniçeriler XVII. asrın sonlarına kadar fitilli tüfek kullanmışlardır. Fakat XVI. asrın sonlarından itibaren Osmanlı Devleti'nde çakmaklı tüfekler daha fazla imal edilmeye başlanmıştır. O halde yeniçerilerin fitilli tüfekler ile birlikte çakmaklı tüfekler de kullandıklarını rahatlıkla söyleyebiliriz.¹¹⁸

Batı kaynakları Osmanlıların genelde ağır ve hantal tüfek kullandıklarını söylemektedir. Fakat bu genellemeye oldukça dikkatli yaklaşmamız lazımdır. Nitekim yeniçeriler bu ağır ve uzun tüfeklerin yanında daha küçük tiplerde ve daha hafif olan tüfekleri de hem kuşatmalarda hem de savaşlarda kullanmaktaydılar. Örneğin, 1567 yılında Belgrad Kalesi'nde görev yapan yeniçeri askerleri 12-15 gram mermiye sahip olan hafif tüfekler ile donatılmışlardır. 1567 senesinin sonlarına doğru Osmanlı Devleti tarafından Mısır'a 2500 adet hafif ve küçük tüfek ile 5.000.000 mermi gönderilmiştir. Yine devletin atölyelerinde üretilen ve 1571 senesinde Bağdat'ta bulunan yeniçerilerin sahip oldukları tüfeklerde 15 gram ağırlığa sahip olan mermiler sıkılmaktaydı. Mermilerin ağırlıkları düşünülecek olursa bu tüfeklerin 13-14 mm bir çapta oldukları ve yeniçerilerin meydan savaşlarında kullandıkları küçük ve hafif tüfekleri andırdığını söyleyebiliriz. Bu tüfekler en az Batılı orduların tüfekleri kadar küçük ve kullanışlı olmakla birlikte 115-140 cm uzunluk ve 3 veya 4,5 kg ağırlığa sahiptiler. Yeniçeri birliklerinin kullandıkları tüfekler çoğu özellik bakımından Batılı orduların kullandıkları tüfeklere yüksek oranda benzemektedir.¹¹⁹

Yeniçerilerin içerisinde hangi orta¹²⁰ olduğu bilinmemekle birlikte bir ortanın başı *Ser Tüfenkci* ya da *Ser Tüfenkgiran* olarak yer almaktaydı. Bir ulufe defterinde ise 43. orta ya da cemaat komutanı bu unvan ile anılmaktaydı. Bu tüfekli ortanın sayısı ise ulufe defterinin birincisinde 142 ikincisinde ise 250 olarak tespit edilmiştir. Bu tüfekçi ortası Osmanlılarda tüfek kullanımının yaygınlaşmasından sonra oluşturulmuştur. Yine yeniçerilerin ulufe defterlerinden elde edilen bilgilere göre *Cemaat-i Tüfenkgeran* isimli bir

¹¹⁷ Abdulkasim Gül, **18. Yüzyılda Yeniçeri Teşkilatı, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü**, Doktora Tezi, Erzurum 2020, s. 597.

¹¹⁸ Agoston, **age**, s. 159.

¹¹⁹ Agoston, **age**, s. 160-162; David Nicolle, **Osmanlı Orduları: 1300-1768**, çev. Özgür Kolçak, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s. 23; bkz. EK. 2.

¹²⁰ Yeniçeri Ocağı içerisinde yer alan her bir bölüğe aynı zamanda orta denilmektedir. Orhan Sakin, **Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları**, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2011, s. 23.

tüfekçi birlik vardır. Bu birlik yeniçerilere değil cebeci ocağına bağlı çalışmaktaydı ve yeniçerilerin tüfeklerini tamir ederlerdi. Bu birliğin Tüfenkçibaşı ile ilgisi yoktur.¹²¹

Yeniçeriler sefere çıktıkları zaman bütün ihtiyaçları Cebeci Ocağı tarafından kendilerine gönderilirdi. Cebeciler yeniçerilerin tüfek ve diğer teçhizatlarını sınıra kadar taşırlardı. Düşman ile karşılaşmalarından önce ise yetkililer tarafından kendilerine bu silah ve teçhizatlar dağıtılmaktaydı. Yeniçerilerin bazıları devletin kendilerine vermiş olduğu tüfekleri kullanmazlardı. Çünkü özel imalathanelerde üretilen tüfekler devletin dağıtmış olduğu miri tüfeklere göre daha iyi ve kullanışlı olabilmekteydiler. Sefere çıkılmadan önce yeniçerilere haftada en az iki gün olmak üzere tüfek talimi yaptırılmaktaydı. Fakat bu zorunlu talimler ocağın bozulup savaşlarda etkisiz kalmadıkları dönemlerde sürekli olarak yaptırılmaktaydı.¹²²

Yeniçerilere savaşlarda maharetli olmaları için talim yaptırılırdı. Ateşli silahlar orduya girmeden önce sürekli kılıç ve ok ile talim yapan askerler tüfeğin icadından sonra tüfek ile de talim yapmaya başladılar. I. Bayezid (1389-1403) döneminde askerlere talim yaptıran bölükbaşı unvanı *talimhanecibaşı* olarak değiştirilmiştir.¹²³

Talimhanedeki iyi atış yapan erler henüz acemi olan askerlere atış yapmanın inceliklerini öğretirler ve onlara yardımcı olurlardı. Bütün talimhanelerin silah ve erzak masrafları devlet tarafından karşılanmaktaydı. Sadece yeniçeri tüfekçilerinin atış yaptığı bir talimhane daha vardır ve bu talimhanenin başındaki kişiye de *avcıbaşı* unvanı verilmiştir. Bu talimhanede atış yapan askerler tüfek atmakta oldukça usta kişilerdir. Sadece tüfek atışına mahsus olan bu talim yeri İstanbul'da Et Meydanı'nda yer almakta idi. Önceleri haftada üç kez olmak üzere daha sonraki zamanlarda ise her perşembe günlerinde askerlere tüfek talimi yaptırılır ve onların bu konuda daha da yetenekli hale gelmeleri sağlanırdı. Yeniçeri ağası ve ocağın diğer yüksek dereceli komutanları 3-4 ayda bir bu talimhaneye gelerek askerlerin tüfek atışlarını izlerlerdi. Hedefi vurmaya başaran askerler gümüş tas veya bir adet altın ile ödüllendirilmekteydi. I. Süleyman bu talimhanelerin sayısını daha da arttırarak aynı zamanda büyük ölçüde teşkilatlanmalarını sağlamıştır.¹²⁴

¹²¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapukulu Ocakları**, C. 1, TTK Yayınları, Ankara 1998, s. 230-231.

¹²² Uzunçarşılı, **age**, C. 1, s. 366.

¹²³ Tayfun Toroser, **Kavanin-i Yeniçeriyan: Yeniçeri Kanunları**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s. 154-155.

¹²⁴ TSK Tarihi, **(1451-1566)**, ATASE Yayınları, C. 3, Ks. 2, Ankara 1977, s. 366-367.

I.Süleyman talimhanede kendisine özel bir yer ve bir çeşme yaptırmıştır. Padişah yılda bir kere buraya gelir ve yeniçerilerin atış talimlerini izlemiştir. Atışlarda başarılı olan askerler ise bahşiş ile ödüllendirilmiştir. Padişahın talimhaneye geldiği vakit tüfek haricinde diğer silahları kullanmakta maharetli olan askerler de yeteneklerini sergilerlerdi. Padişah talimhaneye her geldiğinde yeniçeri ağası başta olmak üzere ocağın diğer kıdemli komutanları hedefe tüfek ile atış yaparlardı. Ocağın bütün yetkili askerleri kafalarına *yusufl* denilen sarık giyerlerdi. Bir töreni andıran bu süreçte yeniçeri ağası önce yeri öper ve daha sonra tüfek ile atışını yapardı. Yeniçeri ağasından sonra sekbanbaşı, kulkethüdası, zağarcıbaşı, saksoncubaşı, turnacıbaşı, dört haseki ve başçavuş sıraya girerek atışlarını yaparlardı. Bu kısım da bittikten sonra ocağın kıdemlilerinden olan başçavuş önce cemaat çorbalarına daha sonra ise bölük çorbacılarına atışlarını yaptırdı. Yeniçerilerin yapmış oldukları talimler tıpkı ocağın diğer bölümler gibi XVII. asrın ilk yarısında aksaklık göstermeye başlamış ve yavaş yavaş bozulmuştur.¹²⁵ Yine de bu bahsi konu edilen dönemde talim işleri tamamen bırakılmamıştır. Çünkü bu asrın ilk yarısında da yeniçeri ağasıda dahil bütün yeniçeri askerinin Et Meydanı'ndaki talimhanelerine gidip haftada üç defa atış yaptıkları bilinmektedir. Osmanlı padişahları sefere çıkmadan hemen önce ve sefer yolundayken de yeniçerilere atış yaptırmayı ihmal etmiyorlardı. III. Mehmed Eğri Seferi'ne (1596) çıkılmadan önce yeniçerilerin haftada iki gün olmak üzere tüfek talimi yapmalarını emretmiştir. Osmanlı Devleti'nin en gözde padişahlarından biri olan II. Osman ise Lehistan Seferi'ne (1621) çıktığı vakit yol üzerinde bulunan Edirne'de yeniçerilere tüfek atışı yaptırmış ve başarılı atışlar yapanlara ödül vermiştir. Fakat Osmanlı padişahları belli bir zamandan sonra saraylarına kapanmışlar ve ordu işleri ile ilgilenmez olmuşlardır. Özellikle XVIII. asrın başlarında askerlikle ilgisi olmayan kişiler yeniçeri yapılmaya başlanmış ve talimhanecibaşı da kanun dışı olarak yine iş bilmeyen kişilerden atanmaya başlanmıştır. Dolayısıyla ocağın nizamı bozuldukça talimhaneler de sadece isim olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir.¹²⁶

Yeniçerilerin tüfekleri için özel bir barut imalathanesi bulunmaktaydı. Bu barut üretilen yer İstanbul'da, Ok Meydanının içinde yer almaktaydı ve başka yerlerden getirtilen barut burada işlenip hazır hale getirilmekteydi. Tüfek orduda iyice yer edindikten sonra tüfeklerin barut ihtiyacı için bir orta kurulmuştur. Bu ortanın ismi Barutçu ortası olmakla birlikte başındaki kişiye ise otçu başı ya da barutçu başı denilmiştir. Ok meydanında

¹²⁵ Kemal Beydilli, "Yeniçeri", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 43, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 456.

¹²⁶ **TSK Tarihi, 1451-1566**, s. 332-334.

bulunan barut imalathanesi işte bu ortaya aittir. Bu ortamın görevi yeniçerilerin fitilli tüfeklerine koyulan fitil otlarını işlemek ve kullanıma hazır hale getirmektir. Bir sefer kararı verildiği zaman yeniçerilerin hemen hemen hepsinin padişahın yanında sefere iştirak etmeleri lazımdır. Fakat bu uygulama daha sonra kaldırıldı ve serdar-ı ekrem kim tayin edilirse yeniçeriler onunla birlikte sefere gidiyorlardı. Her ne olursa yeniçeriler Osmanlı ordusunun temel piyade kuvvetlerindendi ve tüfeklerini her sefere yanlarında götürmüşlerdi. Yeniçeriler savaşa tutuşmadan hemen evvel gülbank çekerler ve tüfekleri ile üç kez havaya ateş açarlardı.¹²⁷

2.2. Leventler

Venediklilerin doğulu askerler için kullanmış olduğu *levantino* kelimesinden gelen *levant* ismi Osmanlı'daki bir askeri birime verilen isimdir. Günümüzde *levant* ismi denilince sadece deniz kuvvetlerinin akıllara gelmesinin sebebi deniz leventlerinin kara leventlerinden çok daha sonraki dönemlerde tarihe karışmasındandır. Osmanlı'da *levant* ismi XV. asrın sonlarına doğru yayılım göstermeye başlamıştır. Özellikle XVI. asırda Türk korsanlar Osmanlı donanmasının emrinde görev yapmaya başlamışlardır. Osmanlılar bu korsanlara da *levant* ismini vermişlerdir. Leventler Osmanlı donanmasının en önemli piyade askerleri olarak görev yapmışlardır.¹²⁸

Osmanlı donanmasının piyade askeri olan leventler eski bir kanun uyarınca donanmada görev alabilmeleri için yanlarında bir kılıç, mızrak, tabanca ya da tüfek olması gerekiyordu. Bu silahlardan herhangi birisini yanında getiren kişi *levant* askeri olarak donanmaya kayıt yaptırabiliyordu.¹²⁹ *Levent* bir geminin muhafazasının sağlanmasında, gemi bütününde disiplinin oluşturulmasında ve girilen harplerde ateş gücü üstünlüğü açısından oldukça önemli askerlerdir. Özellikle denizde verilen savaşlarda, gemilerin birbirine yanaşıp ateş

¹²⁷ İsmail Kayabalı-Cemender Arslanoğlu, "Osmanlılarda Ordu, Kuruluşu, Silahları ve Gelişmeler", **Türk Kültürü Dergisi**, Kara Kuvvetleri Özel Sayısı, C. 11, S. 132, Ankara 1973, s. 205-207; *Gülbank çekmek* coşku içerisinde yüksek sesle bağırma ve askerlerin savaşırken attıkları nara gibi anlamlara sahiptir. Mevleviyye, Bektaşîyye ve Halvetiyye gibi tarikatlarda sıklıkla okunmaktaydı. Yeniçeri Ocağı Bektaşîlik tarikatına bağlıdır ve Ocağ-ı Bektaşîyan adıyla da bilinmektedir. Yeniçerilerin 94. veya 99. Ortalarının birinde Hacı Bektaş babalarından olan bir kişi Hacı Bektaş vekili olarak görev yapmaktaydı. Gülbanklar genellikle *Allah Allah İllallah, Allah Allah Eyvallah* ve *Bism-i şah Allah Allah* gibi ifadelerle okunmaya başlanırdı. Yeniçeriler kendilerini Bektaşîlerden saydıkları için sıklıkla gülbank okurlardı. Mustafa İsmet Uzun, "Gülbank", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 14, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, s. 232-234.

¹²⁸ Özen Tok, "Osmanlı Askeri Teşkilatı" **Osmanlı Teşkilat Tarihi El Kitabı**, ed. Tufan Gündüz, Grafiker Yayınları, Ankara 2016, s. 213-214.

¹²⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara 1988, s. 480.

açtığı anlarda leventlerin sergileyeceği performans Osmanlı donanması açısından son derece mühimdi. Leventler gemiler birbirine yakın olduğunda kılıç ve pala gibi silahlar ile düşmana saldırırlarken, uzak mesafeden ise düşmana tüfekler ile ateş açıyorlardı. Levent askerleri genellikle donanmada görev alıyorlardı fakat ihtiyaç halinde herhangi bir yerin korunmasında ya da bir isyanın bastırılmasında da görevlendirilebiliyorlardı. Donanmaya ait herhangi bir gemide o geminin büyüklüğüne oranla levent askeri bulunmaktaydı. XVI. asırda bir geminin içerisinde mecburi olarak en az 150 cenk edebilecek asker bulundurulması zorunluydu ve her kadırgada en az iki tane tüfek kullanan asker bulunmaktaydı.¹³⁰

Deniz leventlerinin zaruri durumlarda karaya çıkartılıp görevlendirildiklerini yukarıda ifade etmiştik. Bu konuyla ilgili olarak 1690 yılında Tuna nehri üzerinde yer alan Şans Adası'nın düşmandan temizlenmesi için verilen mücadeleyi örnek verebiliriz. Bu mücadelede Tuna donanmasındaki gemilerinden çıkan tüfekli levent askerleri yine tüfekle donatılmış olan yeniçeri askerleri ile karada düşmana karşı omuz omuza cenk etmişlerdir. Hatta bazen donanma komuta merkezi ile kara kuvvetleri komutanları arasında leventlerin karada savaştırılmasına dair münakaşalar çıkmaktaydı. Sebebi ise donanma komutanları kendi askerlerinin yani leventlerin karaya çıkartılıp savaştırıldığında kendi gemilerinin tehlikeye gireceğinden endişe duymaktaydılar. Leventler nehirlerde yüzen donanma gemilerinde de belli oranda yer almaktaydılar ve yine aynı şekilde tüfekçi olarak görev yapmaktaydılar. Osmanlılarda nehir denilince akla hemen Tuna Nehri gelmektedir fakat sadece Tuna değil örneğin Fırat Nehri'nde de yine savaş gemileri bulunuyordu ve bu gemilerin içinde de tüfekli levent askerleri görev yapıyorlardı. Hatta daha küçük gemilerinde buralarda yer aldığına ve bu gemilerdeki leventlerin de Anadolu'dan gönderildiğine dair kayıtlar mevcuttur.¹³¹

Osmanlı Devleti donanma için Rum adalarından askerler toplamaktaydı ve bunlarda orduda levent olarak hizmet etmekteydiler. Bu askerlere levent isminden farklı olarak *Levent-i Rumî* denilmekteydi. Rumlardan toplanılan bu askerlerde çoğu silah ile birlikte tüfekte kullanan birlikler olarak donanmada görev yapmaktaydılar.¹³²

¹³⁰ İdris Bostan, **Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersane-i Amire**, TTK Yayınları, Ankara 1992, s. 141-142.

¹³¹ Mustafa Cezar, **Osmanlı Tarihinde Levendler**, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları, İstanbul 1965, s. 183.

¹³² Cezar, **age**, 1965, s. 187.

Bir önceki bölümde Osmanlı'da reayanın ve orduda görev yapan askerlerin XVI. asırda ortaya çıkıp devleti oldukça zor duruma düşüren isyan hareketlerine katıldığını söylemiştik. İşte leventlerin de bir kısmı bu isyanlarda kendilerini göstermiştir. Leventler donanmada tüfekli asker olarak görev yaptıkları için bunların tüfekleri ile birlikte isyanlara katılmaları da oldukça kolay olmuştur. XVI. asırda zaten başıboş çok sayıda levent vardı fakat bu leventlerin tamamen eşkıyalık faaliyetlerine katılmaları I. Süleyman'ın şehzadeleri Selim ve Bayezid arasında gerçekleşen savaştan sonra başlamıştır.¹³³

2.3. Sekbanlar

Sekbanların Osmanlı Askeri Teşkilatı içerisindeki varlıklarının I. Murad Dönemi'ne (1362-1389) kadar yani XIV. asrın son çeyreğine kadar ulaştığı bilinmektedir. Sekbanların hem piyade hem de süvari olarak hizmet eden ortaları bulunmaktaydı. Fakat tüfeği genelde piyade olan ortalar tarafından kullanıldığı düşünülmektedir. Çünkü yeniçeriler hakkında bilgi verilirken söylenildiği gibi tüfek Osmanlı ordusunda daha çok süvari askerlerden ziyade piyade askerler tarafından kullanılmıştır.¹³⁴

Devletin ilk dönemlerinde sekbanların hepsi padişahlar ile birlikte sefere giderlerdi. Fakat bu gelenek sonradan kaldırılarak hem yeniçeri ağasında dahil olmak üzere bütün yeniçeri askerleri hem de sekbanbaşı padişah ile birlikte kesin bir hükümle sefere gitmişlerdir. Sekbanların en üst düzey komutanına sekbanbaşı denilmekteydi. Sekbanlar 1451 senesine kadar yeniçeri ocağından ayrı bağımsız bir askeri birim diler. 1451 senesinde I. Mehmed, Karamanoğulları üzerine bir sefere çıkmıştı ve bu seferden dönerken Yeniçeriler henüz ilk seferine çıkan padişahı bahşiş istemişlerdi fakat bu durum padişahın hoşuna gitmedi. Padişah yeniçerilerin ağalarını cezalandırdı ve kendisine daha sadık olmaları nedeniyle o yıllarda sayıları 6000-7000 olan sekbanları yeniçeri ocağının içerisine dahil etti. 1451'den sonra sekbanlar yeniçeri ocağı ile birleşmiş ve bütün sekbanlar bir orta haline getirilip, yeniçerilerin 65. ortasını teşkil etmişlerdir. Ayrıca sekbanlar XVI. asırdan itibaren bazı dönemlerde ocakta tüfekçi olarak da görev almışlardır.¹³⁵

XVI. asrın ikinci yarısında Avusturya ve İran ile yapılan uzun soluklu savaşlar Osmanlı ordusunun tüfek kullanan askere daha fazla ihtiyaç duymasına sebep olmuştu. Piyadelere duyulan bu ihtiyaç sonucunda sekbanlar da tüfekli asker olarak cephelerde görev almaya

¹³³ Cezar, **age**, 1965, s. 191.

¹³⁴ Abdulkadir Özcan, "Sekban", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 326.

¹³⁵ Uzunçarşılı, **age**, C. 1, s. 162-165.

başlamışlardı. Sekbanlara da tıpkı yeniçerilere ödendiği gibi ulufe ödenmekteydi. Sekbanlar tüfek kullanan piyade askerleri olarak iyi bir şekilde yetiştirilmişlerdir. Daha sonra ise yerel yöneticilerin ya da komutanların hizmetlerine verilmişlerdir.¹³⁶

Osmanlılarda 1590 yılından itibaren ateşli silah kullanan sekbanlar büyük önem kazanmaya başladılar. XVII. asra gelindiğinde ise artık sekbanlar yeniçerilerden sonra ordunun en önemli tüfekli piyade sınıfı haline geldiler. Bu durum Osmanlılara iyi olarak etki ettiği gibi kötü durumların da ortaya çıkmasına sebep oldu. XVI. asrın ikinci yarısında Avusturya ve İran ile verilen savaşlar esnasında ve sonrasında Anadolu iyice karıştı. Devlet Anadolu üzerindeki otorite gücünü tedricen yitirmeye başlamıştı. Gittikçe güçlenen yerel yöneticiler dışında daha başka güçlerde ortaya çıkmaya başlamıştı. Bu güçler zamanla devlete başkaldırarak Anadolu’da genellikle Celali adıyla bilinen isyan hareketlerini başlattılar.¹³⁷

Cepheden dönen sekbanlar ise geri döndüklerinde boşluğa düştükleri için ve daha önemli olarak o dönemlerde devletin birçok sebepten ötürü ekonomik sıkıntı çekmesinin sonucunda kendileri de bu kötü durumdan etkilendikleri için asilerin çıkardığı isyanlara katıldılar. Bu isyan hareketlerinin bazılarında asilerin ellerindeki tüfek sayısı o kadar fazlaştırmıştır ki tüfeklerin sayıları binli rakamlar ile telaffuz edilmiştir.¹³⁸

Osmanlılar uzun soluklu savaşlar da başarı gösterebilmek için yeniçerilerin sayısını artırdığı gibi sekbanların da sayılarını artırmıştır. Bu durum ilk başlarda devlet için olumlu sonuçlar doğurmuşsa da sonraları olumsuz durumları da beraberinde getirmiştir. Netice de

¹³⁶ Necmettin Aygün, **Onsekizinci Yüzyılda Trabzon’da Ticaret**, Serander Yayınları, Trabzon 2005, s. 30. Osmanlı Devleti’nde tımarlı sipahilerin yeri çok önemlidir. Fakat XVI. asırda devletin iç dinamiklerinde başlayan bozulmalar bu askerlerin de önemini azaltmaya başlamıştır. Anadolu’da tımarlı sipahilerin azalıp yerine sekbanların geçmesi Osmanlılar için adeta yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Çünkü Osmanlılar Anadolu’nun köklü askerleri olan tımarlı sipahilerin yerine ücretli ve aynı zamanda tüfekli Sekban askerlerini cephelerde görevlendirmiştir. Halil İnalcık, “Osmanlı Tımar Rejimi ve Sipahi Ordusu” **Türk Kültürü Dergisi**, C. 3, S. 34, 1965, s. 146.

¹³⁷ Müteba İlgürel, “Celali İsyancıları”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 7, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 253-254.

¹³⁸ Canbolatoğlu Ali Paşa isyanı tüfeğin oldukça fazla kullanıldığı isyanlardan birisidir. Nitekim Halep ve Kilis çevresinde bağımsız bir devlet oluşturmak isteyen Canbolatoğlu bu gayesini gerçekleştirmek için sayıları 30.000 kadar tüfekli piyade askerini ve bir o kadar da süvariye kendi yanına çekmeyi başarmıştır. ; Müteba İlgürel, “Canbolatoğulları”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 7, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 144-145; Sadrazam Murat Paşa ile Canbolatoğlu’nun ordusu arasında meydana gelen savaşta Osmanlı ordusu asilerin yoğun tüfek atışı karşısında oldukça zorlanmış ve savaşı neredeyse kaybedecek duruma gelmiştir. Yine de Murat Paşa’nın ve ordusunun kararlılığı ile Osmanlılar bu isyanı bastırmışlardır. Yine devlete karşı gelen isyancılarından biri olan Kalenderoğlu da Anadolu’nun çeşitli yerlerinde eşkıyalık ve soygunculuk yapıyordu. Bu asi liderinin emri altında 20.000 kişilik bir kuvvet bulunmaktaydı ve dikkate alınması gereken kadar tüfeğe sahipti. Kalenderoğlu ordusunu dokuz alaya ayırmıştı ve her alaydan 1000 askeri tüfek ile donatmıştı; İlgürel, **agm**, 1979, s. 308-310.

tüfek kullanan piyade askeri olarak sekbanlar Osmanlıları çok zor durumlara düşüren isyan hareketlerine katılarak ellerindeki tüfekleri devlete doğru çevirmişlerdir.¹³⁹

2.4. Azaplar

Bu birliğin kuruluşu Yeniçeri Ocağı'nın oluşumundan dahi öncedir. İlk dönemlerde piyade okçu olarak savaşlarda ya da kuşatmalarda görev yapan azaplar daha sonraki dönemlerde ordunun öncü piyade birlikleri haline gelmişlerdir. Özellikle meydan muharebelerinde düşmanın saldırısına ilk bu askerler karşı koymuşlardır. Azaplar kara ve deniz olmak üzere iki farklı kuvvete sahip olan bir askeri sınıftır. Karada görev yapan azaplar XVI. asırda kalelerde de görev almaya başlamışlar ve aynı zamanda ulufe alan birlikler haline dönüşmüşlerdir. Azaplar de tıpkı Yeniçeri Ocağı gibi ortalara bölünmüşlerdir ve başlarındaki komutana ise azap ağası denilmiştir.¹⁴⁰

Denizlerde görev yapan azaplar bulundukları yerlere göre donanmada ya da Tersane-i Amire de görev alırlardı. Denizde görev alan azaplar paşa, taş, at ve top gemilerinde çalışırlardı. Devletin ihtiyacına göre farklı görevlerde alabiliyorlardı. Tüfeğin Osmanlı ordusunda iyice yer edindikten sonra azapların da tüfek kullandığını söylemek zor değildir. Çünkü azaplar yukarıda da söylediğimiz gibi düşmanın saldırısını ilk savunan öncü piyade birliklerdir. Azaplar meydan muharebeleri dışında özellikle kaleler de paşa ve beylere ait gemilerde, top gemilerinde ve taş gemilerinde okçu ve tüfekçi olarak görev almışlardır.¹⁴¹

2.5. Bostancılar

Bostancı Ocağı'nın kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Fakat Yeniçeri Ocağı kadar köklü bir askeri birim olduğu düşünülmektedir. Bostancılar görevlerine göre iki gruba ayrılmışlardır. Bu iki gruptan birincisi sarayda çalışanlar ikincisi ise saray dışında çalışan bostancılarıdır. Sarayda görev alan bostancılara çalıştıkları yerlere göre *Gılmanan-ı bağçe-i hassa* ve *Gılmanan-ı bostaniyan* denilmiştir. Sarayda görev yapan bostancılar 21 bölükten oluşmaktaydı.¹⁴² İstanbul dışında devletin daha önceki başkenti olan Edirne'de de bir Bostancı Ocağı bulunmaktaydı. Bu ocak Edirne'nin başkent olduğu sıralarda

¹³⁹ Kemal Faruk Aksoy, **Silahdar Tarihine Göre Osmanlı Devleti'nde Celali İsyanları**, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 2019, s. 53.

¹⁴⁰ Tok, **agm**, s. 176-177.

¹⁴¹ Uzunçarşılı, **age**, 1988, s. 408.

¹⁴² Abdulkadir Özcan, "Hassa Ordusunun Temeli Muallem Bostaniyan-ı Hassa Ocağı: Kuruluş ve Teşkilatı", **Tarih Dergisi**, S. 34, 1984, s. 347-349.

devşirmelerden oluşturularak kurulmuştu.¹⁴³ Bostancı Ocağı kendi arasında dokuz kademedен meydana gelmekteydi. Bostancı askerleri hizmetlerindeki başarılarına göre daha mühim görevlere getirilirlerdi.¹⁴⁴ Bostancıların saray ile ilgili işlerinin yanında seferlerde de görev aldıkları olmuştur. Bostancıların sefere katılmaları XVI. asrın sonlarına kadar uzanmaktadır. Bostancılar bu seferlere tek ya da küçük birlikler halinde iştirak etmişlerdir. II. Osman döneminde sayıları gittikçe artmıştır.¹⁴⁵ Bostancılar başkent İstanbul'un çoğu yerinden sorumlu muhafız asker olarak görev yapmışlardır. Boğaziçi ve Marmara kıyıları Bostancıların koruması altında yer alan bölgelerdir. Ayrıca bostancıların kayıkhanelerde ve kayıklarda görev yaptıkları bilinmektedir.¹⁴⁶ Nitekim bu görevler II. Mehmed'in bizzat hazırlamış olduğu *Kanunnâme-i Âl-i Osman* da belirtilmiştir.¹⁴⁷ Bostancılar içerisinde tüfekçi birlikler de oluşturulmuştur. Nitekim II. Mustafa (1695-1703) 1695 yılında sefere çıkma kararı almış ve hazırlıklara başlanmıştır. Bu hazırlıklar doğrultusunda harem-i hümayun için hizmet edecek 10 haseki ve orduda asker olarak görev yapacak 50 kişilik Bostancı birliği oluşturulmuştur. Bu bostancılar arasından hususi bir tüfekçi birlik sefere katılmıştır. Hatta bu tüfekte donatılan bostancıların sefer esnasındaki ihtiyaçları için 9720 akçe ödendiği tespit edilmiştir.¹⁴⁸ Ayrıca Osmanlı Devleti adına önemli hizmetlerde bulunan Baron de Tott Osmanlı ülkesinde başından geçen anılarını eser haline getirmiştir. Tott eserinin bir bölümünde padişahların eşlerini korumak amacıyla tüfekli bostancı askerlerinin görevlendirildiğini belirtmiştir.¹⁴⁹

2.6. Tımarlı Sipahiler

Osmanlı ordusu temel gücünü eyaletlerdeki askeri birliklerden almaktaydı. Eyaletlerde görev yapan askeri kuvvetler; yaya, müselleme, azap, akıncı, deli, cerehor, beşliler, gönüllü ve yürüklerden oluşmaktaydı. Bu eyalet kuvvetleri arasında en üst düzeyde olanı ise Tımarlı Sipahilerdi. Bir sistem dahilinde ortaya çıkan bu askeri birim aynı zamanda *topraklı süvari* olarak da adlandırılmaktaydı. Tımarlı sipahiler hem devletin kendilerine verdiği toprağı işler hem de devlete asker yetiştirirdi. Bu yönüyle tımarlı sipahilerin önemli

¹⁴³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara 1984, s. 485.

¹⁴⁴ Mustafa Cezar, *Resimli-Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi*, C. 3, Tan Matbaası, İstanbul 1959, s. 1425.

¹⁴⁵ Murat Yıldız, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Bostancı Ocağı*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2008, s. 198-200.

¹⁴⁶ Uzunçarşılı, *age*, 1988, s. 465-466.

¹⁴⁷ “Bağçeye bir bostancıbaşı konulmuşdur. Kayığa girildükde bostancılar kürek çekip ol dümen tuta...” Fatih Sultan Mehmed, *Atam Dedem Kanunu: Kanunnâme-i Âl-i Osman*, haz. Abdulkadir Özcan, Kronik Yayınları, İstanbul 2020, s. 17.

¹⁴⁸ Yıldız, *agt*, s. 198-200.

¹⁴⁹ Baron de Tott, *18. Yüzyılda Türkler: Türkler ve Tatarlara Dair Hatıralar*, çev. Mehmet Reşat Uzman, 1001 Temel Eser Yayınları, Amsterdam 1784, s. 116.

bir rol oynadığı bu sistem devlet için oldukça faydalı olmaktaydı. Tımarlı sipahilerin yetiştirdikleri bu askerlere *cebelü* denilmekteydi. Kendilerine verilen görevleri yerine getirdikleri takdirde devlet onlardan vergi almazdı. Sefer vakti geldiğinde başkentten beylerbeylerine ve sancak beylerine sefer ile ilgili hazırlıkların yapılması emredilirdi. Bu emirler doğrultusunda her beylerbeyi ve sancak beyi tımarlı sipahilerin eksiksiz olarak hazırlanmaları istenirdi. Herhangi bir nedeni olmadan sefere katılmayan tımarlı sipahilerin toprakları elinden alınırdı.¹⁵⁰ Tımarlı Sipahiler Osmanlı ordusunun hafif süvari birliklerini teşkil etmekteydi. Savaşlarda ordunun sağ ve sol kanatlarında görev alırlardı. Düşman ordusunun ani bir şekilde çevirebilmek amacıyla yarım ay şeklinde dizilirlerdi.¹⁵¹ Ateşli silahların Osmanlı ordusuna girdiği ilk dönemlerde askerlerin bu yeni silahlara karşı isteksiz durdukları açıktır. Osmanlıların süvari kuvvetlerinden olan Tımarlı Sipahiler tıpkı Memlük süvarileri gibi ateşli silahları ilk başlarda benimsemek istemediler. Bunun sebebi ise geçmiş dönemlerden beri gelen at binmedeki maharetleri ve atın üstünde ustaca savaşmalarıdır.¹⁵²

Ateşli silahların ortaya çıkması ve bilhassa tüfeğin orduda yaygınlaşması ile ortaya çıkan yeni askeri sistemde süvari kuvvetlerinin de tüfek kullanmasını zaruri bir duruma getirmişti. Nitekim Osmanlı veziriazamı Rüstem Paşa tımarlı sipahileri tüfeğe alıştırmak için büyük gayretler göstermiştir. Fakat onun bu çabaları olumlu bir netice vermemiştir. Tımarlı sipahiler kadim silahlara oldukça alışkın olmaları ve barutun üzerlerini kirletmesi gibi sebeplerden ötürü tüfeği tam anlamıyla bir türlü benimseyememişlerdir.¹⁵³

Tımarlı Sipahilerin tüfeği istememekte haklı sebepleri de vardı. Nitekim son sürat koşan bir atın üstünde tüfeği doldurup kullanmak neredeyse imkânsız bir süreçti. Tüfeklerin ağır ve büyük olmaları zaten yeterince olumsuz bir durumken tüfeğin yanlışlıkla patlatılma ihtimali de vardı. Sipahilerin bindikleri atlarda tüfeğin çıkardığı büyük sestten ürüyor ve rahat durmuyorlardı. Bu sıkıntılardan başka teçhizatlarını eskiden beri bellerinde taşıyan tımarlı sipahiler tüfeği büyük ve ağır olmasından dolayı istedikleri şekilde taşıyamayacaklardı. Tüfeği sırtında taşıyacak olan bu askerler atları ani bir hareket yaptığında tüfeğin verdiği ağırlıktan ötürü sıkıntı yaşayacaktı. Bütün bu olumsuzluklar tımarlı sipahilerin tüfek kullanmasını neredeyse imkânsız hale getirmekteydi. Fakat XVI.

¹⁵⁰ Abdulkadir Özcan, “Osmanlı Askeri Teşkilatı”, **Osmanlı Ansiklopedisi**, C. 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 553.

¹⁵¹ Tok, **agm**, s. 166.

¹⁵² Parry, **agm**, s. 205.

¹⁵³ Metin Kunt vd., **Türkiye Tarihi: Osmanlı Devleti (1300-1600)**, C. 2, Cem Yayınevi, İstanbul 2000, s. 137-138.

asrın ikinci yarısı ile birlikte Osmanlı ordusunda artık tüfek kullanan süvarilerde görülmeye başlanmıştır. Tımarlı sipahilerin tüfeği kullanmayı kabul etmelerindeki en büyük sebep Osmanlıların hızlı bir şekilde tüfeği daha küçük ve hafif olarak üretmeye başlamalarıdır. Ayrıca XVII. asırda çakmaklı tüfeklerin icat edilip üretilmeye başlanması ile birlikte fitilli tüfeklerin ortaya çıkardığı olumsuzluklar da ortadan kalkmıştır. Çakmaklı tüfekler tımarlı sipahilerin tüfeği benimsemelerinde oldukça yararlı olmuştur.¹⁵⁴

2.7. Deliler

Osmanlı Ordusunun süvari askeri birimlerinden olan deliler aynı zamanda ordunun öncü kuvvetlerinden birisidir. Bu askerler oldukça heybetli bir görünüme sahiptirler ve savaşlarda korkusuz bir şekilde düşmana saldırımlarından dolayı *deli* ismini almışlardır. Bu askerlerin çoğu Türklerden oluşturulmuştur ve genelde bir beylerbeyi ya da sancakbeyinin mahiyetinde hizmet etmişlerdir. Düşman hudutlarında ya da hudutlara yakın bölgelerde görev aldıkları da bilinmektedir. Deliler oldukça dikkat çekici ve ürpertici bir görünüme sahiptiler. Deliler kafalarına benekli sırtlan derisinden oluşturulan ve üzerinde kartal kanatları bulunan başlık giyerlerdi. Ayrıca ayı ya da kurt gibi hayvanların da tüylerini üzerlerine takarlardı ve alt kısımlarına ise şalvar giyerlerdi.¹⁵⁵ Deli askeri olmayı hak eden gençler devletine ve dinine hizmet edip bütün çatışmalarda savaşıp hiç birinden kaçmayacağına dair yemin ederdi. Ocağa yeni katılan bu gençler yükselerek delibaşı dahi olabilmekteydi.¹⁵⁶

Deliler ateşli silahların orduya girmesiyle birlikte bu silahları kullanmaya başlamışlardır. Bu yeni silahların kullanılması ile birlikte kadim silahları kullanan deliler geri planda kalmaya başlamıştır. Ateşli silahları benimseyen delilere ikinci dönem delileri denilmiştir. Bu deli askerleri silah olarak yanlarında tüfek ve kılıç kullanmışlardır. Deliler tüfeklerini at üstünde kullanırlarken tüfeği dipçiği yukarı bakacak biçimde taşımışlardır. Son olarak delilerin kullanmış olduğu tüfekler genelde fitilli tüfeklerdir diyebiliriz.¹⁵⁷

¹⁵⁴ M. Hilmi Arıç, **17. Asrın İkinci Yarısında Osmanlı Savaş Tekniği ve Tımarlı Sipahiler**, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2010, s. 66-67.

¹⁵⁵ Yusuf Halaçoğlu, **XIV ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı**, TTK Yayınları, Ankara 1991.

¹⁵⁶ Abdulkadir Özcan, “Deli”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994.

¹⁵⁷ Saadet Dağ, **Osmanlı Devleti’nde Deliler Ocağı**, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2020, s. 67; Mehabe Şahbaz, **Osmanlı Askeri Teşkilatında Deli Ocağı**, ed. Hava Selçuk, İksad Yayınları, Adıyaman 2019, s. 36.

III. BÖLÜM

OSMANLI ORDUSUNUN KULLANDIĞI TÜFEKLER: TEÇHİZATLARI, MÜHİMMATLARI VE İMALATLARI

3.1. Osmanlı Ordusunda Kullanılan Tüfekler

Birinci bölümde de ifade ettiğimiz gibi ilk keşfedilen tüfek mekanizmalarına tam anlamıyla tüfek diyemeyiz. İlk defa ortaya çıkan tüfeği atası sayılan bu silahlar herhangi bir tetik düzeneğine sahip olmayan, ağızdan doldurulan ve bir fitil vasıtası ile ateşlenen silahlardır. Bu silahlar kısa namlulu küçük toplara oldukça benzemektedir.¹⁵⁸ Bu yüzden Feridun Mustafa Emecen ilk tüfek mekanizmalarına küçük bir top türü olan *şakaloz* ismini vermeyi daha uygun görmüştür.¹⁵⁹

Tüfek piyade askerlerinin vazgeçilmez bir silahıdır ve savaşlar da etkili bir şekilde boy göstermelerini sağlar. Elbette diğer silahlar da önemlidir fakat askerler bazı anlarda sıcak çatışmaya girmek durumunda kalırlar. İşte bu noktada tüfeğin ne derece mühim bir silah olduğu ortaya çıkar. Tüfek gibi uzun bir namluya sahip olan silahlar dünyadaki savaş anlayışını ve insanların kaderlerini büyük ölçüde etkilemiştir. Arkebüzlerin ortaya çıkmasıyla birlikte örneğin Avrupa’da ki ünlü şövalyeler artık son dönemlerine gelmeye başlamıştır. Nitekim ata çok iyi hükmeden ve üstünde oldukça iyi bir şekilde kılıç kullanan bir şövalye artık bir tüfeğe sahip olan ve savaşçılıkla ilgisi bulunmayan sıradan bir kişi tarafından etkisiz hale getirilebilmekteydi.¹⁶⁰

Tüfek gibi ateşli silahların ortaya çıkması Orta Asya bozkırlarında at koşturan savaşçılar içinde olumsuz sonuçlar meydana getirmiştir. Bozkır süvarilerinin kullandıkları kompozit yaylar XVII. asra kadar kullanılan fitilli tüfekler ile rekabet edebilmiştir. Ancak teknolojinin gelişimi ile birlikte ortaya çıkan çakmaklı tüfekler göçebe savaşçıların kullandıkları yayları geride bırakmışlardır. Orta Asya savaşçılarının bazıları bu yeni silahı kullanmayı reddetmiş bazıları ise ekonomik nedenlerden dolayı bu silahı

¹⁵⁸ Tülin Çoruhlu, **Osmanlı Tüfek, Tabanca ve Teçhizatları (Askeri Müzeden Örneklerle)**, Genel Kurmay Basımevi, Ankara 1993, s. 5.

¹⁵⁹ Emecen, **age**, s. 34.

¹⁶⁰ Seda Darcan Çiftçi, **Silah: Tabanca ve Tüfeklerin 800 Yıllık Tarihi**, çev. Cem Pamay, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2008, s. 110.

kullanamamışlardır. Sonuç olarak ateşli silahların giderek gelişmesi bozkır tipi savaşçıların eski önemlerini kaybetmelerine neden olmuştur.¹⁶¹

Tüfekler için tasarlanan yivler savaşçılara daha uzun mesafelere daha etkili atışlar yapabilmeleri için üretilmişti. Uzun mesafelere atışlar yapan silahlarda olması gereken en önemli özellik ise isabetin yüksek oranda olmasıydı. XIV. ve XVIII. asırlar arasında dünyadaki en çok tercih edilen silahlar arasında olan kaval ya da boru şeklinde namlulara sahip olan yivsiz tüfeklerin çoğu 100 metreden yüksek mesafelerde isabet oranları düşük tüfeklerdi. Fakat bu tüfekler bir askeri birlik tarafından kullanılıp aynı anda ateşlendiklerinde muazzam bir şekilde etkili olabiliyorlardı.¹⁶²

Osmanlı ordusunda kullanılan tüfekler incelendiğinde çok sayıda tüfek türüne rastlanılmaktadır. Bu tüfeklerin bazıları üretildikleri bölgelere göre isimlendirilmişlerdir. Nitekim bir Osmanlı vezirinin cebhanesinde farklı türden tüfeklerin olduğu ve bunların *Cezayirî, Frengî, Rumî, İstanbulî, Macarî, Alaman, Macarî zemberekli* ve *Kir-î Moton* gibi isimlere sahip oldukları tespit edilmiştir. Osmanlı padişahı IV. Murat'ın musahibi Silahdar Mustafa Paşa'ya ait bir defterde ise *süslü tüfekler, Cezayir tüfeği, nalpare yaldızlı büyük tüfekler, küçük çarklı tüfekler, ejder ağızlı sarı tüfekler, şeşhaneli tüfekler, kaval tüfekler, armudi başlıklı Cezayir tüfekleri, nalpare tokmak tüfekleri, nalpare Macar tüfekleri, arpacıklı Cezayir tüfekleri, ikisi bir kundakta tüfekler* ve *tabanca tüfekler* gibi çok çeşitli tüfek isimlerine rastlanılmıştır. Osmanlı tüfeklerinin belirgin özellikleri hakkında bilgilere sahip olmamıza rağmen yukarıda adları geçen tüfekler hakkındaki kayıtlarda sadece genel bilgiler yer almaktadır. Bu durum, bu tüfekler hakkında net ve detaylı bir çalışma yapmayı mümkün kılmamaktadır.¹⁶³ Yukarıda adları geçen tüfek isimleri mekanizmalarından ziyade üretildikleri yerler veya hangi formlarda yapıldıysa ona göre isimlendirilmişlerdir. Nitekim çoğu devlet XVIII. asra kadar genel olarak fitilli ve çakmaklı tüfekleri kullanmıştır.

Osmanlı tüfeklerinin üzerlerinde çeşitli türden gezler olduğu tespit edilmiştir. Bu gezler çoğu Osmanlı tüfeğinin tetik mekanizmasının yanında bulunmaktaydı.¹⁶⁴ Osmanlı

¹⁶¹ Peter Benjamin Golden, **Dünya Tarihinde Orta Asya**, çev. Yahya Kemal Taştan, Ötüken Yayınları, İstanbul 2015, s. 165-166.

¹⁶² Çiftçi, **age**, s. 110.

¹⁶³ Serkan Emir Erkmen, **Klasik Dönem Osmanlı Kara Kuvvetleri (Silahları ve Teçhizatları)**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2019, s. 457-458; Emecen, **age**, 2015, s. 43.

¹⁶⁴ Godfrey Goodwin, **Yeniçeriler**, çev. Derin Türkömer, Doğan Yayıncılık, İstanbul 2008, s. 82; Erkmen, **agt**, s. 460.

tüfeklerinin kundakları, kabzaları ya da dipçikleri genelde ahşaptan üretilmiştir. Üretimde çoğu zaman gürgen, akça ve ceviz ağaçlarının kullanıldığı tespit edilmiştir.¹⁶⁵

Osmanlı tüfeklerinin kundaklarında barutun koyulduğu falya deliğini açabilmek için bir falya çivisi bulundurulurdu. Namlular kundak üzerine oturtulduktan sonra metalden yapılmış bir ya da daha fazla sayıda bilezikler ile bağlanırdı. Tetik ve tetiği korumak için yapılan parça metalden üretilirdi. Tüfeklerin kundaklarının üstünde iki tane gerdane halkası bulunmaktaydı. Bu halkalara askerlerin tüfeklerini kolaylıkla taşıyabilmesi için kayış askılar takılırdı.¹⁶⁶

Osmanlıda kullanılan fitilli ve çakmaklı tüfekler arasında namlu ağızları ejder şekline sahip olanları da mevcuttur. Ejder ağızlı bu tüfekler atış yapıldığında namludan çıkan ateşin tıpkı bir ejderin ateş püskürtmesine benzediği düşünülerek isimlendirilmişlerdir. Bu tipteki tüfekler XVI. asrın ikinci yarısı ile XVII. asrın ilk yarısında Osmanlılar tarafından tercih edilmiştir. XVII. asra doğru yaklaşıldığında Osmanlı Devleti'nde yüksek makamlarda görev yapan kişilerde tüfek sahibi olmaya başlamışlardı. Bu devlet görevlileri herkesin kullandığı tüfeklerden başka bir tüfek kullanmak istedikleri için genelde nadir bulunan bu ejder namlulu tüfekleri kullanmışlardır. Nitekim Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa ve Silahtar Mustafa Paşa bu tüfekleri kullanan yüksek kademedeki görev yapan devlet görevlileri arasında yer almaktadır.¹⁶⁷

Osmanlı ordusunda kullanılan ilk tüfeklerin de ağır ve hantal olmasına karşılık Osmanlılar tüfeklerin gelişimi konusunda Avrupalılardan geri kalmamışlardır. Osmanlılar uzun yıllar boyunca ateşli silahlar konusunda Batılı devletler ile boy ölçüşebilecek durumda varlığını sürdürmüştür. Tüfekler zamanla daha da gelişerek ordu içerisinde iyice yer edinmişlerdir.¹⁶⁸

Ele aldığımız dönem itibariyle Osmanlı ordusunun 1700 yılına kadar kullanmış oldukları tüfekleri *Ağır metris* ya da *Kale tüfekleri*, *Fitilli tüfekler* ya da *Fitilli arkebüzler*, *Çakmaklı tüfekler* ve *Karabina* ya da *Süvari Tüfeği* şeklinde sıralayabiliriz.

¹⁶⁵ Yaşar Yücel, **Osmanlı Devlet Düzenine Ait Metinler V. 1640 Tarihli Esar Defteri**, Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları, Ankara 1982, s. 62.

¹⁶⁶ Tülin Çoruhlu, "Osmanlı Ateşli Silahları", **Osmanlı Ansiklopedisi**, C. 11, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 259.

¹⁶⁷ Tülin Çoruhlu, "Askeri Müze'deki Ejderli Osmanlı Tüfekleri", **Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. 3, S. 9, 1990, s. 59-61.

¹⁶⁸ Eralp, **age**, s. 127.

3.1.1. Ağır Metris/Kale Tüfekleri

Bu tüfekler oldukça ağır ve uzun bir namluya sahip oldukları için genellikle bir çatal destek üzerine koyularak ateşlenmekteydi. Bu sayede tüfeğin yüksek orandaki geri tepme hızı azaltılmış ve aynı zamanda isabet oranı da arttırılmıştır.¹⁶⁹ Bir siper üzerinde de kullanılan bu tüfeklerde bir fitil aracılığıyla ateşlenmekteydi ve kavala benzeyen bir namlu ile sekiz köşeden oluşan bir dipçiğe sahiplerdi. Namlu uzunlukları 130-160 cm arasında, namlu çapları ise 20-29 mm arasında değişmekteydi ve bazılarının namlu çapı oranları daha da yüksekti. Osmanlılar bu tüfekleri kaleleri kuşatırken ve özellikle de kaleleri savunurlarken kullanmışlardır. Avrupa kaynakları Osmanlıların genellikle ağır, hantal ve kullanılması oldukça zor olan tüfekleri kullandıklarını ve Avrupa’da kullanılan tüfeklerin Osmanlıların kullandıkları tüfeklere göre daha küçük, hafif ve kullanışlı olduğunu iddia ederlerken Osmanlılar ile yaptıkları kuşatma savaşlarında gördükleri bu tüfekleri örnek olarak göstermiş olma ihtimalleri yüksektir.¹⁷⁰

3.1.2. Fitilli Tüfekler/Arkebüzler

Arkebüzler oldukça ağır ve isabet oranı zayıf bir tüfek olmalarından dolayı XV. asırda yapılan savaşlarda fazla etkili bir silah olamamıştır. Fakat dayanıklı zırhları delebildikleri için bu asırda Avrupa’da büyük oranda kullanılmıştır. XVI. asra doğru gelindiğinde artık arkebüzlerin gelişmiş bir türü olan fitilli tüfekler ortaya çıkmaya başlamıştır.¹⁷¹

Tüfek mekanizmalarında yaşanan teknolojik ilerlemeler, bir tetiğe bağlı çalışan fitilli mekanizmaların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu teknoloji orduların hafif silahlarını kullanmalarını yaygınlaştıran önemli bir adım olmuştur. Ortaya çıkan bu yeni mekanizmanın en önemli parçası yılankavi ya da serpentin olarak adlandırılan S şeklinde metal bir parçadır. Bu tüfeklerin mekanizması tetiğe basıldığında yanan fitilin ateşleme tavasında bulunan baruta temas etmesi ile çalışıyor ve böylece mermi atılmış oluyordu. Bu düzenek XV. ve XVII. asırlar da fitilli tüfeklerin dünyada geniş çapta kullanılmasını sağlamıştır.¹⁷²

¹⁶⁹ Hilmi Aydın, “Kale Tüfekleri”, *Tarih ve Medeniyet Dergisi*, S. 28, 1996, s. 30-31; Eralp, *age*, s. 129.

¹⁷⁰ Gabor Agoston, *Barut, Top ve Tüfek: Osmanlı İmparatorluğu’nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi*, çev. Tanju Akad, Kitap Yayınevi, İstanbul 2006, s. 127. ; bkz. EK. 3.

¹⁷¹ Şinasi Acar, *İstanbul’un Son Nişan Taşları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2006, s. 92-93.

¹⁷² Arnold Pacey-Francesca Bray, *Technology in World Civilization A Thousand-Year History*, Cambridge The MIT Press, London 2021, s. 89.

Bu tüfekler genellikle Osmanlı ordusunun temel piyade kuvveti olan yeniçeriler tarafından kullanılmıştır. Nitekim bu tüfekler metris/kale tüfeklerine göre daha hafif ve herhangi bir desteğe ihtiyaç duyulmadan omuzdan ateşlenebilen silahlardır. Osmanlıların bu tüfekleri çeşitli bölgelerde kullandıklarına dair bilgiler kaynaklar da yer almaktadır. Bu tüfeklerin boyları 115-140 cm arasında değişmekteydi. Namlu çapları istisna olarak bazen 19-20 mm olmakla beraber genelde 11-16 mm arasında değişmekteydi. Ağırlıkları ise 3-5 kg arasında değişen bu tüfekler o dönemde gerçekten piyade silahı olmayı hak edecek oranda hafiftiler.¹⁷³

Osmanlı padişahları tüfeklerin savaşlarda üstünlük kazandıran kudretinin en az Avrupa'daki herhangi bir devletin şahit olduğu erken bir dönemde farkına varmışlardı. Sadece Osmanlılar değil başka Müslüman devletler de bu gücün önemini kavradılar ve faydalanmaya başladılar. Tüfeklerdeki teknolojik seviye ise Batı ve Doğu'da yer alan bütün devletler için hemen hemen aynı durumdaydı. Nitekim XV. ve XVIII. asırlar arasında ateşli silah teknolojisini edinmiş bütün devletlerin kullandığı tüfekler genel olarak fitilli tüfeklerdi.¹⁷⁴

Yapılan araştırmalar sonucunda fitilli tüfeklerin Osmanlılar tarafından XVII. asrın sonlarına değin büyük ölçüde kullanıldığı anlaşılmıştır. Araştırmacılar fitilli tüfeklerin Osmanlılar tarafından bu kadar uzun kullanılmasını önce olumsuz bir durum olarak görebilirler. Fakat bu olumsuz bir durum değildir ve bu tüfeklerin Osmanlı ordusunun en önemli silahları arasında yer alması, tüfek ve tüfeğin teçhizatlarını üreten ustaların bu tüfekleri üretmeye alışmaları ve yatkın olmaları, çok fazla oranda fitilli tüfeğin Osmanlı cephanelerinde mevcut olması ve ilk kez üretilen çakmaklı tüfeklerin birtakım sorunlara sahip olması gibi sebeplerden ötürü Osmanlılar fitilli tüfekleri uzun yıllar kullanmışlardır diyebiliriz.¹⁷⁵

3.1.3. Çakmaklı Tüfekler

Çakmaklı tüfekler Batılı yazarların vermiş olduğu bilgilere göre Marin Le Bourgeois isimli bir kişi tarafından geliştirilmiştir. Bu tüfeklerin en öne çıkan olumlu özelliği biri tarafından

¹⁷³ Agoston, **Barut, Top ve Tüfek...**, s. 128; Gülgün Üçel Aybet, **Avrupalı Seyyahların Gözüyle Osmanlı Ordusu (1530-1699)**, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 475. bkz. EK. 4.

¹⁷⁴ Jeremy Black, **Top, Tüfek ve Süngü: Yeniçağda Savaş Sanatı 1453-1815**, çev. Yavuz Alogan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2003, s. 42-43.

¹⁷⁵ Hilmi Aydın, **Sultanların Silahları**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2012, s. 161. ; Erkmen, **agt**, s. 455.

ateşlemeye ihtiyaç duymadan kendi kendine ateşlenebilmesidir. Bu tüfeklerin mekanizması horoz denilen bir metal tetik düzeneği, bu parçanın üstünde yer alan metal çekiç, çakmaktaşı, ve falyadan (barutun koyulduğu yer) meydana gelmekteydi. Mekanizma tetiğin çekilip, horoz denilen tetik düzeneğini harekete geçirip, horozunda üstünde yer alan çekice benzer parçanın da falyaya çarpıp içindeki barutu ateşlemesiyle çalışmaktaydı. Bu işlemler sonucunda namlunun içerisinde yer alan mermi atılmış oluyordu.¹⁷⁶

İlk ortaya çıkan çakmaklı tüfekler fazla güvenilir bir mekanizmaya sahip değillerdi. Çakmak taşının zamanla kullanılmaz hale gelip yeterince kıvılcım çıkartamaması ya da horoz denilen tetik düzeneğinin falya içerisindeki baruta yanlış yönden çarpması sonucunda meydana gelebilecek kazalar gibi olumsuz durumlardan ötürü bu tüfekler askerlere pek de güven verememişlerdir. İşte bu sebepler sebebiyle Osmanlılar aynen Batı Avrupa ülkeleri gibi birleşik ateşleme düzeneğine sahip olan çakmaklı tüfek türlerini tercih etmişlerdir. Bu mekanizmaya sahip olan tüfek türlerine Avrupa’da 1688 senesinden sonra genellikle *Vauban mekanizması* ismi verilmiştir.¹⁷⁷ Osmanlılar çakmaklı tüfekler için Vauban mekanizmasından daha önce keşfedilen ve İspanyol zemberekli tetik mekanizmasından esinlenerek ortaya çıkarılan *miquelet tetikli* mekanizmaları kullanmışlardır.¹⁷⁸

Çakmaklı tüfekler de Osmanlı ordusunda genellikle piyade kuvvetler tarafından kullanılmıştır. Çakmaklı tüfeklerin kalelerde kullanılanlarının boyları yaklaşık iki metre kadar vardır ve hatta iki metreden uzun olanları bile mevcuttur. Bu tüfeklerin tıpkı fitilli tüfekler gibi kısa namlulu olanları da vardır ve bu kısa tüfekler ise genellikle piyadelerin kullandığı çakmaklı tüfek türü olarak bilinmektedir.¹⁷⁹ Çakmaklı tüfekler fitilli tüfekler gibi olumsuz hava şartlarından fazla etkilenmemişlerdir ve böylece fitilli tüfeklerin ortaya çıkardığı sorunlar çakmaklı tüfeklerin icadıyla yüksek oranda ortadan kaldırılmıştır.¹⁸⁰

XIX. asrın sonlarına gelindiğinde artık kuyruktan doldurulan, bir şarjör ve bir sürgüye sahip olan tüfekler üretilmeye başlanmıştır. Bu tüfeklerin icadıyla askerler dakikada 15 atış

¹⁷⁶ Chris McNab-Andrew Roberts, **A History of the World in 100 Weapons**, Osprey Publishing, Oxford 2011, s. 88; Erkmen, **agt**, s.456.

¹⁷⁷ Agoston, **age**, s. 127.

¹⁷⁸ Agoston, **Osmanlı’da Savaş...**, s. 88; Goodwin, **age**, s. 82.

¹⁷⁹ Eralp, **age**, s. 129.

¹⁸⁰ Micheal Scott Neiberg, **Dünya Tarihinde Savaş**, çev. Mehmet Tanju Akad, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011, s. 44.

yapar hale geldiler ve bu durum ağızdan doldurulan çakmaklı tüfekler ile kıyaslandığında oldukça yüksek bir performans olarak değerlendirilebilir.¹⁸¹

3.1.4. Karabina/Süvari Tüfeği

Osmanlı ordusunda genellikle süvarilerin kullanmış olduğu bu tüfek, piyadelerin kullandığı çakmaklı tüfeklerden daha kısa bir boya sahiptir.¹⁸² Karabinaların namluları silindirik şeklinde uzanır ve namlunun ucuna gelindiğinde daha da açılır. Karabina namluları yüksek ateş gücüne dayanıklıdır ve aynı zamanda yayılım ateş için idealdir.¹⁸³ Karabinalar bu özelliklerinden dolayı zamanla süvarilerin en temel silahlarından biri haline gelmiştir.

Osmanlı padişahlarının askerleri içerisinde yer alan süvari savaşçıları tüfek kullandığı bilinmektedir. Fakat tüfek süvariler arasında piyadeler de olduğu gibi genel bir kabul görmemiştir. Bunun sebebi olarak ise tüfeğin at üzerinde kullanımının oldukça zor olması gösterilmektedir. Örneğin Sadrazam Rüstem Paşa kendi emrine verilen ordu içerisinde tıpkı Habsburg ordusunda olduğu gibi bir tüfekçi sınıfı oluşturmak istemiştir. Fakat hem tüfeğin at üzerinde kullanımın zorluğu hem de süvari savaşçıların tüfeği benimseyemeyişleri gibi birtakım sebeplerden ötürü bu girişimini gerçekleştirememiştir. Osmanlıların en bilinen atlı birlikleri olan sipahiler, tıpkı Memlûk ordusunun süvari savaşçıları gibi ateşli silahları kullanmamakta direniş sergilemişlerdir. Sipahilerin gösterdikleri direniş genel olarak kullandıkları yayların çok iyi olmaları ve ateşli silahları kullanmayı mertlik olarak görmeyip kendilerine yakıştıramadıklarından kaynaklanmaktadır. Yine de Osmanlı süvarilerinin bu direnişi fazla uzun sürmemiştir.¹⁸⁴ Nitekim XVI. asırda Osmanlı Devleti'ne bağlı bir eyalet olan Mısır'da güvenliği sağlamak amacıyla bulundurulmuş üç birlikten birisi atlı tüfekçilerdi.¹⁸⁵

XVI. asrın sonları ile XVII. asrın başlarında meydana gelen uzun soluklu Osmanlı-Habsburg savaşlarında Osmanlı süvarilerinin kısa namludan oluşan tüfekler kullandıkları belirtilmektedir. Bu tüfekler muhtemelen süvarilerin rahatça kullanabileceği Karabina/Süvari tüfekleri olmalıdır. XVII. asırda Osmanlıların başkenti İstanbul'a gelen ve burada gözlemler yapan bir seyyah Osmanlı süvari askerlerinin hızlı bir şekilde koşan

¹⁸¹ Çiftçi, *age*, s. 111; Aydın, *age*, s. 162.

¹⁸² Eralp, *age*, s. 130.

¹⁸³ Çoruhlu, *agm*, 1999, s. 259.

¹⁸⁴ Chase, *age*, s. 30; Erkmen, *agt*, s. 476; Oiger Chiselin Busbecq, **Türk Mektupları: Kanuni Sultan Süleyman Zamanına Ait Bir Frenk Sefaretnamesi**, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul 1939, s. 161-162.

¹⁸⁵ Geza David, "Osmanlı Orduları ve Savaş", **Türkiye Tarihi (1453-1603)**, çev. Bülent Üçpınar, Kitap Yayınevi, İstanbul 2016, s. 374-375.

atların üstünde bile tek ellerini kullanarak oldukça isabetli tüfek atışları yaptığını belirtmiştir.¹⁸⁶

3.2. Teçhizat ve Mühimmatlar

3.2.1. Barutluklar

Barutluk askerlerin barutunu muhafaza etmesi ve her an yanında taşıyabilmesi için üretilen bir teçhizattır. Barutluklar farklı maddelerden ve farklı formlarda üretilmişlerdir. Örneğin boynuz tipi barutluklar Osmanlı askerleri tarafından en çok kullanılan barutluk türüdür. Kıvrık, kesik ya da kapalı formlarda boynuz türü barutluklar kullanılmıştır. Bunun sebebi ise boynuz yapısının barutluk kullanımı için oldukça kolaylık sağlamasıdır. Diğer bir barutluk tipi ise deriden üretilen barutluklardır. Bu tip barutlukların üzerine güzel süslemelerde yapılmıştır.¹⁸⁷

Barut ilk ortaya çıkış itibarıyla kara barut olarak adlandırılmıştır. Bu barutluklar ise barutun ilkel hali olan kara barutu muhafaza etmek için en ideal yerdir. Fitilli ve çakmaklı tüfekler ağızdan dolma tüfekler oldukları için özellikle boynuz tipteki barutluklar çok işe yaramışlardır. Ayrıca fitilli ve çakmaklı tüfekler için tasarlanan barutluklar daha küçük boylarda üretilmişlerdir. Bunun sebebi olarak ise barutun barut haznesine direk olarak ulaşması için olduğu söylenebilir. Değişik maddelerden üretilen barutlukların içerisinde doğal barutluklar da mevcuttur. Örneğin Osmanlılardan günümüze ulaşan barutluklar da su kabağından yapılmış barutluklara rastlanmıştır.¹⁸⁸

3.2.2. Harbîler

Tüfeklerin namlularını doldurmak ve aynı zamanda temizlemek için kullanılan, genelde metal, ahşap ya da kemikten üretilen bu teçhizata *harbî* denilmektedir.¹⁸⁹ Genelde tüfeğin kundağının uç kısmında taşındıkları gibi, tüfeğin dipçik kısmında ya da tüfeklerin muhafaza edildiği teçhizatlar ile birlikte de taşınırlardı. Barut tüfeğin namlusunun ağzından harbi ile iyice sıkıştırılır, daha sonra yine namlu içerisine mermi yerleştirilir ve atış yapılırdı. Bu işlemlerden sonra yine harbî ile tüfeğin namlusu temizlenirdi. Teknolojinin

¹⁸⁶ Parry, agm s. 205; Erkmen, **agt**, s. 477; Jean Thevenot, **Thevenot Seyahatnamesi: Stefanos Yerasimos'un Anısına**, ed. Stefanos Yerasimos, çev. Ali Berktaş, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014, s. 53.

¹⁸⁷ Şenay Çimen Işık, "Barutun Ortaya Çıkışı, Kullanımı ve Askeri Müzedeki Osmanlı Devri Barutluk Örnekleri", **Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi**, ATASE, S. 23, Ankara 2014, s. 38; bkz. EK. 5.

¹⁸⁸ Aysel Çöteliolu, **Askeri Müze Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Ateşli Silahlar Kataloğu**, Harbiye Askeri Müzesi, İstanbul 2001, s. 25.

¹⁸⁹ Çöteliolu, **age**, s. 26.

gelişmesi ile birlikte harbîler de geliştirilmeye başlanmış ve harbîler için yeni uçlar tasarlanmıştır.¹⁹⁰

Harbîler kuyruktan dolma tüfekler icat edildikten sonra sadece namluyu temizlemek için kullanılmışlardır. XIX. asrın sonlarına doğru ise harbîlere fırça takılarak namlu içleri temizlenmiştir.¹⁹¹ Fırçaların takılması doğal olarak tüfeklerin daha önceki asırlar ile karşılaştırıldığında daha kolay temizlenmelerini sağlamıştır.

3.2.3. Kütüklükler

İçerisinde mermi taşınan mahfazalara *kütüklük* denilmektedir. Genellikle maden, deri veya kumaştan üretilmişlerdir. Farklı şekillerde üretilmiş olup genelde kare, dikdörtgen ve zarf biçiminde tasarlanmışlardır. Osmanlı askerleri tarafından XVI. ve XVII. asırlarda kullanılan kütüklükler, genellikle askerlerin kemerlerinin arka ya da yan tarafına asılmışlardır.¹⁹²

Askeri müze koleksiyonunda yer alan kütüklükler, tıpkı barutluklar gibi ustalar tarafından işlenmişlerdir ve bu şekilde kullanılmışlardır. Ayrıca kütüklükler muhtemelen içerisindeki mermilerin kolaylıkla alınabilmesi için genelde üstten kapaklı olarak tasarlanmışlardır.¹⁹³

3.2.4. Barut Ölçüm Teçhizatı

Bu aletler barutun ortaya çıkardığı basınç kuvvetini ve tüfeğin bir atış yapması için ihtiyaç olan barut hakkını ölçmekteydi. Barut hakkını ölçen bu aletler gümüşten ya da sarı madenden üretilmişlerdir. Aletin ayarı yapabilmesi amacıyla ise üzerine bir adet ayar vidası eklenmiştir.¹⁹⁴

3.2.5. Fitol

Ateşli silahların ortaya çıkmasıyla birlikte bu silahları ateşleyebilmek için ilk defa XV. asırda kullanılmaya başlanan fitil zamanla orduların en önemli harp mühimmatları arasında yerini almıştır. Tüfeklerin sayıları arttıkça fitile olan ihtiyaç da aynı oranda artmıştır. Osmanlı Devleti'nde fitiller Cebeci Ocağı tarafından üretilir ve barutla birlikte orduya

¹⁹⁰ Erdem Saka, **Sultanın Silahları (1520-1566)**, Kitapyurdu Doğrudan Yayıncılık Akademi Yayınları, İstanbul 2022, s. 292; Çoruhlu, **age**, s. 29; bkz. EK. 6.

¹⁹¹ Çoruhlu, **agm**, 1999, s. 262.

¹⁹² Halide Sarioğlu-Melda Özdemir, "İstanbul Askeri Müzesi'ndeki Deri Askeri Eşya ve Aksesuarlardan Örnekler", **Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi**, C. 16, S. 48, 2007, s. 95; Erkmen, **agt**, s. 471.

¹⁹³ Çötelioglu, **age**, s. 25.

¹⁹⁴ bkz. EK. 7.

dağıtılırdı. Osmanlı tarihçisi Hadidi'nin kaleme aldığı eserinden fitilin top ve tüfek gibi ateşli silahların ateşlenmesi amacıyla kullanıldığı anlaşılmaktadır.¹⁹⁵

Osmanlılar fitili sadece tüfeği ateşlemek için değil başka amaçlar içinde kullanmışlardır. Örneğin Rodos'un fethi sırasında iki taraf arasında gerçekleşen mücadelelerden birinin gece boyunca devam ettiği ve Osmanlı askerlerinin kendi yerlerine dönebilmek amacıyla tüfekler için kullanılan fitilleri yakıp ortalığı aydınlatarak yerlerine dönebildikleri bilinmektedir. Fitilin kullanım amaçları dışında yeniçerilerin fitilli tüfek kullandıkları dönemlerde sol kollarına her an ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla fitil bağladıkları bilinmektedir.¹⁹⁶

3.2.6. Mermi/Fındık

Osmanlı ordusunda kullanılan mermiler *fındık* olarak ta adlandırılmışlardır. Bu mühimmat tüfekler için olmazsa olmaz unsurların başında gelmektedir. Nitekim düşman bu mermilerle vurulup etkisiz hale getirilir. Osmanlı ordusu tarafından kullanılan mermiler genellikle kurşun madeninden yapılmaktaydı. Kurşun madeni daha çok devletin değişik bölgelerinde bulunan gümüş madenlerinden elde edilmekteydi.¹⁹⁷

XVI. asırda tüfek kullanan orduların sayısı fazla değildi. Bu durum tüfek kullanan ordulara savaş meydanlarında her zaman ciddi bir üstünlük sağlamaktaydı. Dolayısıyla tüfek kadar namlularının içindeki mermiler de çok önemliydi. Gümüş madenleri devlet için oldukça önemli bir yere sahipti. Nitekim mermiler bu madenlerden elde edilen kurşunlar ile üretilmekteydi. Osmanlılar XVI. asırda üç kıtaya hükmeden bir devlet durumuna gelmişlerdi. Devletin sınırları çok geniş olduğu için çoğu yerinde gümüş madenleri bulunmaktaydı. Balkanlar bu konuda devlete büyük katkı sağlamaktaydı. Örneğin; Srebreniçe, Olova, Banyaluka, Rudnik, Noveberda, Kratova, Kuçanya ve Sidrekapsi gibi bazı balkan köy ve şehirlerinde önemli gümüş madenleri bulunmaktaydı. Balkanlar gibi Anadolu'da gümüş madeni için önemli bir bölgeydi. Nitekim Anadolu'da da Elbistan,

¹⁹⁵ Mücteba İlgürel, "Fitil", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 13, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, s. 155; Hadidi, **Tevârîh-i Âl-i Osmân (1299-1523)**, haz. Necdet Öztürk, Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1991, s. 323.

¹⁹⁶ Mahmud Şevket, **Osmanlı Askeri Teşkilatı ve Kıyafeti (Osmanlı Ordusunun Kuruluşundan 1908 Yılına Kadar)**, ed. Semiha Türsan-Nurettin Türsan, Kara Kuvvetleri Komutanlığı Ankara Basımevi, Ankara 1983, s. 23; Erkmen, **agt**, s. 468; Celalzade Mustafa Çelebi, **Kanuni'nin Tarihçisinden Muhteşem Çağ Kanunu Sultan Süleyman: Tabakâtü'l Memâlik ve Derecâtü'l Mesâlik**, haz. Ayhan Yılmaz, Kariyer Yayınları, İstanbul 2011, s. 76; bkz. EK. 8.

¹⁹⁷ Saka, **age**, s. 58.

Bozkır, Ezine, Hakkâri, Ergani, Keban ve Toros Dağları gibi yerlerde bulunan gümüş madenlerinden de kurşun madeni elde edilmekteydi.¹⁹⁸

Osmanlı ordusunda kullanılan tüfekler değişik boyutlara sahipti. Dolayısıyla bu tüfekler için üretilen mermiler standart bir ölçü ve ağırlığa göre üretilmiyorlardı. Bu durum orduda tüfek kullanan askerler için güç bir durum teşkil etmekteydi. Graf Marsilli'nin verdiği bilgilere göre Osmanlıların ürettiği tüfek mermileri 6, 9, 12, 15 ve 25 dirhem ağırlığına sahiptiler. Askerler bu zor durum karşısında mecburen yanlarında kurşun külçeleri taşımaktaydılar. Her asker kendi tüfeğine göre yanında bulundurduğu kurşun külçesinden kurşun dökmek suretiyle mermi ihtiyacını gidermekteydi.¹⁹⁹

3.3. Osmanlılarda Tüfek İmalatı ve Cebeci Ocağı

Osmanlı Devleti tüfek kullanımı kadar tüfek üretimine de ayrı bir önem vermiştir. Tüfek ile tanıştıktan kısa süre sonra üretimine de başlayan Osmanlılar, bu silahın üretimi için özel üretim yerleri kurmuşlardır. Bu yerler genelde başkent İstanbul olmak üzere devletin diğer bölge ve şehirlerinde de tesis edilmiştir. Tüfeklerin hangi tarihlerde ve nerelerde üretilmeye başlandığı kesin olarak bilinmemekle birlikte yine de elimizde bu konuya dair önemli bilgiler mevcuttur.²⁰⁰ Osmanlı tüfeklerinin üretildiği ve onarıldığı yerlere genel olarak *tüfekhane*, *silahhane*, *tüfenghane karhanesi* ya da *mirî tüfeng karhaneleri* isimleri verilmiştir.²⁰¹ Tüfeklerin diğer işlemlerini tamamlamak amacıyla bu tüfek üretim merkezlerine bağlı çalışan nakkaşhane, marangozhane, cilahane ve baskıhane gibi atölyeler de devlet tarafından oluşturulmuştur.²⁰²

Tüfek üretimi ve ustalarına ait en eski bilgiler II. Bayezid dönemin de kaleme alınan bir in'amat defterinde tespit edilmiştir. Bu listeden Gorda adlı bir adamın 1505 senesinde kapıağası olarak göreve başlatıldığından ve bu kişinin Hristiyan bir tüfekçi olduğundan bahsedilmektedir. 1526 yılına ait bir defterden ise ehl-i hiref sınıfları içerisinde bir sınıfın *cemaat-i tüfengciyan* olarak devlete hizmet ettikleri ve sayılarının on kişiye ulaştığı ortaya

¹⁹⁸ Saka, **age**, s. 59; Birol Çetin, “Osmanlı Harp Sanayii'nde Kurşun Tedariki”, **Birinci İktisat Tarihi Kongresi Tebliğleri-1**, Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, İstanbul 2010, s. 421.

¹⁹⁹ Graf Marsilli, **Osmanlı İmparatorluğunun Zuhur ve Terakkisinden İnhitâtı Zamanına Kadar Askeri Vaziyeti**, çev. M. Kaymakam Nazmi, Büyük Erkan-ı Harbiye Matbaası, Ankara 1934, s. 162; Çetin, **agm**, s. 420. ; bkz. EK. 9.

²⁰⁰ Ayhan Doğan, “Osmanlı Dönemi'nde Balkanlarda Bir Tüfek Üretim Merkezi: Kalkandelen (Tetova)”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, S. 22, 2014, s. 90.

²⁰¹ Soyluer, **agm**, s. 269.

²⁰² Mevlüt Uzun, “Fitilli Tüfekler”, **İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Tarihi ve Restorasyon Enstitüsü Bülteni**, C. 2, S. 7, 1976, s. 28.

çıkarılmıştır. Gorda on kişiden meydana gelen bu sınıfın görevlilerinden biridir. Gorda'nın yirmi yıldan fazla tüfekçi olarak devlete hizmet ettiği düşünülmektedir. Bu sınıf içerisindeki diğer tüfekçilerin ise Gorda'nın kardeşi Gregor ile Hüdada ve Ferhad adında tüfekçiler oldukları bilinmektedir. I. Süleyman döneminde bunların arasına beş Yahudi tüfek ustası katılarak hizmet etmeye başlamışlardır. Ayrıca bu beş Yahudi ustadan başka bir tane de Rus tüfek ustası göreve alınmıştır. Bu ustaların isimleri sırasıyla Musa, Simon, İsak, David, Mordehay ve İvan'dır.²⁰³

Evliya Çelebi'nin vermiş olduğu bilgilere göre Osmanlı Devleti'nin tüfek üretim merkezleri arasında, en eski ve en büyük olan tüfek üretim merkezi İstanbul'da Unkapanı denilen yerin dışında yer almaktaydı. Osmanlı Devleti'nde İstanbul dışında da tüfek üretim merkezleri bulunmaktaydı. Anadolu ve Rumeli'de ki sefer yollarının üzerinde yer alan mühim kalelerde, Şam, Mısır ve Cezayir gibi devletin Orta Doğu ve Afrika'da yer alan önemli eyaletlerinde tüfek üretilen atölyeler bulunmaktaydı.²⁰⁴

Osmanlı tüfek yapım ustaları her dönemde ayrı bir öneme sahip olmuşlardır. Nitekim çoğu tüfeğin namı kitabesinde o tüfek hangi ustanın elinden çıkmışsa onun ismi yazılıdır. Bazı tüfeklerde ise tüfek kime aitse o kişinin ismi yazılıdır. Bunlarla birlikte tüfeğin devlete ait bir silah olduğunu simgeleyen imtehan, kayı sembolü ve tuğralar tüfeklerin üzerlerinde yer almıştır.²⁰⁵ Osmanlılar da gayrimüslim ustalara da önem verilmekteydi. Örneğin 1585-1588 yılları arasında gerçekleşen anılarını anlatan köle bir adam, İstanbul'da Galata'da gezinirken buradaki tüfekçi ve bıçakçı olarak zanaatkarlık yapan ustaların çoğunun Alman ya da Fransız olduğunu söylemiştir.²⁰⁶

Osmanlı Devleti'nde Tüfekhane-i Amire kurulana kadar tüfeklerin üretimi ve onarımları Cebeci Ocağına bağlı sınıflar tarafından yapılmıştır. Bu sınıfın ismi yukarıda da söylediğimiz gibi *Cemaat-i Tüfengciyan* dır.²⁰⁷ Cebeci Ocağı'nın kuruluş tarihi net olarak bilinmemesine rağmen, XV. asrın ortalarından itibaren hizmet ettikleri bilinmektedir.

²⁰³ Emecen, **age**, 2015, s. 40; Soylier, **agm**, s. 272. ; İlhan Gök, **Atatürk Kitaplığı M. C. O.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'amat Defteri (Transkripsiyon-Değerlendirme)**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2014, s. 105; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Osmanlı Sarayı'nda Ehl-i Hiref (Sanatkârlar) Defterleri", **TTK Belgeler**, C. 11, S. 15, 1986, s. 51.

²⁰⁴ Soylier, **agm**, s. 270; Erkmen, **agt**, s. 463. Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zilli, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, C. 1, haz. Robert Dankoff-Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006, s. 303.

²⁰⁵ Turgay Tezcan, **Silahlar**, Yapı ve Kredi Bankası Yayınları, İstanbul 1983, s. 19; Erkmen, **agt**, s. 462.

²⁰⁶ Michael Heberer, **Osmanlı'da Bir Köle: Brettenli Michael Heberer'in Anıları 1585-1588**, çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2003, s. 297.

²⁰⁷ **TSK Tarihi, Osmanlı İmparatorluğu Kara Kuvvetleri'nin...**, s. 82.

Cebeci Ocağı da tıpkı Yeniçeriler gibi orta ve bölüklere ayrılmışlardır.²⁰⁸ Cebeciler özellikle yeniçerilere savaşlarda gerek olacak silahları ve teçhizatları sağlamakla ve bunları sefere yetiştirmekle görevli bir sınıftır. Ayrıca Cebecilerin en büyük komutanına *Cebecibaşı* ismi verilmiştir.²⁰⁹

I.Süleyman döneminde mîrî tüfek yapımına hız verilmiştir. Bunun sebebi yeniçeri askerlerinin daha fazla tüfeğe ihtiyaç duymaya başlamasıdır. Fakat yeniçeriler devlet tarafından üretilen bu mîrî tüfekleri pek beğenmemişlerdir. Yeniçeriler daha çok özel atölyelerde üretilen tüfekleri kullanmayı tercih etmişlerdir.²¹⁰

Tüfeklerin kundaklarının üretilmesi için, Adapazarı çevresinde yer alan ormanlardan ağaçlar tedarik edilmekteydi. Bu ağaçlar halktan seçilen kişilere ücreti karşılığında kestirilir, daha sonra Cebeci Ocağı'na gönderilir ve ocakta görev yapan kundakçılara hazırlattırılırdı. Cebeciler Osmanlılar için oldukça mühim olan kalelerde de hizmet vermişlerdir. Ayrıca Cebeciler savaşlarda kanun gereği her zaman merkez ordunun gerisinde yer almışlardır.²¹¹

Osmanlı tüfekleri teknoloji tarihi üzerinde araştırmalar yapan kişiler tarafından her zaman güvenilir ve dayanıklı tüfekler olarak nitelendirilmiştir. Bunu sebebi olarak tüfeklerin namluları üretilirken, tüfekçi ustaların çelik parçaları spiral şeklinde dürmeleri gösterilmektedir. Bu sayede oluşturulan namlular barutun patladığı anda ortaya çıkan basınç kuvvetine karşı yüksek dayanıklılık göstermişlerdir.²¹²

²⁰⁸ Tok, **agm**, s. 150.

²⁰⁹ Yasemin Kılıçarslan, “Cebeci” **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 7, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 182; Colin İmber, **Osmanlı İmparatorluğu 1300-1650: İktidarın Yapısı**, çev. Şiar Yalçın, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006, s. 348; Halaçoğlu, **XIV. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı...**, s. 44.

²¹⁰ **TSK Tarihi, 1451-1566...**, s. 378.

²¹¹ Uzunçarşılı, **age**, C. 2, s. 13-15

²¹² Agoston, **age**, 2006, s. 129; Serdal Soyluer, **Osmanlı Silah Sanayii'nde Modernleşme Çabaları (1839-1876)**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2013, s. 163.

IV. BÖLÜM

MEYDAN SAVAŞLARI TEMELİNDE OSMANLILARIN TÜFEK İLE YAPTIKLARI TAKTİKLER

Osmanlılar XV. ve XVI. asırlarda yapmış oldukları büyük savaşlarda belirli bir taktik ile mücadele etmişlerdir. Bu taktik ordunun hilal şeklinde dizilip daha sonra sahte bir ricat yapılarak düşmanı çevreleyen meşhur hilâl taktiğidir. Osmanlıların bu taktiği çoğu savaşta uyguladıkları genel olarak kabul edilmektedir. Varna, II. Kosova, Çaldıran, Mercidabık, Ridaniye, Mohaç ve Haçova gibi önemli meydan savaşlarında Osmanlılar genel olarak aynı savaş taktikleri ile harp etmişlerdir. Ayrıca bu büyük savaşlar Osmanlıların uyguladıkları savaş taktiğinin oldukça işe yaradığını göstermektedir. Nitekim XV. ve XVI. asırda yapılan bu muharebelerin hepsi Osmanlı zaferi ile sonuçlanmıştır.²¹³

XVI. asra gelindiğinde dünyada ateşli silahların kullanımının oldukça yaygınlaştığını görmekteyiz. Ateşli silahlar giderek bütün ordular için vazgeçilmez hale gelmiştir. Bu asırda top önceki asırlardaki önemini devam ettirmiştir fakat özellikle tüfek en çok kullanılan ateşli silah olarak savaş meydanlarında yerini almıştır. Ateşli silahların bilhassa tüfeğin ortaya çıkması ve savaşlar için vazgeçilmez duruma gelmesi doğal olarak yeni savaş taktiklerinin de ortaya çıkmasına neden olmuştur.²¹⁴

Osmanlıların ateşli silahlar ile yaptığı *tabur cengi* denilen taktik Balkanlarda yapılan bazı savaşlar esnasında Macarlardan öğrenilmiş ve kendi sistemlerine uygulanmıştır. Macarların *wagenburg* denilen bu savaş sistemi savaş arabaları ile yapıldığı için bu ismi almıştır. Ünlü Macar komutanı Hünyadi Yanoş bu sistemi Bohemya’da Husçulara karşı mücadele ederken onlardan öğrenmiş ve bunu Macarların savaş sistemlerine uygulamıştır. Hünyadi yapmış olduğu çoğu savaşta bu savaş taktiğini kullanmıştır. Örneğin Osmanlılar ile yapılan Varna Savaşında Macar ordusunda bu taktik için getirilen 2.000 adet savaş arabası bulunmaktaydı.²¹⁵

²¹³ Caroline Finkel, “XV. ve XVI. Asırlarda Büyük Meydan Muharebelerinde Uygulanan Strateji ve Taktikler”, **XV. ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler**, ed. Abdulkadir Özcan, Ensar Neşriyat, İstanbul 2003, s. 85.

²¹⁴ Günhan Börekçi, “Askeri Devrim ve Yeniçerilerin Yayılım-Ateş (Volley Fire) Taktiği”, **Osmanlı Askeri Tarihi**, haz. Serhat Aslaner- Hatice Çolak Yentürk, Bilim ve Sanat Vakfı Türkiye Araştırmaları Yayınları, İstanbul 2011, s. 60-62.

²¹⁵ Douglas E. Streusand, **Islamic Gunpowder Empires: Ottomans, Safavids, and Mughals**, Westview Press, Colorado 2011, s. 87; Agoston, **Osmanlı’da Ateşli Silahlar...**, s. 93-94.

Savaşlara geçmeden önce Osmanlıların çoğu defa kullanmış olduğu *Tabur Cengi* taktiğini²¹⁶ ve bu taktiğin içerisinde tüfekler ile yapılan ve *yaylım ateşi* denilen harp yöntemine değinmekte fayda vardır.²¹⁷ Tabur kelimesinin kökeni *dapkur* ya da *tapkur* olarak bilinmektedir. Bu iki kelimenin Türkçe karşılıklarının bölük ve manga olduğu bilinmekle birlikte tabur kelimesinin Moğolca kökenli olduğu anlaşılmaktadır. Bu bilgilerden ise tabur kelimesinin Türk diline Moğol istilaları sürecinde geçtiği düşünülmektedir.²¹⁸

Öncelikle Macarlardan öğrenilen ve orduya adapte edilen bu taktiğin, ateşli silahlar ile yapılan bir taktik olduğunu belirtmeliyiz. Tabur Cengi aslında Türklerin ateşli silahların ortaya çıkmasından önce kullandığı taktiklere de benzemektedir. Dolayısıyla Osmanlılar bu sistemi kendi ordularına adapte ederlerken fazla zorlanmamışlardır diyebiliriz. Tabur Cengi taktiğindeki en önemli amaç padişahı mümkün olduğunca koruma altına almaktır. Bu taktiğin gerektirdiği savaş düzeninde ordunun ve padişahın en seçkin askerleri olan Yeniçeriler padişah ile birlikte tam merkezde yer alırlardı. Yeniçeriler ile birlikte azaplar ve yayalarda merkeze yakın bir konumda bulunurlardı. Padişahın bulunduğu ordunun tam merkez noktasında tüfekçi yeniçeriler bulunurdu. Yeniçerilerin ise hemen ön tarafında birbirine zincirler ile bağlanan hafif sahra topları yer almaktaydı ve topların arkasından yeniçeriler tüfek atışı yaparlardı.²¹⁹

Yeniçerilerin yapmış oldukları bu tüfek atışlarına *yaylım ateşi* adı verilmiştir. XVI. ve XVII. asırlarda tüfek kullanmakta en usta olan asker bile ancak iki dakikada tüfeğini hazır hale getirip ateş edebilmektedir. Bu durum doğal olarak bazı sorunları ortaya çıkarmaktaydı. Tüfekçi askerler ateş ederlerken düşman süvarileri bu askerlerin yanına hızlı bir şekilde ulaşip onları etkisiz hale getirebiliyorlardı. O dönemdeki askeri uzmanlar tüfeğin savaşta etkili bir şekilde kullanılabilmesi için iki çözüm ortaya koydular. Bu çözümlerin birincisi tüfeklerin atış mesafesini artırmak ikincisi ise askerlerin daha seri atışlar yapabilmelerini sağlamaktı. İkinci yöntem o zamanki teknolojik şartlarında etkisiyle daha iyi bir çözüm olarak görüldü ve yaylım ateş dediğimiz taktik ortaya çıktı. Bu taktikte saflar halinde arka arkaya dizilen askerler sırayla atışlarını yaparlardı. Öncelikle ilk saftaki

²¹⁶ Aydın Taneri, **Osmanlı Kara ve Deniz Kuvvetleri: Kuruluş Devri**, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2019, s. 176.

²¹⁷ Börekçi, **agm**, s. 56.

²¹⁸ Andreas Tietze, **Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati**, C. 1, Simurg Yayınları, İstanbul 2002, s. 560; M. Hilmi Arıç, **17. Asrın İkinci Yarısında Osmanlı Savaş Tekniği ve Tımarlı Sipahiler**, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2010, s. 75.

²¹⁹ Pal Fador, “Tabur”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 39, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s. 335.

askerler atışlarını yaparlardı ve bu ilk saftaki askerler atışlarını yaparlarken ikinci safta yer alan askerler tüfeklerini doldurup hazır hale getirirlerdi. İlk saf ateşini bitirdikten sonra hemen en arkaya geçer ve ikinci saf ateşine başlardı. Daha sonra ise üçüncü saftaki askerler tüfeklerini hazır eder ve ikinci saftaki askerler atışlarını bitirip arkaya geçtikten sonra ateş etmeye başarlardı. Bu şekilde tıpkı bir makineli tüfeği andıran şekilde oldukça seri bir şekilde düşman üzerine ateş edilmekteydi. Yayılım ateşi sayesinde düşman askerlerin merkeze yaklaştırılması engelleniyor ve aynı zamanda düşmana verilen zarar da artmış oluyordu.²²⁰

4. 1.Varna Savaşı (1444)

Varna Savaşı bilindiği üzere Osmanlıların Balkanlardaki egemenliğini kesinleştiren bir savaştır.²²¹ Bu savaşı görüp yaşayan Gelibolulu Zaifi merkezde bulunan yeniçeri birliklerinin Varna Savaşı'nda demir ayaklı birer kalkan kullandıklarını ve bu kalkanların arkasından düşmana tüfek atışı yaptıklarını ifade etmiştir.²²² Osmanlıların merkezinde II. Murad önünde yeniçeriler sağında ve solunda ise azaplar bulunmaktaydı. Ordunun sağ tarafında Anadolu askerleri sol tarafında ise Rumeli askerleri yer almaktaydı. Sol tarafın en ucunda saf tutan Davud Bey ise düşmanı arkadan kuşatmakla görevlendirilmişti. Macar ordusu ise merkezde kral, sağ tarafta Hünyadi Yanoş ve sol tarafta ise başka bir komutan olmak üzere yerlerini almışlardı. Ayrıca savaş arabaları da ordunun ön tarafına dizilmişti.²²³

İki taraf Varna'da karşılaşınca birbirini üç saat kadar inceledi. İlk saldırı Osmanlılar tarafından gerçekleşti ve 6000 kadar sipahi kuvveti Macar ordusunun sağında yer alan birliklere oklar yağdırdı. Atlı askerlerin savaş meydanına girmesiyle birlikte Macarlar da saldırı emri verdi ve bunun üzerine Osmanlıların Anadolu kolu zayıflatıldı. Daha sonra Hünyadi'nin birlikleri Osmanlıların Rumeli koluna saldırdı ve burada büyük bir savunma meydana geldi. Başta kendisine düşmanı arkadan kuşatma görevi verilen Davud Bey ise geri çekilir gibi yaparak Nagyvarad psikoposunun birliklerini tamamen yok etti. Bütün bunlara rağmen Osmanlıların Anadolu kolu tamamen zayıflamış ve Rumeli kolu ise

²²⁰ Börekçi, **agm**, s. 57-58.

²²¹ Halil İnalıcık, "Murad II", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s. 69.

²²² Mehmet Sarı, **Gelibolulu Zaifi Muhammed Gazavat-ı Sultan Murad Han İnceleme (Ses Değişmeleri, Benzeşmeleri ve Uyumlar) Metin-Sözlük**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1994, s. 334-373; Emecen, **age**, 2015, s. 34.

²²³ Gürol Pehlivan, "Varna Savaşı ve Bir Tarih Kaynağı Olarak Gazavatnameler (Varna Savaşı ile İlgili Yeni Bir Yayın Münasebetiyle)", **Türkish Studies**, vol. 3/4, 2008, s. 610.

dağılma tehlikesi içine girmişti. II. Murad yeni bir çare olarak kendi birliklerini savaş meydanına sürdü fakat bu birliklerde Macar kuvvetleri tarafından etkisiz hale getirildi.²²⁴

Padişahın yanında 500 kadar asker ancak kalmıştı ama II. Murad yerinden ayrılmadı. Bu askerler padişahı yüksek bir koruma içerisine almışlardı ve Kral Yanko yanındaki askerlerle padişahın üzerine saldırdı. Fakat Macar kralı Osmanlı padişahının yanına daha fazla yaklaşamadı ve bir engele takılıp atından düştü. Kralın düştüğünü gören yeniçeriler hemen etrafını sardılar ve onu öldürdüler.²²⁵

Kralın bu hareketi hem onun ölmesine hem de Macarların savaşı kaybetmesine neden oldu. Nitekim kralın öldüğünü gören Osmanlı askerleri cesaretlendiler ve yeniden hücum düzenine geçtiler. Bu hücumun sonunda Osmanlılar kesin bir zafere ulaştılar.²²⁶ II. Murad'ın yerinden dahi ayrılmayıp savaş alanını terk etmemesi bu savaşın kırılma anı olarak ve Osmanlıların savaşı kazanmasını sağlayan en önemli etken olarak görülmektedir.²²⁷

Oruç Bey Varna Savaşı'nda her iki ordunun merkezinin ve alaylarının birbirine karışacak derecede savaştığını ve yine her iki tarafın ecel kazası gibi tüfek mermisi yağdırdığını ifade etmektedir.²²⁸

Bu savaş Osmanlıların Macarlardan yeni taktikler öğrenmesini sağlamıştır. Bilhassa savaş arabaları ile yapılan savaşlarda Osmanlıların tecrübe kazanmasına ve ihtiyatlı davranmalarına sebep olmuştur.²²⁹ Aşıkpaşazâde, savaşın sonunu anlatırken Osmanlıların Macar ordusunu bozguna uğratıp onların savaş arabalarını ele geçirdiklerini belirtmektedir.²³⁰ Oruç Bey ise Osmanlı askerlerinin Macar ordusundaki arabaları, tüfekleri ve hazineleri ele geçirdiklerini söylemektedir.²³¹

²²⁴ Feridun Mustafa Emecen, "Varna Muharebesi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 42, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, s. 528-529.

²²⁵ Oruç Bey, **age**, s. 95; Michael Doukas, **Tarih Anadolu ve Rumeli 1326-1462**, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008, s. 197; Kemal Beydilli, **Bir Yeniçerinin Hatıratı**, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul 2003, s. 50. Varna Savaşı'nın Macarlar tarafından kaybedilmesinin en büyük sebeplerinden biri olarak Macar kralının padişahında bulunduğu Osmanlı ordusunun merkezine hücum etmesi olarak gösterilmektedir. Colin İmber, **Varna Savaşı**, çev. Ayda Erel, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007, s. 54.

²²⁶ Agoston, **age**, 2013, s. 67.

²²⁷ Feridun Mustafa Emecen-Erhan Afyoncu, **Savaşın Sultanları: Osmanlı Padişahlarının Meydan Muharebeleri**, C. 1, ed. Coşkun Yılmaz, Bilge Yayın Habercilik Yayınları, İstanbul 2018, s. 272.

²²⁸ Oruç Bey, **age**, s. 94.

²²⁹ Emecen-Afyoncu, **age**, C. 1, s. 279.

²³⁰ Hüseyin Nihâl Atsız, **Osmanlı Tarihleri: Osmanlı Tarihinin Ana Kaynakları Olan Eserlerin, Mühassıslar Tarafından Hazırlanan Metin, Tercüme veya Sadeleştirilmiş Şekilleri Külliyyatı**, C. 1, Türkiye Yayınevi, Ankara 1949, s. 185.

²³¹ Oruç Bey, **age**, s. 96.

4. 2. II. Kosova Savaşı (1448)

II. Kosova Savaşı başlamadan önce II. Murad Macarlara savaşın yapılmaması ve yeni bir antlaşmanın yapılması için iyi niyetli bir teklif yapmış olsa da Macar başkomutanı Hünyadi Yanoş bu teklifi reddetmiş ve bu durum yeni bir savaşa sebebiyet vermiştir.²³² II. Murad Osmanlı ordusunu her zamankinden farklı olarak sağ tarafta Anadolu, sol tarafta ise Rumeli askerleri olmak üzere konuşlandırmıştı. Merkezde ise yeniçeriler ve azapların çevrelediği II. Murad yer almaktaydı.²³³ Padişahın bulunduğu merkez ağır toplarla çevrelenmişti. Yine padişahın bulunduğu merkezin etrafında hendekler oluşturulmuş ve tüfekli yeniçeri askerleri kalkanlarla güçlü bir savunma hattı oluşturmuşlardı.²³⁴ Oruç Bey II. Murad'ın yanında II. Mehmed'i de getirdiğini ve merkezde kendisi ile birlikte yer aldığını ifade etmiştir.²³⁵

Macar ordusu ise merkezde başkomutan ve aynı zamanda Macar kralının naibi olan Hünyadi Yanoş, sağ kolda Sicilyalılar ve az sayıda Macar askerleri, sol kolda ise: Alman, Bohemya ve Transilvanyalılardan oluşan tüfekçi piyade askerleri yer almaktaydı. Ayrıca Macarlar ordunun yer aldığı bölgenin arka tarafına savaş arabaları ve toplar yerleştirilerek kuvvetli bir savunma alanı teşkil etmişlerdi.²³⁶ Savaşın ilk günü her iki ordu birbirini temkinli bir şekilde kontrol etmişti ve küçük çaplı gelişen mücadeleler şeklinde geçmişti.²³⁷ Her iki ordu birbirini top ve tüfek atışlarıyla denemişti.²³⁸ Savaşa her iki tarafın ateşli silahlar ile başlaması bu savaşın modern savaşların ilk örneklerinden biri olduğunu bizlere göstermektedir. Üç gün süren II. Kosova Savaşı'nın en şiddetli geçtiği gün ikinci gün olarak belirtilmektedir.²³⁹

Savaşın ikinci günü Rumeli birlikleri yavaş bir şekilde Macar ordusuna doğru yaklaştı. İki taraf arasında sadece bir ok atımlık mesafe kalınca iki ordunun birlikleri davul ve borazan sesleri eşliğinde savaşa başladılar. Savaş arabalarından çıkan Macarlar Osmanlıların Anadolu ve Rumeli birliklerini büyük bir kaos içerisine soktular. Daha sonra yeniçerilerin olduğu yere kadar geldilerse de bu yeniçerilerin uygulamış olduğu taktiğin bir gereği idi.

²³² **TSK Tarihi, Varna (1444), İkinci Kosova (1448) Meydan Muharebeleri ve II. Murat**, ATASE Yayınları, Ankara 1986, s. 109.

²³³ Agoston, **Osmanlı'da Savaş...**, s. 69-70.

²³⁴ Emecen-Afyoncu, **age**, C. 1, s. 285.

²³⁵ Oruç Bey, **age**, s. 104.

²³⁶ **TSK Tarihi, Varna (1444)...**, s. 108.

²³⁷ **TSK Tarihi, Varna (1444)...**, s. 109-110.

²³⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi: Anadolu Selçukluları ve Anadolu Beylikleri Hakkında Bir Mukaddime İle Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundan İstanbul'un Fethine Kadar**, C. 1, TTK Yayınları, Ankara 2015, s. 447.

²³⁹ Emecen-Afyoncu, **age**, C. 1, s. 287-288.

Yeniçeriler merkeze kadar gelen Macar birliklerini burada durdurup tamamen yok ettiler. Savaşın ilk günü dinlendirilen Osmanlı birlikleri ise Macarların sol kanadını yok etti. Vaziyetin gittikçe kötü bir duruma dönüştüğünü gören Eflak birlikleri savaş alanından ayrıldılar. Osmanlı birlikleri akşam olduğunda civardaki bütün köyleri yaktılar. Savaşın üçüncü gününde ise artık Macar ordusu yok denilecek derecede Osmanlılar tarafından imha edilmişti.²⁴⁰

Savaşa bizzat katılan Osmanlı tarihçisi Aşıkpaşazâde çok sayıda Macar komutanının öldüğünü ve Hünyadi'nin savaş meydanından kaçtığını belirtmiştir.²⁴¹ Oruç Bey ise bu savaşın çok büyük savaş olduğunu, diğer savaşların bu savaş yanında aciz kalacağını ve Cengiz Han (1206-1227), Timur gibi geçmişteki büyük hükümdarların bu savaşı görseler heybet alacaklarını ifade etmiştir. Nitekim bu büyük hükümdarların zamanında top ve tüfeğin olmadığını belirtmektedir.²⁴² Son olarak II. Kosova Savaşı Osmanlıların ateşli silahları etkili şekilde kullandığı ilk savaş olarak bilinmektedir.²⁴³

4. 3. Çaldıran Savaşı (1514)

Osmanlıların ateşli silahların büyük faydasını görerek kazanmış olduğu bir savaşta Safeviler ile yapmış oldukları Çaldıran Savaşı'dır.²⁴⁴ Safevilerin Osmanlı egemenliği altında bulunan Doğu Anadolu Bölgesi'nde Şii mezhebini yaymaya çalıştıkları, Osmanlı topraklarını sık sık taciz ettikleri ve halkı Osmanlı'ya karşı isyana teşvik ettikleri bilinmektedir. Bütün bu sebepler Osmanlı padişahı I. Selim'in Safeviler üzerine yürümesine ve onlarla savaşmasına neden olmuştur. I. Selim ordusu ile birlikte 20 Nisan 1514'te İstanbul'dan ayrılarak yola çıkmıştır.²⁴⁵ Osmanlı ordusu Sivas'a geldiğinde I. Selim burada bir yoklama yaptırmıştı. Safeviler sefer yolundaki bütün yerleşim yerlerini yakmışlar ve su kaynaklarını imha etmişlerdi. I. Selim hem ordunun Sivas'tan sonraki yollarda daha çok sıkıntı çekeceğini hem de seferde iken Anadolu'da Kızılbaşların isyan çıkarması tehlikesine karşılık ordudaki 40.000 kadar askeri ihtiyat kuvveti olarak geride bırakmıştı.²⁴⁶

²⁴⁰ Emecen, **Osmanlı Klasik Çağında...**, s. 141-142.

²⁴¹ Atsız, **age**, s. 187.

²⁴² Oruç Bey, **age**, s. 104.

²⁴³ Emecen, **age**, s. 143.

²⁴⁴ Bilal Dedeyev, "Çaldıran Savaşı'na Kadar Osmanlı-Safevi İlişkilerine Kısa Bir Bakış", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 2, S. 6, 2009, s. 132.

²⁴⁵ Asiye Şenol, **Osmanlı-Safevi İlişkileri ve Çaldıran Savaşı**, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Van 2018, s. 57-58.

²⁴⁶ Hicabi Kırılancı, **İdris-i Bidlisi Selim Şah-Name**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1995, s. 155.

İki ordu Çaldıran Ovası'nda karşılaştığında Osmanlıların merkezinde padişah ile birlikte silahdarlar, garibler, ulufeciler ve kapıkulu sipahileri yer almaktaydı ve ayrıca Ayas Ağa tüfekli yeniçeriler ile birlikte padişahın önünde sıralanmıştı.²⁴⁷ Ordunun sağ tarafında Anadolu Beylerbeyi ve onun emrindeki Karaman Beylerbeyi Zeynel Paşa, sol tarafında ise Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa emrindeki birliklerle yer almaktaydı.²⁴⁸ Safeviler ordularını iki kola ayırmışlardı, ordunun sol koluna şahın kendisi sağ koluna ise Diyarbakır hakîmi Ustaclu komutanlık ediyordu.²⁴⁹

Şah İsmail (1501-1524) emrindeki 40.000 kişilik bir kuvvet ile padişahın bulunduğu Osmanlı ordusunun merkezine saldırdı. Fakat burada yeniçerilerin yoğun tüfek atışı ile karşı karşıya kalan Şah geri çekilmek zorunda kaldı ve sol cenahta yer alan Rumeli ordusu üzerine saldırdı.²⁵⁰ Şah ile birlikte aynı anda saldırıya geçen Ustaclu ise Anadolu birliklerinin üzerine saldırmıştı. Anadolu beylerbeyi Sinan Paşa taktik gereğince hızla geri çekilir gibi yaparak Safevi birliklerini Osmanlı top ve tüfekçileri karşı karşıya bıraktı. Neticede Safevilerin sağ kanadı Ustaclu'da dahi olmak üzere burada tamamen imha edildi. Yanındaki birlikler ile Osmanlı ordusunun sol cenahındaki Rumeli ordusu üzerine giden Şah İsmail, Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa da dahil bütün birlikleri imha etti.²⁵¹ Fakat ordusunun büyük çoğunluğu imha edilen Şah İsmail son bir kuvvet ile yeniden Osmanlılar üzerine hücum etti. Tam bu saldırı esnasında şahın koluna tüfek atışlarından biri isabet etti ve şah atından yuvarlanarak yere düştü. Osmanlı askerlerinden biri şahın yere düştüğünü görünce üzerine saldırdı. Fakat şahın birliklerinden şaha oldukça benzeyen bir asker şah benim diyerek kendisini Şah İsmail için feda etmiştir ve Şah ancak bu şekilde kurtulabilmiştir. Artık savaşta zafer elde etmekten umudu kalmayan Şah İsmail savaş meydanını terk etmek zorunda kalmıştır.²⁵²

Şahın savaşı bırakıp gittiğini gören Safevi askerleri de topyekûn bir şekilde savaşı bırakıp gitmişlerdir. Safevi ordusunun vaziyetini sorgulayan I. Selim ise Şah İsmail ve askerlerinin savaş meydanını terk ettiklerini net bir şekilde anlayınca yerinden ayrılarak otağına gelmiştir.²⁵³

²⁴⁷ Emecen-Afyoncu, **age**, C. 1, s. 357.

²⁴⁸ Hoca Sadettin Efendi, **Tâcü't-Tevârîh**, C. 4, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1979, s. 199.

²⁴⁹ Celalzade Mustafa, **Selim-Name**, haz. Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s. 377.

²⁵⁰ Kırancı, **agt**, s. 179.

²⁵¹ Emecen-Afyoncu, **age**, C. 1, s. 363.

²⁵² Kırancı, **agt**, s. 184-185; bkz. EK. 10.

²⁵³ Emecen-Afyoncu, **age**, C. 1, s. 371.

4. 4. Mercidabık Savaşı (1516)

Osmanlı padişahı I. Selim ve Memlûk hükümdarı Kansu Gavri Mercidabık'ta karşı karşıya geldiğinde²⁵⁴ Osmanlı ordusunun mevcudunun 60.000-80.000 bine kadar ulaştığı ve ordunun içerisinde 12.000 kişilik tüfekçi yeniçeri kuvveti olduğu bilinmektedir.²⁵⁵

Osmanlı ordusunun merkezinde I. Selim, Veziriazam Sinan Paşa ve tüfekli kapıkulu askerleri yer almaktaydı.²⁵⁶ Ordunun sağ kolunda Anadolu Beylerbeyi Zeynel Paşa, sol kolunda ise Rumeli Beylerbeyi Küçük Sinan Paşa saf tutmuşlardı.²⁵⁷ Memlûk ordusu ise merkezde Kansu Gavri, sağ kolda Halep Emiri'l-ümerası Hayır Bey, sol kolda ise Şam Emiri'l-ümerası Si Bay yer almışlardı. Memlûkler Osmanlı ordusuna süvarileri ile kanatlardan saldırarak hem top ve tüfek ateşinden korunmayı hem de Osmanlı ordusunu dağıtarak imha etmek istiyorlardı.²⁵⁸

İlk saldırı beklenildiği gibi Memlûk ordusundan geldi. Önce ufak çapta çarpışmalar meydana geldi ve Memlûk atlıları gövde gösterisi yaptılar. Daha sonra Memlûk birlikleri Osmanlı ordusunun sağ kanadında saflanan Şehsüvaroğlu Ali Bey ile Diyarbakır Beylerbeyi Mehmet Bey üzerine hücum ettiler. Burada çok çekişmeli bir mücadele meydana geldi ve savaş alanı barut dumanı ile kaplandı.²⁵⁹

Osmanlı ordusunun sol koluna hücum eden Memlûk birlikleri ise sağ kola hücum edenlere nazaran daha zayıflardı. Yine de Osmanlıların sağ ve sol kolları Memlûk saldırıları karşısında biraz zayıflamıştı. Bunun üzerine Sinan Paşa ve Yunus Paşa ordunun kollarını tekrar toparlayabilmek için yanlarındaki tüfekçi yeniçeriler ile birlikte yardıma koştular. Aynı anda merkezdeki yeniçeriler de tüfekleri ile ateş açarak Memlûk ordugâhının olduğu yere doğru yürüyüşe geçtiler. Yeniçerilerin harekete geçmeleri ve Osmanlı ordusunun sağ ve sol kollarına yapılan yardımlar sayesinde Memlûk ordusu neye uğradığını şaşırды. Yeniden Osmanlı ordusunun sağ ve sol kollarına hücum ettilerse de Memlûk ordusu artık çözülmeye başlamıştı.²⁶⁰

²⁵⁴ Joseph Von Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C. 4, Üçdal Neşriyat Yayınları, İstanbul 2015, s. 206.

²⁵⁵ Hadidi, **Tevarih-i Al-i Osman (1299-1523)**, haz. Necdet Öztürk, Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1991, s. 398-408; Emecen, **Osmanlı Klasik Çağında...**, s. 149.

²⁵⁶ Burhan Erhan Çavdaroglu, "Askeri Dönüşüm Çağında Mercidabık ve Ridaniye Savaşları Üzerine Bir Tahlil", **Ulak Bilge Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 5, S. 14, 2017, s. 1275.

²⁵⁷ Abdurrahman Sağırılı, **Keşfi Mehmed Çelebi Selim-Name veya Bağ-ı Firdevs-i Guzat ve Ravza-i Ehl-i Cihad**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1993, s. 86.

²⁵⁸ Hoca Saadettin Efendi, **age**, C. 4, s. 285-286.

²⁵⁹ Haydar Çelebi, **Haydar Çelebi Ruznamesi**, haz. Yavuz Senemoğlu, 1001 Temel Eser Yayınları, İstanbul 1976, s. 186-187.

²⁶⁰ Emecen, **age**, s. 150; Haydar Çelebi, **age**, s. 187.

Bu savaşta Osmanlıların tüfeği etkili bir şekilde kullanmaları ve yaptıkları tabur cengi taktiği onların bu savaşı kazanmalarında büyük rol oynamıştır. Mercidabık'ta Memlük ordusu da ateşli silah kullanmıştır. Fakat neticede I. Selim'in ordusunda yer alan ateşli silahlarla baş edememişlerdir.²⁶¹

4. 5. Ridaniye Savaşı (1517)

Memlükler Ridaniye Savaşı'nda ise kendilerine hücum edecek Osmanlı kuvvetlerini hendeklerden bir anda çıkarak top ve tüfek atışlarıyla karşılayacaklardı. Daha sonra ise çıkan kargaşada Osmanlı ordusu üzerine hızlı bir süvari hücumu yapacaklardı.²⁶²

Gerçekten de Memlük sultanı Tomanbay (1516-1517) Osmanlılar ile yaptığı Ridaniye Savaşından önce bazı tedbirler almıştı. Tomanbay yapılan plan gereği Kahire'ye giden yolda yer alan Ridaniye'de siperler kazdırmış ve bu siperlerin içerisine de başka yerlerden getirdiği top ve tüfekleri yerleştirmiştir. Fakat Osmanlılar Memlüklerin yapmış olduğu bu planı esirlerden ve casuslardan öğrenmişlerdi.²⁶³ I. Selim savaşın planını değiştirdi ve her zamanki yapılan tabur cengi yerine bu defa düşmana farklı bir yönden saldırma kararı aldı. Bu karara göre Osmanlı ordusu Memlük kuvvetlerine direk olarak değil Ridaniye'de yer alan Mukattam Dağı'nı dolaşarak yanlardan saldıracaktı.²⁶⁴ İki ordu karşı karşıya geldiğinde Osmanlı ordusunun sağ kanadında Anadolu Beylerbeyi Mustafa Paşa sol kanatta ise Rumeli Beylerbeyi Küçük Sinan Paşa yer alıyordu. Merkezde ise padişah ve yeniçeri ağası Ayas'ın emrindeki tüfekli yeniçeriler bulunmaktaydı.²⁶⁵

Savaş başladığında Memlük ordusuna yaklaşan Osmanlı kuvvetleri bir anda yön değiştirerek Mukattam Dağı'na doğru harekete geçtiler. Osmanlıların bu şaşırtıcı taktiği üzerine Memlük ordusu ne yapacağını şaşırdı. Hendeklere yerleştirmiş oldukları top ve tüfekleri yeniden düzenlemek için uğraşsalar da bunun için çok geç kalmışlardı. Tam bu esnada yanlardan harekete geçen yeniçeri tüfekçileri Memlük ordusunun üzerine adeta mermi yağdırdılar. Böylece Osmanlıların güçlü ateş gücü karşısında Memlük ordusu büyük bir darbe almıştı.²⁶⁶ Savaşın diğer bölümünde ise Memlükler üç bölüme ayrılan ve içerisinde padişahın yer aldığı Osmanlı ordusunun üzerine top ve tüfek atışlarından

²⁶¹ Agoston, **Osmanlı'da Ateşli Silahlar...**, s. 95.

²⁶² Kırılancı, **agt**, s. 327-328.

²⁶³ Hoca Saadetdin Efendi, **age**, C. 4, s. 312; Karazeybek, **agt**, s. 294-295; Giovanni Maria Angiolello-Vincenzo D'Alessandri, **Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar**, çev. Tufan Gündüz, ed. Erhan Afyoncu, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2021, s. 115; Selahattin Tansel, **Yavuz Sultan Selim**, MEB Yayınları, Ankara 1969, s. 164-165.

²⁶⁴ Haydar Çelebi, **age**, s. 200.

²⁶⁵ Sağırlı, **agt**, s. 105; bkz. EK. 11.

²⁶⁶ Kırılancı, **agt**, s. 329-330.

korunmak için develerin arkasında ilerleyerek saldırlar. Fakat Osmanlı birliklerinin açtığı top ve tüfek atışları neticesinde develer çıkan seslerden korkmuşlar ve arkalarından gelerek Osmanlı ordusuna saldıran Memlük birliklerini ezerek yok etmişlerdir.²⁶⁷

Neticede 1517 senesinde yapılan Ridaniye Savaşı, Osmanlı ordusunun ateşli silah gücünün yanı sıra hem Osmanlıların yandan düşmana saldırma planı ve bu saldırıda tüfekçileri çok iyi kullanmaları hem de bu planın yapılmasına zemin hazırlayan güçlü bir istihbarat yardımı sayesinde Osmanlıların galibiyetiyle sonuçlanmışır.²⁶⁸

4. 6. Mohaç Meydan Savaşı (1526)

Mohaç Meydan Savaşı Osmanlı ordusunun tüfeğı etkili olarak kullandığı en muazzam savaştır.²⁶⁹ Osmanlı ordusu Macar ordusunun karşısında 29 Ağustos 1526 tarihinde yani savaşın meydana geldiğı gün yerini almış ve savaş düzenine girmişti.²⁷⁰ Savaş başlamadan önce Osmanlı ordugâhın da savaşta nasıl bir yol haritası izleneceğine dair görüşme yapılmıştı. Osmanlı komutanlarından Bali Bey savaşın kaderini tayin edecek bir fikir ortaya atmıştı. Onun sunmuş olduğı fikir; Rumeli kuvvetlerinin saldıran Macar kuvvetleri karşısında iki yana ayrılıp merkeze kadar girmelerine izin vermeleriydi.²⁷¹

Osmanlı ordusu ikinci vaktine yaklaşıldığında en ileride İbrahim Paşa'nın komutasında Rumeli kuvvetleri, geri tarafında ise Anadolu kuvvetleri, kapı halkı, yeniçeriler ve padişah olmak üzere düzen almıştı.²⁷² Macarlar ise Osmanlı ordusunu düzen alamadan saflar halinde imha etmek istiyorlardı.²⁷³

İkinci vakti geldiğinde Macar ordusunda bir hareketlenme meydana geldi ve ilk hücum Macarlar tarafından gerçekleştirildi.²⁷⁴ Macar başkomutanı Pal Tomori ve yine Macar komutanlarından Piyer Pereney, veziriazam İbrahim Paşanın komuta ettiğı Rumeli kuvvetleri üzerine saldırdılar. Savaştan önce yapılan plan gereğı Rumeli askerleri iki yana ayrıldılar ve düşmanı merkeze doğru çektiler.²⁷⁵

²⁶⁷ Emecen-Afyoncu, **age**, C. 1, s. 435.

²⁶⁸ Agoston, **age**, s. 97.

²⁶⁹ Agoston, **Osmanlı'da Savaş...**, s. 72.

²⁷⁰ Joseph Von Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C. 5, Üçdal Neşriyat Yayınları, İstanbul 2015, s. 65.

²⁷¹ Göker İnan, **Rüstem Paşa Tarihi (H. 699-968 / M. 1299-1561) (İnceleme-Metin, vr. 120b-vr. 293b)**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011, s. 177; Emecen, **age**, 2015, s. 187.

²⁷² Feridun Mustafa Emecen-Erhan Afyoncu, **Savaşın Sultanları: Osmanlı Padişahlarının Meydan Muharebeleri**, C. 2, ed. Coşkun Yılmaz, Bilge Yayın Habercilik Yayınları, İstanbul 2018, s. 43.

²⁷³ Agoston, **age**, 2020, s. 99.

²⁷⁴ İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C. 2, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971, s. 116.

²⁷⁵ Uzunçarşılı, **age**, C. 2, 2011, s. 325.

Macar kralı Layoş ise beraberindeki birlikler ile Anadolu kuvvetlerinin üzerine hücum etti.²⁷⁶ Anadolu askerleri de tıpkı Rumeli askerleri gibi düşmana karşı koyamamış gibi görünerek padişahın bulunduğu merkeze doğru çekilmeye başladılar. Zafere doğru koştuğunu zanneden Macar askerleri Osmanlı ordusunun merkezine doğru çok yaklaştılar. I. Süleyman üzerine ok yağdırıldığı halde yerinden dahi hareket etmedi. Hatta üzerindeki zırhına ok bile saplanmıştı. Neredeyse tüm Macar birlikleri Osmanlı merkezine ulaştığında 300 top aynı anda ateşlendi.²⁷⁷ Macarlar karşılarında birbirine zincirlenmiş toplarla birlikte tüfekçi yeniçeri askerlerini de görmüşlerdi. Yeniçeriler Macar birliklerinin üzerine eş benzeri görülmeyecek derecede tüfek atışı yaptılar. Tüfek mermileri Macarların üzerine adeta yağmur gibi yağıyordu. Bu taktik sonucunda çoğu Macar askeri imha edildi.²⁷⁸

Yeniçeri tüfekçileri için Mohaç'a 4000 adet tüfek götürülmüştü. Bunların 3 bini normal bin tanesi ise iyi kalitede tüfeklerdi. Ayrıca 3.000.000 tüfek mermisi ile bu mermileri dökmek için 200 adet kalıp götürülmüştü.²⁷⁹ Osmanlıların muazzam taktiği sonucunda Macar başkomutanı Pal Tomori Osmanlı ateş gücü karşısında, Kral Layoş ise kaçarken bataklığa saplanarak yaşamını yitirmişti.²⁸⁰

Mohaç Meydan Savaşı Osmanlıların tüfek ile oldukça iyi taktikler yapabildiğini göstermesi açısından oldukça mühimdir. Nitekim bu savaşta Osmanlıların Macarların yaptığı etkili süvari saldırılarına, önceden tasarlanarak uygulanan bir taktik ile karşılık vermeleri modern savaş taktiklerinin ortaya çıkmasında da büyük önem teşkil etmiştir. Etkili ateş güçleri ile Macar birliklerine savaş alanını dar eden Yeniçeriler, tüfeklerini saflar halinde ayakta ya da diz çökerek ateşlemişlerdir.²⁸¹ Bu ateş sisteminin ise yayılım ateşi denilen savaş taktiğini tasvir ettiği çok açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

4. 7. Haçova Meydan Savaşı (1596)

Osmanlılar 1593 senesinde 13 yıl sürecek bir savaşa başlamışlardı. Bu süreç genel olarak kale kuşatmaları ve yağma saldırıları şeklinde geçmiştir. Osmanlıların düşman kuvvetleri ile bu süreçte yapmış olduğu en mühim çarpışma ise Haçova Meydan Savaşı'dır.

²⁷⁶ Lütü Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, haz. Kayhan Atik, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s. 263.

²⁷⁷ Uzunçarşılı, *age*, C. 2, 2011, s. 325.

²⁷⁸ Matrakçı Nasuh, *Rüstem Paşa Tarihi Olarak Bilinen Târîh-i Âl-i Osmân (Osmanlı Tarihi 699-968/1299-1561)*, haz. Göker İnan, Ed. Erhan Afyoncu, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2019, s. 352; Davut Erkan, *Matrakçı Nasûh'un Süleymân-nâmesi (1520-1537)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005, s. 116; bkz. EK. 12.

²⁷⁹ Emecen-Afyoncu, *age*, C. 2, s. 61.

²⁸⁰ Peçevi İbrahim Efendi, *age*, C. 1, s. 72-73.

²⁸¹ Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, s. 199-200; Mohaç Meydan Savaşı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Geza Perjes, *Mohaç Meydan Muharebesi*, ed. Şerif Başta, TTK Yayınları, Ankara 2021.

Osmanlılar bu muharebede Habsburg ordusunu geri püskürterek XVI. asırdaki en önemli zaferlerinden birini kazanmıştır.²⁸²

Savaşın ilk günü her iki ordu büyük bir bataklığın sağ ve sol kenarlarında karşı karşıya düzen almışlardı. İlk gün her iki tarafın küçük kuvvetleri öne sürerek birbirini denemeleri ile geçti. Habsburg ordusu büyük çarpışma için hazırlıklarını tam anlamıyla bitirmek niyetindeydi ve bu yüzden savaşın ilk günü büyük bir taarruza geçmediler. Akşama doğru yaklaşıldığında yağmur başlamış ve şartlar gittikçe zorlaşmaya başlamıştı. Bu sebepten ötürü iki ordu da birliklerini geri çekti ve geceyi bulundukları yerde geçirdi. Her iki tarafta yarın olduğunda büyük bir savaşın olacağını biliyordu. Osmanlı kuvvetleri Habsburg kuvvetlerine nazaran daha yorgun ve zor şartlar içerisindeydi. Nitekim düşmanın her an saldırı yapma ihtimaline karşın askerler bütün gece at üstünde hazır bir şekilde beklemişlerdir.²⁸³

Diğer gün olduğunda Habsburg kuvvetlerinde yine bir hareketlenme yoktu. Osmanlı kuvvetleri Habsburgları yerinden oynatabilmek için taciz ateşi açtılsa da işe yaramadı. Fakat ikinci vakti geldiğinde Osmanlı ordusunun üzerine doğru saldırıya geçtiler. Osmanlı askerleri ileri bir hatta kadar sürüldü ve Habsburglar Osmanlı ordugâhının merkezine doğru saldırıya geçtiler. Merkeze yapılan bu saldırı üç saf halinde yapılmıştı fakat Osmanlı ordugâhı oldukça sağlamdı ve çok iyi korunmaktaydı. Düşman kuvvetleri ordugâha tam yaklaştığı esnada ordugâhı koruyan 2000 kişilik tüfekli yeniçeri kuvveti güçlü bir yaylım ateşi açarak düşmanı nispeten dağıtabildi. Fakat Habsburg askerlerinin bir bölümü ordugâha kadar girdiler ve burayı yağma ettiler. Böylece III. Mehmed büyük bir tehlike ile karşı karşıya gelmiş ancak Hoca Saadettin Efendi'nin telkinleri ile savaş meydanından ayrılmamıştır.²⁸⁴

III. Mehmed ordugâh hizmetlilerine saldırı emri vermiş ve kendisi de yanındaki 400-500 kadar bir kuvvetle harekete geçmiştir. Ordugâhtaki hizmetliler ellerine ne geçirdilerse (kazma, kürek, sopa vs.) yağma yapan Habsburg askerlerine saldırmışlardır. Habsburg askerlerinin geri çekilmeleri kendi ordugâhlarında büyük bir paniğe sebep olmuştur.²⁸⁵

²⁸² Martyn Rady, **Bir Dünya Gücünün Yükselişi ve Çöküşü: Habsburglar**, çev. Cem Demirkan, Kronik Yayınları, İstanbul 2021, s. 170.

²⁸³ İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C. 3, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972, s. 173; Feridun Mustafa Emecen, **Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s. 369.

²⁸⁴ Peçevi İbrahim Efendi, **Peçevi Tarihi**, C. 2, haz. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981, s. 186-187; Emecen, **age**, 2017, s. 370.

²⁸⁵ Emecen-Afyoncu, **Savaşın Sultanları...**, C. 2, s. 130.

Düşmanda panik havası oluşması Osmanlı askerlerinin yeniden toparlanarak saldırıya geçmesine neden olmuştur. Yeniçeriler tekrardan tüfekleri ile karşı saldırıya geçmişler ve böylece Habsburg kuvvetleri dağıtılmıştır.²⁸⁶

Haçova Meydan Savaşı Mohaç ve Çaldıran gibi savaşlar ile mukayese edildiğinde önemli bir farklılık göstermektedir. Osmanlılar bu savaşta Avrupa ordularının geçirmiş olduğu önemli değişime ilk defa şahit olmuşlardır. Nitekim Haçova’da savaşan Habsburg ordusunun kullandığı top ve tüfekler Osmanlı kurmay heyetini oldukça şaşırtmıştır. Habsburg ordusunun geçirdiği değişime karşılık Osmanlı yeniçeri tüfekçilerinin de hakkını vermek lazımdır çünkü savaşın kaderini belirleyen yine bu askerler olmuşlardır. Nitekim yeniçerilerin ilk yayılım ateşini atlatan Habsburg kuvvetleri ordugâhın yakınlarında karşılaştıkları ikinci tüfek atışlarından kurtulamamışlar ve yenilgiye boyun eğmişlerdir.²⁸⁷

Son olarak yeniçerilerin kullandıkları tüfekler hakkında bir hususu belirtmekte fayda vardır. Osmanlı ordusu Haçova’ya geldiğinde burada yer alan eski bir kilise yakınında konuşlanmışlardır. Topçular kâtibinin belirttiğine göre burada topların arkasında üçer saf halinde dizilen yeniçerilerin çoğu fitilli tüfek kullanmışlardır.²⁸⁸

Osmanlı Devleti Haçova Meydan Savaşı’ndan sonra başka büyük bir meydan savaşı yapmamıştır. Artık savaşlar uzun yıllar süren cephe çatışmalarına dönüşmeye başlamıştır.²⁸⁹ Bunun sebebi olarak ise; askeri alandaki yaşanan teknolojilerin giderek gelişmesi, devletlerin ateşli silahlara karşı daha sağlam kale ve istihkâmlar yaparak savunmalarını güçlendirmesi ve ateşli silahların bilhassa tüfeğin XVII. asırdan sonra daha küçük ve etkili türlerinin ortaya çıkması gibi önemli değişimler gösterilebilir.²⁹⁰

Konumuz itibariyle bu bölümde XV. ve XVII. asırlar arasında yapılan önemli meydan savaşlarında tüfek ile yapılan taktikleri ele almaya çalıştık. XVII. asırda Osmanlılar önceki asırlarda olduğu gibi büyük çapta bir meydan savaşı yapmamış olsa da bu asırda meydana gelen önemli savaşlara da kısaca değinmekte fayda vardır.

²⁸⁶ Emecen, **Osmanlı Klasik Çağında...**, s. 234.

²⁸⁷ Emecen-Afyoncu, **Savaşın Sultanları...**, C. 2, s. 136.

²⁸⁸ Abdulkadir Efendi, **Topçular Kâtibi Abdulkadir (Kadri) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil)**, C. 1, haz. Ziya Yılmaz, TTK Yayınları, Ankara 2003, s. 162.

²⁸⁹ Emecen, **Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş...**, s. 373-374.

²⁹⁰ Fatih Gürçan, **Avrupa’daki Askeri Gelişmeler ve İkinci Viyana Kuşatması**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008, s. 1-9.

II. Osman 1621 yılında çıktığı Lehistan Seferinde 25 günlük büyük bir uğraş vermiş fakat pek olumlu bir netice alamadan geri dönmek zorunda kalmıştır.²⁹¹ Bu savaşta hem Osmanlı ordusu hem de Lehistan ordusu çatışma bölgelerinde çok sayıda siper kazarak kendilerini koruma altına almışlardır.²⁹² Lehistan Seferinde gerçekleşen Hotin çatışmalarında Osmanlı ordusu düşman kuvvetleri üzerine çok sayıda hücum gerçekleştirmiştir. Bu hücumlar çoğu zaman askerlerin tüfeklerini ateşleyerek düşmanın üzerine yürümesi ile ya da bulundukları siperlerden ateşlemesiyle yapılmıştır.²⁹³

Lehistan Seferi ayrıca bu asırda ateşli silahların bilhassa tüfek kullanımının Osmanlı Devleti dışında başka devletlerin ordularında da arttığını bizlere göstermektedir. Nitekim bu seferde ele geçirilen bir esirden düşman ordusunda 50.000-60.000 kadar tüfekçi asker olduğu öğrenilmiştir.²⁹⁴ Örneğin Lehistan kuvvetleri üzerine saldırıya geçen ve gerçekten büyük bir çaba sarf eden Karakaş Mehmet Paşa düşmandan gelen iki tüfek atışıyla hayatını kaybetmiştir.²⁹⁵

II. Viyana Kuşatması ile başlayıp Karlofça Antlaşması ile sonuçlanan 16 yıllık savaş süreci genel olarak Osmanlı Devleti'nin gerileme dönemine girmesinin başlangıcı olarak kabul edilir. Bütün olumsuzluklara rağmen yine de bu uzun savaş sürecinde Osmanlıların takdire değer başarıları da olmuştur. Nitekim dönem içerisinde meydana gelen Buldur Savaşı'nda (1695) Osmanlılar bilhassa tüfekçi kuvvetleri ile düşmana yenilgi yaşatmayı başarmıştır.²⁹⁶

²⁹¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi: II. Selim'in Tahta Çıkışından 1699 Karlofça Antlaşmasına Kadar**, C. 3, Ks. 1, TTK Yayınları, Ankara 2009, s. 131.

²⁹² Naima Mustafa Efendi, **Naima Tarihi**, C. 2, çev. Zuhuri Danışman, Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul 1968, s. 748; Abdulkadir Efendi, **Topçular Kâtibi Abdulkadir (Kadri) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil)**, C. 1, haz. Ziya Yılmaz, TTK Yayınları, Ankara 2003, s. 738; Zeynep Aycibin, **Kâtip Çelebi Fezleke Tahlil ve Metin I**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2007, s. 738.

²⁹³ Emecen-Afyoncu, **age**, C. 2, s. 180, 188-189.

²⁹⁴ Kadir Kazalak-Tufan Gündüz, "II. Osman'ın Hotin Seferi (1621)", **Ankara Üniversitesi OTAM Dergisi**, S. 14, 2003, s. 139.

²⁹⁵ Hasine Biga, **Tarih-i Nihadi (1b-80a) (Transkripsiyon ve Değerlendirme)**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004, s. 84; Emecen-Afyoncu, **Savaşın Sultanları...**, C. 2, s. 184-185.

²⁹⁶ Emecen-Afyoncu, **age**, C. 2, s. 265-267. Abdulkadir Özcan, "Mustafa II", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2020, s. 276.

V. BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ’NİN İSLAM DÜNYASINA VE ÇİN’E YAPTIĞI TÜFEK YARDIMLARI

Osmanlılar ateşli silahların Asya ve Afrika’daki İslam ülkelerine yayılmasında çok önemli bir rol oynamışlardır. Bu ülkeler ateşli silahları ya direk olarak Osmanlılardan ya da Osmanlıların aracılığı ile Batılı ülkelerden edinmişlerdir. Osmanlı Devleti’nin ateşli silahlar konusunda yardım ettiği ülkeler arasında ilk grupta Türkistan Hanlıkları, Kırım Hanlığı, Hindistan’da hüküm süren Babürlüler, Güceratlar, Sumatra adasındaki Açe Sultanlığı ve Habeşistan’da hüküm süren Sultan Gran Ahmed sayılabilir. İkinci grupta ise ateşli silah teknolojisini edinme zorunluluğunda kalan Safeviler, Akkoyunlular ve Memlükler gösterilebilir.²⁹⁷

Portekizliler Hint Okyanusu’nda yayılmaya başladıklarında şüphesiz Osmanlıların buradaki varlıklarının ve askeri güçlerinin farkındaydılar. Ünlü Portekiz komutanlarından Albuquerque 1510 senesinde krala yazmış olduğu mektupta Rumî tüfeklerinden bir örnek göndereceğini belirtmiştir. Balkanlar vasıtası ile barutu ve ateşli silahları görüp tanıyan ve kendi ordusuna adapte eden Osmanlılar bu silahları Mısır’a kadar taşımışlardır. Bu durum Osmanlıların Hint Okyanusu’nda önemli bir güç haline gelmesini sağladığı gibi aynı zamanda İslam aleminde de eşsiz bir ün ve şöhret sahibi olmalarını da sağlamıştır. Osmanlılar Avrupa güçlerinin hem Hristiyanlığı farklı coğrafyalara yaymak hem de baharat ticaret yolunu okyanuslara taşımak için uğraşan temsilcisi Portekiz’e karşı koyabilmek için diğer ülkeler tarafından adeta aranan ve yardım istenen bir güç haline gelmişlerdir. Portekiz’in Hint Okyanusu’nda önemli ölçülerde yayılım gösterdiği XVI. asırda İslam dünyası içerisinde hiçbir ülke Osmanlılar kadar ateşli silahlara ve askeri teknoloji bilgisine sahip değildi. Bu durumda yine Osmanlıların yardım talep edilen ve aranan bir güç haline gelmesinde önemli bir paya sahiptir.²⁹⁸

XVI. asrın başlarında Portekiz ile mücadele etmek zorunda kalan Memlükler, Hint Okyanusunda giderek güç kazanan bu devlete karşı savaştıkları güçte değildi. Memlükler sadece karada değil denizde de Portekizlilere karşı koyamıyorlardı. Nitekim Memlük donanması; Portekiz donanması ile savaştıkları güce sahip değildi. Memlükler 1507 yılında

²⁹⁷ Halil İnalcık, “The Socio-Political Effects of the Diffusion of Fire-arms in the Middle East”, **War Technology and Society in the Middle East**, ed. V. J. Parry-M. E. Yapp, London 1975, s. 202.

²⁹⁸ Salih Özbaran, “16. Yüzyılda Asya’da ve Afrika’da Ateşli Silahların ve Askeri Teknolojinin Yayılmasında Osmanlıların Rolü”, **X. Türk Tarih Kongresi**, Ankara 1993, s. 1474.

Osmanlılardan yardım istemişlerdir ve bu yanıt olumlu karşılanarak güçlü bir donanmanın yapılabilmesi için Kemal Paşa komutanlığında gerekli gemi yapım malzemeleri Süveyş'e gönderilmiştir. Fakat bu yardım Portekizlilere karşı koyabilmek için yeterli olmamıştır. Memlûklerin daha fazla asker ve daha büyük yardımlara ihtiyaçları vardı. Memlûk Sultanı Kansu Gavri (1501-1516) Portekiz saldırıları ve kendi komutanlarının gösterdikleri davranışlar sebebiyle iyice zor durumda kalmıştı. Bunun neticesinde bu çıkmazı çözmek için Osmanlılara yardım talebinde bulunmuştur. Kansu Gavri Emir Alan Divitdar adlı bir elçiyi o yıllarda Osmanlı Devleti'nin padişahı olan II. Bayezid'den bu yardımı istemek amacıyla İstanbul'a göndermiştir. Elçi Osmanlı padişahının olumlu yanıtı ile birlikte 17 Nisan 1510'da tekrar Kahire'ye dönmüştür. Osmanlılar Memlûklere göndermek üzere elçinin Kahire'ye dönmesinden dört ay gibi kısa bir süre sonra oldukça büyük bir donanma hazırlamışlardır. Yine bu donanmanın komutanlığına Kemal Paşa getirilmiştir fakat paşa 1510 yılının Ekim ayında çıkan bir fırtına sebebiyle donanmada yaşamını yitirmiştir. Bu felaketten kurtulabilen gemiler içindeki malzemeler ile beraber 1511 de Yunus el-Adilî isimli bir reis tarafından Kahire'ye ulaştırılmıştır.²⁹⁹

Osmanlıların Şaul ve Diu deniz savaşlarını yapan Mısır donanmasına önemli katkıları olmuştur. Nitekim bu donanmanın kaptanlarının ve askerlerinin önemli bir bölümü Anadolu Türklerinden oluşmaktaydı. Bu yardımlar Osmanlı sultanı II. Bayezid döneminde yapılmıştı ve sultanın bu yardımları yapmaktaki amacı ise Hristiyan düşmanları karşısında İslam kuvvetlerinin zafere ulaşmasıydı.³⁰⁰

Osmanlı-Memlûk arasında gerçekleşen ilişkiler tarihçiler tarafından sıklıkla düşmanca geçtiği söylenilmiştir. Fakat bilhassa Osmanlı padişahı II. Bayezid Dönemi'nde Memlûklere Osmanlılar tarafından hem insan gücü olarak hem de savaş için gerekli olan malzemeler olarak yardım edildiği bilinmektedir. II. Bayezid'in emri ile 1511 yılında 300 tüfek, 30.000 ok ve bazı harp malzemelerinin Osmanlılar tarafından Memlûklere yollandığını tarihçi İbn İyas eserinde belirtmiştir.³⁰¹

1512 senesinde Memlûkler Osmanlılardan bir kere daha yardım istemişlerdir. Kansu Gavri Kızıldeniz üzerinde iyice yerleşmiş olan Portekiz donanması ile savaşmak için kendi donanmasına gerekli olan mühim malzemeleri istemek üzere 1512 yılının Nisan ayında

²⁹⁹ Hava Önalın, **Osmanlı-Portekiz İlişkileri ve Hind Okyanusu Siyaseti (XVI. Yüzyıl)**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2017, s. 81-82.

³⁰⁰ Feyzi Kurtoğlu, "XVI. Asırda Hind Okyanusunda Türkler ve Portekizliler", **İkinci Türk Tarih Kongresi**, İstanbul 1943, s. 916-917.

³⁰¹ Özbaran, **agm**, s. 1474-1475.

Hamid el-Mağribi'yi İstanbul'a göndermiştir. Fakat tam da bu sıralarda Osmanlıların tahtına I. Selim geçmişti. İlk önce I. Selim'in Osmanlı tahtına geçtiği haberi Kansu Gavri'ye ulaştırıldı. Yaklaşık üç ay sonra ise Memlükler II. Bayezid'in ölüm haberini aldılar. Eski padişahın ölümü Memlükleri büyük bir hüzne boğdu. I. Selim henüz yeni tahta geçtiği için Hamid el-Mağribi'yi huzuruna kabul etmiş ve onu hediyeler ile şerefletirmiştir. I. Selim Hamid el-Mağribi'yi 1512 senesinin Kasım ayında mahiyetine çok sayıda tüfek, halat, kürek ve kereste gibi daha birçok malzemeyi vererek Kahire'ye göndermiştir.³⁰²

Osmanlılar diğer İslam devletlerinin Portekiz ile mücadelelerini sıkı bir şekilde takip ettiği gibi Memlüklerin Portekizliler ile mücadelelerini de oldukça yakından takip etmişlerdir. II. Bayezid döneminde Safeviler, Osmanlılar için Doğu'da oldukça önemli bir tehdit haline gelmeye başlamışlardır. Nitekim II. Bayezid Memlüklerin Safeviler ile birlik olmalarını istememektedir. Bu yüzden olası bir ittifak ihtimaline karşı II. Bayezid Memlüklere yardımlar yaparak kendi safında olmaları için uğraşmıştır.³⁰³

Bilhassa Osmanlılar ile yapılan savaşlarda Safevilerin ateşli silah kullanan piyade askerlerine olan ihtiyaçları epey ortaya çıkmıştır. I. Abbas (1587-1629) bu sorunu çözmek için Osmanlı ordusunu örnek alarak kendi ordusunda birtakım düzenlemeler yapma yoluna gitmiştir.³⁰⁴

Safeviler Osmanlılar ile yaptıkları Çaldıran Savaşı'nda Osmanlı ordusundaki ateşli silahları görmüşlerdi. Ancak I. Abbas Dönemi'ne kadar orduda geniş ölçüde kullanılmamıştı. Nitekim Safevi ordusunun önemli bir bölümünü teşkil eden Kızılbaş Türkmen askerleri bu silahları kullanmaktan hiç haz etmiyorlardı.³⁰⁵

Osmanlı İmparatorluğu her ne kadar Özbekler ile ittifak yapmış olsa da farkında olmadan Safevi Devleti'ne de yardım etmiştir. Mezhep kavgalarından dolayı Anadolu'dan çok sayıda Kızılbaş, Safevilere sığınmıştır. Bu olaylar esnasında Celalilerden pek çok kişi İran bölgesine kaçmış ve Safevi ordusunda görev almıştır. 1559 yılında ise Kanuni'ye karşı isyan eden Şehzade Bayezid yanında birçok silah ve askeriyle birlikte Safevilerin topraklarına sığınmıştır. Anlaşıldığı kadarıyla Çaldıran Savaşı'ndan sonra birçok sebepten

³⁰² İdris Bostan, "XVI. Yüzyılda Kızıldeniz'de Osmanlı-Portekiz Mücadelesi: Süveyş, Cidde ve Muha Deniz Üsleri", **Osmanlı'nın İzinde Prof. Dr. Mehmet İpşirli Armağanı**, C. 1, Timaş Yayınları, İstanbul 2013, s. 335-336.

³⁰³ Önal, **agt**, s. 83.

³⁰⁴ Cihat Aydoğmuşoğlu, "Şah Abbas (1587-1629) Zamanında Safevi Devlet Teşkilatı'nda Yapılan Düzenlenmeler", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, C. 104, S. 204, 2013, s. 14.

³⁰⁵ Aydoğmuşoğlu, **agm**, s. 17.

ötürü asker veya ateşli silahlar Anadolu'dan İran'a intikal etmiştir. Safeviler farklı yollardan ele geçirdiği bu silahları Özbeklere karşı kullanmışlardır. Büyük ihtimalle Özbekler Çaldıran Savaşı'ndan sonra ateşli silahların eski silahlara karşı üstünlüğünü anlamışlardır. Bunun sonucunda da Safevi Devleti'nin diğer rakibi olan Osmanlı İmparatorluğu'na yaklaşmışlardır. Özbeklerin Osmanlılara yaklaşması Özbek ordusunda ateşli silahların kullanılmaya başlamasına sebep olmuştur.³⁰⁶ Safeviler Şehzade Beyazıt'ın isyan etmesi ve daha sonra İran'a iltica etmesi neticesinde Osmanlıların kullandığı top ve tüfeklere sahip olmuşlardır. Nitekim Safevilerin hükümdarı olan Şah Tahmasb'ın (1524-1576) ordusunda "Rumlu" denilen Osmanlı tüfekçileri yer almaktaydı.³⁰⁷

Osmanlıların en uzak dost ülkelerinden biri olan ve Sumatra Adası ile Malaka Yarımadası'nın bazı kısımlarında hüküm süren Açe Sultanlığı, Osmanlılardan büyük yardımlar görmüştür.³⁰⁸ Açe Sultanı Alaeddin (1537-1571) Portekiz kuvvetleri ile baş edebilmek için Osmanlılara yardım çağrısında bulunmuştur. İstanbul'a bir elçi yollanarak istenilen bu yardımda Osmanlılardan tüfek, top ve bu silahları kullanmayı bilen askerler gönderilmesi talep edilmiştir. I. Süleyman bu taleplere olumlu yanıt vermiş ve 1564 senesinde Lütfi isminde bir elçi ile istenilen yardımları Açe'ye göndermiştir. Sultan Alaeddin yapılan bu yardımları büyük bir memnuniyetle karşılamıştır. Sultan Alaeddin daha sonra İstanbul'a bir elçi daha yollamıştır. Özellikle Osmanlı donanmasının yardımını ve bazı silahlar ile birtakım savaş malzemeleri talep etmiştir. Sultan Alaeddin'in yazmış olduğu bir mektup Topkapı Sarayında günümüze kadar korunmuştur. Açe sultanı bu mektupta Açe Sultanlığı'nın da Mısır, Cidde, Aden ve Yemen gibi kullar taifesinden sayılmasını istiyor ve bu şekilde Osmanlılara bağlılığını kesin bir şekilde bildirmiş oluyordu. Açe Sultanlığının yolladığı elçi Hüseyin, İstanbul'a ulaştığında Osmanlı sultanı I. Süleyman Zigetvar Seferini gerçekleştirmekteydi. Bu seferin son günlerinde hayatını kaybeden padişahın yerine oğlu II. Selim (1566-1574) geçti.³⁰⁹

Açe sultanının Portekizlilere karşı koyma isteği ile İstanbul'a çok zengin hediyeler ile bir elçi heyeti gönderdiği ve bu heyetin isteğine uygun olarak Osmanlı sultanının 1567 yılında 15 kadirga ve 2 parçayı bir topçu başı, yedi topçu, bir bölük asker, top ve tüfeklerle birlikte

³⁰⁶ Selim Serkan Ükten, "Osmanlı Ateşli Silah Teknolojisinin İslam Dünyasına İntikali ve Osmanlı Devleti'nin Türkistan Hanlıklarına Yaptığı Askeri Yardımlar (XVI-XIX. Asırlar)", **Türk Tarihine Dair Yazılar**, C. 2, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara 2017, s. 301.

³⁰⁷ Agoston, **Osmanlı'da Ateşli Silahlar...**, s. 165.

³⁰⁸ Numan Kurtulmuş, "Açe", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 1, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, s. 330.

³⁰⁹ Kurtoğlu, **agm**, s. 921.

Kurtoğlu Hızır Reis kumandasında Açe'nin düşmanlarını yenilgiye uğratmak ve İslam dinini yaymak için Süveyş'ten yola çıkmasını emrettiği bilinmektedir. Bu sıralarda ortaya çıkan Yemen isyanı nedeni ile istenilen bu donanma gönderilememiş, fakat sonraki olaylar ve bunların yansımaları sonucunda Açe'ye Osmanlı yardımının ulaştığı kesin olarak bilinmektedir. Osmanlılar ile Açe Sultanlığı arasındaki politik münasebetler 1580 senesinden sonra kesintiye uğramış olsa da Açelilerin üzerindeki Osmanlı etkisi uzun yıllar boyunca devam etmiştir. Bu etki bilhassa askeri alanda görülmüştür. Açelilerin savaş taktikleri ve özellikle ateşli silah teknolojisi alanında edinmiş olduğu bilgiler üzerinde uzun yıllar Osmanlıların etkileri varlığını sürdürmüştür.³¹⁰ Bu etki onlara düşmanları karşısında büyük avantajlar sağladığı gibi kendi bölgelerinde önemli bir güç haline gelmelerinde de önemli bir faktör olmuştur.

Hindistan coğrafyasında hüküm sürmüş Gücerat³¹¹ ve Kalküta gibi Müslüman devletler Portekiz yayılmasına karşı çareyi Osmanlılarda bulmuşlardır. Osmanlı Devleti ise Hint Okyanusunda kendi varlığını Portekiz gibi Avrupa güçlerine kabul ettirmek için Müslüman devletlerin bu yardım taleplerine olumlu yanıt vermiştir.³¹²

Osmanlı Devleti özellikle İstanbul'un fethinden sonra döneminin en güçlü devleti haline gelmeye başlamıştır. Bu durum Hindistan coğrafyasında ortaya çıkmış bulunan Gücerat Sultanlığı'nın ilgisini çekmiştir. Osmanlıların şan ve şöhreti Gücerat'a kadar duyulunca Güceratlılar Osmanlılar ile iyi ilişkiler kurmaya çalışmışlar ve onlardan yardım dahi istemişlerdir. Ayrıca Gücerat'ta yer alan tarihçiler Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisinde cereyan eden olaylara ilgisiz kalmamaya başlamışlar ve ayrı bir önem vermişlerdir.³¹³

Portekiz'in Hint Okyanusu'nda zaman geçtikçe daha fazla egemenlik kurması bölge halklarının çok büyük bir tehlike ile karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Ayrıca Portekizlilerin Kızıldeniz'e girip oradan da İslam devletlerini tehdit eder hale gelmesi ve Müslümanların kullandığı Hac yollarının tehlikeye girmesi bölgedeki Müslümanları da zor duruma düşürmüştür. Bütün bu sebepler bir dünya gücü olarak Osmanlıların Hint Okyanusu'na müdahale etmesini kaçınılmaz hale getirmiştir. Özellikle I. Selim'in 1517

³¹⁰ Özbaran, **agm**, s. 1478.

³¹¹ Gücerat Hindistan'ın kuzeybatısında yer alan bir bölgedir. Osmanlı Devleti ile olan ilişkileri 1407 yılında Gücerat Sultanlığı adı ile kurulduktan sonra gerçekleşmiştir. Osmanlılardan daha çok donanma alanında askeri yardımlar görmüşlerdir. Khaliq Ahmad Nizamı, "Gucerat", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 14, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, s. 171-172.

³¹² Cengiz Orhonlu, "XVI. Asrın İlk Yarısında Kızıldeniz Sahillerinde Osmanlılar", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, C. 12, S. 16, 1961, s. 13.

³¹³ H. Hilal Şahin, "Osmanlı Devleti ile Hindistan Müslümanlarının Tarihi Bağı ve Hindistan Hilafet Hareketi" **Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 12, S. 24, 2019, s. 734.

yılında Mısır'ı alması ve burada hakimiyet kurması Hindistan ve çevresinde yaşayan Müslümanların Osmanlılara daha fazla yakınlaşmasını sağlamıştır. Halifeliğin Osmanlılara geçmesi Osmanlıların sadece Hindistan ve çevresinde değil bütün İslam dünyasında lider bir rol oynamasını sağlamıştır.³¹⁴

Gücerat Sultanı Bahadır Şah (1526-1537), rakibi Hümayun'a karşı Osmanlı padişahı I. Süleyman'dan yardım istemiştir. I. Süleyman'a çok değerli armağanlar gönderen Bahadır Şah kendisine yardım edilemeden hayatını kaybetmiştir.³¹⁵

II. Selim döneminde Osmanlıların Gücerat Sultanlığı'na karşılaştıkları Portekiz tehlikesine karşı elli gemiden oluşan güçlü bir donanma ile yardım göndermek istedikleri bilinmektedir. Hindistan ve çevresinde yer alan devletlerin Osmanlılar ile yakın ilişkiler kurmaları ve Osmanlıların bu devletlere yardım göndermeleri, bu devletlerin Osmanlılarda yer alan sanatları ve yine Osmanlıların uyguladıkları savaş taktik ve teknolojilerini öğrenmelerini sağlamıştır.³¹⁶

XVI. asrın ilk yıllarında Kâbil merkez olmak üzere sınırları çok az olan bir sultanlığı yöneten Babür (1526-1530) 1511-1512 yıllarında giriştiği neticesiz mücadelelerden sonra Hindistan'a doğru yayılmaya başlamış ve Kandehar denilen yere girmiştir. 1519 yılında Hindistan'a yönelik ilk harekâtını yapan Babür bu bölgedeki bazı yerleri almayı başarmıştır. O yıllarda ise Hindistan'ın büyük çoğunluğuna İbrahim Ludi (1517-1526) adında bir Delhi Sultanı egemendi.³¹⁷

Bu durum Babür ile İbrahim Ludi'yi karşı karşıya getirdi ve 1526 yılında meydana gelen Panipat Savaşı'nda Babür kesin bir zafer kazandı. Bu savaş Osmanlıların Babürlüler'e yardım etmesi ve Osmanlıların top ve tüfek ile yaptıkları savaş taktiklerinin Babürlüler tarafından öğrenilmesi açısından çok önemli bir olaydır. Nitekim bu savaşta ateşli silahlar kullanan Babürlü ordusu Osmanlılara özgü olan tabur cengi taktiğini kullanarak düşman ordusunu bertaraf etmiştir.³¹⁸

³¹⁴ Şahin, **agm**, s. 735.

³¹⁵ Yusuf Hikmet Bayur, **Hindistan Tarihi: İlk Çağlardan Gürkanlı Devletinin Kuruluşuna Kadar (1526)**, C. 1, TTK Yayınları, Ankara 1987, s. 404.

³¹⁶ Şahin, **agm**, s. 735-737.

³¹⁷ Azmi Özcan, "Osmanlı ve Babürlü Devleti Arasındaki İlişkiler", **Türkler Ansiklopedisi**, C. 8, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 761.

³¹⁸ İnalçık, **agm**, 1975, s. 204; Enver Konukçu, "Babür" **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s. 396; Bazmee Ansari, "İbrahim-i Ludi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 320; Gazi Zahirüddin Muhammed Babür, **Babürname (Babür'ün Hatıratı)**, C. 3, 1001 Temel Eser Yayınları, İstanbul 1970, s. 430.

Babürlüler ile Osmanlılar arasında meydana gelen bir yardımlaşma örneği ise 1555 yılında Basra'da zor durumda kalan bir Osmanlı donanması vasıtası ile gerçekleşmiştir. Bu donanmanın yardımına Seydi Ali Reis gönderilmiş fakat yardıma giderken Portekizliler ile savaşmak zorunda kalmıştır. Seydi Ali Reis donanma dağıldıktan sonra fırtınanın da etkisi ile Hindistan topraklarına kadar sürüklenmiştir. Burada karaya çıkan Seydi Ali Reis Babür Sultanı Hümayun Şah (1530-1556) ile görüşme yapmıştır. Bu görüşmede Seydi Ali Reis Osmanlı elçisi olarak kabul edilmiş ve Hümayun Şah Osmanlı padişahlarının kudretini ve büyüklüğünü kabul etmiştir.³¹⁹

İlerleyen asırlarda Osmanlılardan çok sayıda askeri uzman Osmanlı padişahları tarafından görevlendirilmişler ve Babür devletine gelip hizmet etmişlerdir.³²⁰ Babür'ün Vekayi adlı eserinde top ve tüfekleri ile Sultan Babür'ün emri altında görev yapan Ali Kulu ve Mustafa Rumi'nin Babürlüler'e Osmanlı savaş taktiklerini öğrettikleri kaydedilmiştir.³²¹

Osmanlı Devleti'nin Türkistan'daki Türkler ile ittifak kurmaya yönelmeleri II. Mehmet'in 1478 yılında Uzun Hasan'a (1452-1478) karşı birlikte savaşmak için Timur'un torunlarından Hüseyin Baykara'yı (1470-1506) ülkesine davet etmesine kadar geriye gitmektedir.³²² XVI. asırda Özbekler ateşli silah teknolojisine tamamen yabancı değildir. Örneğin, Özbek Hanlarından Şibani Han (1500-1510) dönemini tasvir eden minyatürlerde, Semerkand ve Harezm kuşatmalarında Özbek tüfekçilerin oldukları tespit edilmiştir.³²³

I.Süleyman Özbek hanı Abdülatif'e (1540-1552) 1550 senesinde bir mektup göndermiş ve Safeviler üzerine doğru sefere çıkacağını kendisinin de doğu yönünden Safeviler'e karşı harekete geçmesini istemiştir. Abdülatif Han I. Süleyman'a cevap olarak yazdığı mektupta teklife olumlu bakıldığını ancak Safeviler'e karşı yapılacak olan bu seferde kendilerine asker ve silah yardımı yapılmasını talep etmiştir. Özbek Hanı Abdülatif Han'ın bu talebi I. Süleyman tarafından olumlu karşılanmış ve Özbeklere üç yüz tüfekçi yeniçeri askeri, ve çok sayıda topçu askeri gönderilmiştir. Böylece Abdülatif Han'ın Osmanlıların teklifine olumlu karşılık vermesi Türkistan'a ilk defa Osmanlı ateşli silahları ve teknoloji yardımının yapılmasını sağlamıştır. II. Abdullah Han döneminde Osmanlı İmparatorluğu

³¹⁹ Azmi Özcan, "Babürlüler ve Babürlü-Osmanlı Devletleri Arasındaki İlişkiler", **XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler**, ed. Abdulkadir Özcan, Ensar Neşriyat, İstanbul 2003, s. 60.

³²⁰ Özcan, **agm**, 2002, s. 764.

³²¹ Özbaran, **agm**, s. 1477; Jeremy Black, **Savaş ve Dünya: Askeri Güç ve Dünyanın Kaderi 1450-2000**, çev. Yeliz Özkan, Dost Kitabevi, Ankara 2009, s. 59.

³²² İnalçık, **agm**, 1975, s. 208.

³²³ William Edward David Allen, **Muhteşem Süleyman Zamanında Türk Dünyası**, çev. Serkan Acar, Selenge Yayınları, İstanbul 2012, s. 51.

ile Özbek Hanlığı arasındaki ilişkiler tekrar önem kazanmaya başlamıştır.³²⁴

Osmanlıların Buhara Hanlığı'na gönderdiği ilk tüfekler XVI. asırda ateşli silah kullanan ülkelerde yaygın bulunan fitilli tüfeklerdir. Buhara Hanlığı Osmanlılardan sadece ateşli silah edinmekle kalmamış aynı zamanda ateşli silahlar ile uygulanan savaş taktiklerini de öğrenmişlerdir. Nitekim Buhara Hanı II. Abdullah Han (1583-1598) 1578 yılında Baba Sultan'ın ordusu ile çarpışmadan önce Osmanlılardan öğrenmiş olduğu *Tabur Cengi* savaş taktiklerini uygulamıştır. Abdullah Han Üstad Ruhi denilen komutanına ve ordusundaki topçulara muharebe meydanına savaş arabalarının birbirlerine zincirlerle bağlı şekilde dizilmesini ve arka saflarına ise Osmanlılar ile Taciklerden müteşekkil tüfek kullanan piyade askerlerini yerleştirmelerini emretmiştir.³²⁵

II. Abdullah Han Buhara Özbekleri arasındaki birlik ve beraberliği tesis ettikten sonra Safeviler üzerine gerçekleştireceği seferden önce topçu ocağını kuvvetlendirmek amacıyla ateşli silahlar bakımından faydalanabileceği Osmanlılara başvurmuştur. Doğudaki Şii mezhebine mensup olan Safevi tehlikesine karşı Osmanlılar bu ittifak teklifini kabul etmişlerdir. Osmanlı ordusunda görevli Piyale Paşa'nın ailesinden bir kişinin mahiyetinde çok sayıda top ve başka silahlar Buhara Özbeklerine yollanmıştır.³²⁶

II. Abdullah Han Osmanlılardan edinmiş olduğu ateşli silahlar ve bu silahları çok iyi bir şekilde kullanması sayesinde 1588 yılında Herat Kalesi'ni almayı başarmıştır. II. Abdullah Han Timur devrinden itibaren gelen süreçte Timur'dan sonra bölgedeki siyasi istikrarı büyük oranda sağlayan tek hükümdar olmuştur. Abdullah Han'ın bu başarıyı yakalamasında her ne kadar kişiliği ön planda olsa da Osmanlıların II. Abdullah Han'a yapmış olduğu top ve tüfek yardımları da büyük ölçüde etkili olmuştur. Devletler arasındaki siyasi dengelerin XVI. asırda değişmeye başlaması, Osmanlıların XVI. asrın sonlarına doğru tedricen güçlerini kaybetmeye başlaması ve yine aynı asırda Rusların dünyada yeni bir güç olarak ortaya çıkması Osmanlıların Türkistan'a ilerleyen süreçlerde çok az denilecek derecede yardımlar yapmasına neden olmuştur.³²⁷

³²⁴ Tuğba Bozkır, **Name-i Hümayun Defterlerine Göre XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Özbek Münasebetleri**, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş 2009, s. 37-38.

³²⁵ Ükten, **age**, s. 288-291.

³²⁶ Zeki Velidi Togan, **Bugünkü Türkili (Türkistan) ve Yakın Tarihi**, C. 1, Enderun Yayınları, İstanbul 1981, s. 135; İsmail Türkoğlu, "Şeybaniler", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 39, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s. 46.

³²⁷ Ükten, **agm**, s. 303-304.

Kırım, Osmanlılar tarafından 1475 yılında ilhak edilmiş³²⁸ ve 1783'e kadar Osmanlılara bağlı olarak hüküm süren hanlar tarafından yönetilmiştir.³²⁹ Osmanlılar için Kırım Hanlığının her zaman ayrı bir önemi olmuştur. İlk olarak Osmanlılara bağlı önemli bir hanlık olması daha sonra bu hanlığın diğer devletler ile bilhassa Moskova Knezliği ile kurmuş olduğu diplomatik ilişkilerin Osmanlı Devleti adına gerçekleştirilmesi ve oldukça mühim bir coğrafi konuma sahip olması gibi sebepler Osmanlıların Kırım Hanlığına vermiş olduğu önemin sebepleri arasında gösterilebilir.³³⁰ Kırım Hanlığı'nın Osmanlı Devleti'ne bağlı bir hanlık olarak siyasi hayatını sürdürmesi hanlığa ekonomik, diplomatik ve istihbarat gibi önemli kazanımlar sağladığı gibi özellikle askeri anlamda büyük kazanımlar sağlamıştır.³³¹

Osmanlılar Kırım Hanlığı üzerindeki hakimiyetini kuvvetlendirmek adına adayı ilhak etmelerinden sonra ilk 40-50 yıl kadar bir süre hususi bir siyaset uygulamışlardır. Kırım'da Osmanlılara sıkı bir şekilde bağlı olarak hanlığa seçilen ilk Kırım Hanı Sahib Giray Han'dır (1532-1551). Kırım'da yeni seçilen bu hana karşı muhalefet olan kabilelere karşı savaşp onların isyanını bastırabilmesi için Osmanlılar, 1532 yılında tamamı Sekbanlardan müteşekkil 1000 kişilik tüfekçi birliği ve topçu göndermişlerdir. Fakat daha sonra meydana gelen bazı olaylar Osmanlıların Sahib Giray'ın aleyhine bir siyaset izlemesine neden olmuş ve onun yerine Devlet Giray Han (1551-1577) geçmiştir.³³²

Kırım hanlarını koruyan muhafızlar hanların en seçkin askerleri olarak bu görevi tatbik ederlerdi. Bu askerler öncelikle orduda yer alan ve özel olarak seçilen sayıları bini aşan askerlerden oluşmaktaydı. Ayrıca Osmanlılara bağlı olan Kefe Sancağından gelen Osmanlı tüfekçileri ve topçuları da bu seçkin askerlerin içerisinde yer almaktaydı. Kırım hanlarının kendi istekleri ve planları doğrultusunda çıktıkları seferler yanında Osmanlı sultanlarının da istekleri doğrultusunda çıktıkları seferler vardı. Bu seferler Eflak-Boğdan güzergâhı vasıtasıyla Avusturya ve Macaristan'a, Dağıstan Astarhan ve Kafkasya güzergâhı

³²⁸ Yücel Öztürk, "Kırım Hanlığı ve Osmanlı Kuzey Siyaseti", **Gaspıralı İsmail Bey'in Ölümünün 100. Yılında Dilde Fikirde İşte Birlikte Neredeyiz? Bildiriler Uluslararası Gaspıralı Sempozyumu**, Şen Yıldız Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 154.

³²⁹ DİA, "Kırım", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2002, s. 450.

³³⁰ Halil İnalcık, **Kırım Hanlığı Tarihi Üzerine Araştırmalar: 1441-1700**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s. 52; İlber Ortaylı, "Osmanlı Döneminde Ana Hatlarıyla Kırım Hanlığı", **Tarih Boyunca Balkanlardan Kafkaslara Türk Dünyası Semineri Bildiriler**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1996, s. 71.

³³¹ Batuhan Yıldız, **Osmanlı Ordusu İçerisinde Kırım Hanlığı Kuvvetlerinin Mahiyeti ve Ehemmiyeti**, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2019, s. 56.

³³² Halil İnalcık, "Türklük ve Tatarlık: Osmanlı Devleti ve Kırım Hanlığı" **Yeni Türkiye Dergisi**, C. 6, S. 81, 2015, s. 210.

üzerinden ise İran'a kadar yapılmaktaydı.³³³

Osmanlılar bu seferler için Kırım hanlarına Kırım'da bulunan ya da Kefe sancak beyinin emri altındaki askerler ile destek sağlamaktaydı. Bu askerler 1000 tüfekçi, 600 yeniçeri askeri ve 60 topçu olarak Kırım Hanının mahiyetinde görev yaparlardı. Osmanlılar tarafından yapılan bu askeri destekler Kırım hanının ordusunu çok güçlü duruma getirirdi. Kırım Hanlığının ordusuna katılan Osmanlı askerleri kendi komutanlarının emri altında Han'ın ordusu için savaşırlardı. Osmanlıların göndermiş olduğu bu destek birlikleri Kırım Hanının seferlerinde ordunun merkezinde saf tutarlar ve hanı çevreleyerek onu korurlardı. Tüfekçi ve topçulardan meydana gelen bu askerler ateşli silah kullanmaları dolayısıyla hanın ordusunda oldukça büyük bir öneme sahiptiler. Ayrıca Kırım hanlarının uyguladıkları savaş taktikleri de tıpkı Osmanlıların tertip ettikleri taktiklere benzemekteydi.³³⁴

Asya kıtasının doğusunda yer alan ülkeler ile Osmanlı Devleti arasında, aralarındaki çok uzun mesafeden dolayı herhangi bir ilişki kurulamayabilir. Fakat Osmanlıların varlığı ve kudreti kendilerine oldukça uzak bulunan Çin'e dahi ulaşmıştır. Nitekim XVI. asırda Osmanlı Devleti ve Çin arasında gerçekleşen önemli ilişkiler olmuştur. İki devlet arasında gerçekleşen bu ilişkiler daha çok askeri anlamda olup Osmanlı tüfeğinin ise ayrı bir önemi vardır. Japonya XVI. asrın ikinci yarısında en çok tüfek kullanan devletlerden biri durumuna erişmiştir. Nitekim 1575 senesinde yapılan Nagaşino Savaşı'nda Oda Nobunaga'nın (1573-1603) ordusunda 3 bin kişilik bir tüfekçi birliği bulunmaktaydı.³³⁵

Osmanlı Devleti çoğu ülkede Rumî ya da Rum isimleri ile anılmışlardır. Ming Hanedanının kayıtlarına bakıldığında ise *Lu Mi* ve *Lu Mi Guo* adları ile telaffuz edildikleri görülür. *Lu Mi* ismi Rumî isminin tam anlamıyla Çince yazılmış halinden ibaret bir isimdir. Rumî ismi nasıl ki Batı ülkelerinde Osmanlılar için kullanılmışsa, Doğu ülkelerinde de yine Osmanlılar için kullanılmıştır.³³⁶

Osmanlı tüfeğinin Çin'deki yeri 1598 yılında Çinli Zhao Shi Zhen tarafından yazılan *Shen Qi Pu* isimli eserden büyük ölçüde öğrenilmiştir. Bu eserin bazı bölümlerinde açık bir

³³³ Muzaffer Ürekli, **Kırım Hanlığının Kuruluşu ve Osmanlı Himayesinde Yükselişi (1441-1569)**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1987, s. 150-151.

³³⁴ Ürekli, **agt**, s. 151-152.

³³⁵ Kazuaki Sawai, "Japon Teknolojisine Karşı: XVI. Yüzyılda Doğu Asya'da Osmanlı Tüfeğinin Yeri", **Eski Çağ'dan Modern Çağ'a Ordular: Oluşum, Teşkilat ve İşlev**, ed. Feridun Mustafa Emecen, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008, s. 341-342.

³³⁶ Giray Fidan, "Ming Tarih Kayıtlarına Göre 16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu-Ming Çin'i İlişkileri", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, C. 16, S. 30, 2011, s. 281.

şekilde *Lu Mi* ismi geçmektedir. Bu isim Osmanlı vatandaşı olarak bilinen Duo Si Ma'yı işaret etmekle birlikte, eserde Duo Si Ma *Türki Tüfekçi* olarak geçmektedir.³³⁷

Çinliler, Osmanlı tüfeğini Duo Si Ma adlı kişi sayesinde tanımış ve elde etmiştir. Bu kişinin Osmanlı Devleti tarafından Çin'e gönderilen bir Osmanlı elçisi olma ihtimali oldukça yüksektir. Duo Si Ma daha sonra kardeşi ile birlikte Çin'e yerleşmiş ve Çin ordusunda görev yapmaya başlamıştır. Osmanlı tüfeklerinin inceliklerini Çinlilere öğreten Duo Si Ma burada Osmanlı tüfeklerini üretmeye de başlamıştır.³³⁸

XVI. asırda İspanya, Portekiz ve Osmanlı gibi devletler arasındaki siyasi çekişmeler Osmanlı Devleti ile Çin arasındaki yakınlaşmanın sebebi olarak gösterilebilir. Nitekim Asya'da Çin ile beraber diğer bir güç olan Japonya Portekiz'den tüfekler almıştır ve bunları Çin'e karşı kullanmıştır. Osmanlı Devleti'nin ise bu kıtadaki siyasi dengeyi sağlayabilmek amacıyla ve Portekiz'i zayıflatmak gayesiyle Çin'e ateşli silah bilhassa tüfek yardımı yaptığı bilinmektedir.³³⁹

Osmanlıların ateşli silahlar konusunda döneminin en büyük güçlerinden biri olması Çinlilerde de büyük bir merak ve ilgi uyandırmıştır. Ateşli silahlar konusunda oldukça bilgili olan Duo Si Ma Çin'e doğru yola çıktığında yanında bir adette Osmanlı tüfeği götürmüştür. Osmanlı elçisi olan Duo Si Ma o dönemde iktidarda olan Çin imparatoru tarafından büyük bir ilgi ile karşılanmış ve Çin istihbarat teşkilatında (Jin Yin Wei) hukuk kurallarından dahi yetkili oldukça önemli bir makama getirilmiştir. Hiçbir yabancıya alınmadığı bu teşkilata Duo Si Ma yönetici olarak katılmıştır. Bu durum Çin imparatorunun Osmanlı elçilerine ne kadar önem verdiğini bizlere göstermektedir. Çinliler Osmanlıdan gelen tüfeğe büyük bir önem vermişler ve dikkatle incelemişlerdir. Kendilerinin de üretme imkânı olmalarına rağmen Çinliler, Osmanlı tüfeğini bilhassa talep etmişlerdir. Bunun sebebi ise Osmanlı tüfeklerinin o dönemdeki en iyi tüfekler olmasıdır. Zhao Shi Zhen yukarıda adını zikrettiğimiz eserinde Avrupalı devletlerin tüfeklerine de temas etmiştir fakat Osmanlı tüfeğini hususi bir bölümde kaleme almıştır. Bu durum bizlere Osmanlı tüfeklerinin Avrupa'da üretilen ve kullanılan tüfeklerden daha iyi olduğunu kanıtlar niteliktedir.³⁴⁰

³³⁷ Giray Fidan, **Kanuni Devrinde Çin'de Osmanlı Tüfeği ve Osmanlılar**, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2011, s. 11-12.

³³⁸ Ükten, **agm**, s. 298. ; Fidan, **age**, s. 65.

³³⁹ Wolfram Eberhard, **En Eski Devirlerden Zamanımıza Kadar Uzak Doğu Tarihi**, TTK Yayınları, Ankara 2010, s. 131. ; Fidan, **age**, s. 66.

³⁴⁰ Fidan, **age**, s. 104.

Sonuç olarak Osmanlılar çoğu Müslüman devlete yardım etmeyi başarmıştır. İslam devletleri dışında Çin gibi kendi ülkelerine oldukça uzak bir bölgede yer alan bir ülkeye bile yardım gönderebilmişlerdir. Bu şekilde Osmanlı tüfekleri dünyanın çoğu yerinde tanınma imkânı bulabilmiştir. Osmanlı tüfekleri yukarıda yardım gönderilen ülkelere ulaştığında döneminin en iyi tüfekleri olma vasfına sahiplerdir. Nitekim Osmanlı tüfekleri Batı dünyasının ürettiği tüfeklere nazaran daha hafif, daha kısa ve daha kullanışlı tüfekler olmayı XVIII. asrın sonlarına kadar sürdürebilmişlerdir. Bu yüzden Osmanlılardan ateşli silahlar ve bu silahların içerisinde bilhassa tüfek yardımı görebilen ülkeler düşmanlarına karşı giriştikleri savaşlarda çoğu zaman zafer elde etmişlerdir.

Bir diğer husus ise Osmanlıların yaptıkları bu yardımlar sayesinde artan itibarlarıdır. İslam devletleri Avrupalı Hristiyan güçler karşısında zor durumda kaldıkların da çareyi her zaman Osmanlıların eşsiz gücünde aramışlardır. Osmanlıların yaptıkları yardımlar diğer Müslüman devletlerin kendilerine bağlı olmalarına ve İslam dünyasında ki saygınlıklarının artmasına büyük oranda fayda sağlamıştır.

SONUÇ

Ateşli silahların Doğu'dan Batı'ya doğru bir geçiş yaptığı bugün kesin olarak bilinmektedir. Osmanlıların ise ateşli silahlarla Balkan milletleri aracılığıyla tanıştıkları günümüzde çoğu tarihçi tarafından kabul edilmektedir. Osmanlıların XV. asrın ikinci yarısında tüfek ile tanıştıkları ve hatta tüfeği kullandıkları güvenilir kaynaklar vasıtasıyla teyit edilmiştir. Çok yüksek ihtimalle Osmanlılar tüfeği ilk defa Varna ve II. Kosova savaşlarında kullanmışlardır. Tüfeği oldukça erken bir dönemde kabul eden ve önemini anlayan Osmanlılar bu silahı kullanmanın faydasını ziyadesiyle görmüşlerdir. Nitekim XV. ve XVI. asırda girdikleri büyük meydan savaşlarında tüfekten büyük ölçüde yararlanılmıştır. Tüfek kullanan askerlerin sayısı günden güne artmıştır ve bu durum Osmanlıların bu silaha verdikleri önemi bizlere göstermektedir.

Osmanlı tüfekleri XVIII. asra kadar Batılı orduların kullandıkları tüfeklerden hiçbir yönden geri kalmamıştır. Müzelerde yer alan tüfekler Osmanlıların kendileri özgü tüfekler kullandıklarını açık biçimde ortaya koymaktadır. Osmanlılar XV. asırda arkebüz denilen en ilkel tüfek ile tanıştıktan sonra teknolojik gelişmelere ayak uydurmuştur. Osmanlı ordusunda arkebüzlerden sonra sırasıyla fitilli ve çakmaklı tüfekler kullanılmaya başlanmıştır. Osmanlı tüfekleri dipçik şekilleri, namluları, namluların yapımında kullanılan özel işlemler, uzunlukları, hafiflikleri ve kendine özgü süslemeleri ile diğer devletlerin kullandığı tüfeklerden kesin olarak farklılık göstermektedir.

İlk başlarda sadece Yeniçerilere verilen tüfek daha sonra diğer askeri birimler tarafından da kullanılmaya başlanmıştır. Osmanlı ordusunun süvari askeri ihtiyacını büyük oranda karşılayan tımarlı sipahiler dahi tüfek kullanmışlardır. Bu durum yaygın görüşlerin aksine Osmanlıların dünyadaki askeri teknolojiyi takip ettiğini ve bu teknolojiyi geçmişlerinden gelen Türkmen savaşçı gelenekleriyle birleştirip uyguladıklarını göstermektedir. Osmanlı ordusu içerisinde tüfeğin en çok kullanan askeri birim olan yeniçeriler bu yeni silaha kolayca alışabilmişlerdir. Nitekim Osmanlıların yaptıkları büyük meydan savaşlarında yeniçerilerin en ön saflarda tüfekleri ile ateş açmaları tüfeği kısa bir sürede kabul ettiklerini bizlere göstermektedir. Osmanlı padişahları ve ordunun en seçkin askerleri olan yeniçeriler tüfek ile savaşmanın savaşlarda ne kadar avantajlı olduğunu tecrübe edinerek kavramışlardır. Özellikle XV. asırda Macarlar ile yapılan önemli meydan savaşları bu tecrübenin edinilmesinde çok büyük rol oynamışlardır. Osmanlı donanmasının en seçkin

birliği olan leventler de yeniçeriler gibi tñfek kullanmanın avantajlarını büyük ölçñde görmüşlerdir. Özellikle I. Süleyman döneminde ünlñ Osmanlı donanma komutanlarından olan Barbaros Hayrettin Paşa önderliğinde yapılan deniz savaşlarında Osmanlılar bu ateşli silah sayesinde düşmanlarına üstñnlñk sağlamışlardır. Sekbanlar tñfeđi hem devlet sayesinde hem de Anadolu'da meydana gelen bazı isyanlar neticesinde elde etmişlerdir. Tñfekli sekban askerlerinin savaşlarda orduya önemli yararları olduğu gibi bazı isyan hareketlerine karışarak zararları da olmuştur. Azaplar Osmanlı ordusunda düşmanı ilk karşılayan askeri birliklerdendir. Tñfek icat edildikten sonra kadim silahlar ile tñfeđi de kullanarak önemli bir piyade gücü haline gelmişlerdir. Bostancılar daha çok sarayın ve padişahın güvenliğini sağlayan askerlerdir. Önemli seferlere de katılmış olmakla birlikte özellikle isyancı grupların dağıtılmasında önemli roller oynamışlardır. Bu isyanların bastırılmasında bostancıların tñfekten büyük yarar gördükleri şüphesizdir. Osmanlı ordusunun süvari askerlerinden olan tımarlı sipahiler ilk başlarda tñfeđe karşı büyük bir ön yargı beslemiş olsalar da daha sonraki dönemlerde tñfeđi kullanmışlardır. Günümüze ulaşan Osmanlı tñfekleri arasında özellikle karabina denilen kısa namlulu tñfekler atlı askerlerin kolayca tñfek kullandığını kanıtlar niteliktedirler. Neticede Osmanlı atlı askerinden olan tımarlı sipahiler de tñfeđi ustaca kullanmışlardır. Osmanlı ordusunun en korkusuz askerleri olan deliler daha çok ok yay ve balta gibi kadim silahlar ile savaşmayı sevmelerine rağmen tñfeđi kullanmışlardır. Özellikle XVI. ve XVII. asırlarda tñfek kullanan deli askerlerinin mevcudunun fazlaştığı bilinmektedir.

Osmanlılar tñfeđi bilhassa meydan savaşlarında ustaca kullanmayı bilmişlerdir. Osmanlı ordusunda tñfeđi en çok kullanan askeri birim olan Yeniçeriler, tñfek ile yapılan savaş taktiklerinde önemli roller oynamışlardır. Nitekim Mohaç'ta ordunun merkezine kadar çekilen Macar kuvvetlerini tñfekçi yeniçeriler karşılamış ve onları bertaraf etmişlerdir. Yeniçerilerin bu kilit rolleri oynamalarındaki sebep olarak Osmanlı ordusunun temel piyade askerleri olmaları gösterilebilir. Osmanlılar bazı savaşlarda düşmanı kendi merkezlerine çekmiş ve tñfekçileri ile yaylım ateşi yaptırmışlardır. Örneğin yukarıda da ismini verdiğimiz Mohaç Savaşı bu tanıma en uygun savaş olarak gözükmemektedir. Bazen de tñfekçilerin ateş ederek düşman ordusu üzerine yürümeleri emredilmiştir. Memlúklere karşı yapılan Ridaniye Savaşı bu konu hakkında çok güzel bir örnek teşkil etmektedir. Nitekim Ridaniye'de düşmanın hazırlamış olduğu taktik önceden öğrenilmiş ve buna göre yeni bir taktik yapılmıştır. İşte bu taktik neticesinde Osmanlı kuvvetleri düşmanın üzerine

direk yürümek yerine yandan çevirmiş ve Osmanlı tüfekçileri burada açtıkları yaylım ateşi ile Memlûk kuvvetlerini perişan etmiştir.

Osmanlılar hakkında artık oldukça klasikleşmiş bir yorum mevcuttur. Bu yorum Osmanlıların dini sebeplerden ötürü yeniliklere kapalı olduğu ve dünyada gelişen teknolojileri takip etmediği şeklindedir. Ancak bu yorum günümüzde çoğu tarihçi tarafından reddedilmiş ve önemli kaynaklarla durumun hiç de o şekilde olmadığı kanıtlanmıştır. Nitekim Osmanlılar kendi çağdaşları olan Safeviler, Memlûkler ve Babürler gibi İslam devletlerinin aksine dünyada gelişen askeri teknolojiyi kuruldukları coğrafyanın da etkisiyle kısa sürede kabul ederek ordularına adapte etmişlerdir. Adları sayılan bu devletler çoğu zaman ateşli silahları kullanmamalarının zararlarını görmüşlerdir. Osmanlılar ise yukarıda da bahsedildiği gibi birçok savaşta bu silahların faydasını görmüşlerdir. Elbette Osmanlıların yükselip bir dünya gücü olmasında çok sayıda etken vardır. Ancak şu bir gerçektir ki ateşli silahlar Osmanlıların büyüyüp gelişmesindeki ana etkenlerden bir tanesidir. Osmanlılar özellikle XVII. asrın sonlarına doğru gücünü yitirmeye başlamışlardır. Osmanlıların güçlerini kaybetmesi için çok sayıda iç ve dış etkenlerden kaynaklanan sebep sayılabilir fakat bu ayrıca araştırılması gereken bir konu olduğu için burada detaylandırmayacağız. Ancak Osmanlıların ateşli silah teknolojisini XVII. asırdan itibaren takip etmemesi ve bilhassa askeri anlamda gelişen batılı devletler karşısında kadim uygulamalarda çözüm aramaları onların askeri anlamda büyük ölçüde geri kalmalarına neden olduğunu söyleyebiliriz.

Osmanlı Devleti kurulduğu ilk dönemlerden itibaren her zaman Müslümanların koruyuculuğunu üstlenen bir devlet olarak görülmüştür. Kuruluş yıllarından itibaren sürdürülmeye başlanan ve gayrimüslim devletler üzerine gerçekleştirilen gaza ve cihat akınları bunun en temel örneklerindendir. Bu akınlar Osmanlılara çeşitli ekonomik yararlar sağladığı gibi İslam dünyasında da üstün bir vasıf sağlamıştır. Osmanlılar bu vasıflarını sadece devletin kuruluş döneminde değil yükselme, duraklama ve hatta gerileme dönemlerinde bile devam ettirmeye çalışmışlardır. Osmanlıların İslam devletlerine yardımları bilhassa devletin en parlak dönemlerinde gerçekleşmiştir. Çoğu İslam devleti Osmanlılar gibi askeri alanda gerçekleşen teknolojileri takip edememişler ve geride kalmışlardır. Bu durum için kuruldukları coğrafyaların etkisi, batılı rakiplerinin saldırıları ve yeni icatlara karşı olan ön yargıları gibi daha çok sayıda sebep gösterilebilir. İşte bu devletler önemli savaşlarda tecrübe edinerek ya da başka devletlerin vaziyetlerini görerek askeri alanda gerçekleşen yeniliklerin önemini kavramaya başlamışlardır. Osmanlı Devleti

bu devletlerin yardım için başvurabileceği en önemli devlet konumunda olmuştur. Osmanlılar yukarıda belirtildiği gibi bu devletlere bilhassa tüfek gibi ateşli silahlar konusunda yardım etmekte hiçbir zaman geri kalmamışlardır. Nitekim gerek düşmanlarının ortak olması ve gerekse din kardeşi olmaları gibi sebepler Osmanlıların bu yardımları yapmalarında ki en büyük etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Osmanlılar için tüfek önemli bir silah olarak orduda büyük ölçüde yer edinmiştir. Meydan savaşlarında, kale kuşatmalarında ve daha çok sayıdaki çatışmalarda orduya büyük yararlar sağlamıştır. Tüfeğin bu şekilde Osmanlılara yararları olduğu gibi zararları da olmuştur. Bunun en öne çıkan örneği devletin içerisinde meydana gelen isyan hareketleri sırasında görülmüştür. Nitekim bilhassa XVI. asırda ortaya çıkan isyanlar devleti oldukça zor durumda bırakmıştır. Devletin bu isyanları zor bir şekilde bastırmasının en büyük nedenlerinden birisi isyancı grupların ellerinde tüfeğinde olmasından kaynaklanmaktadır. Tüfek özellikle XVI. asrın sonlarında İran ve Avusturya ile yapılan uzun soluklu savaşlar esnasında cepheden dönen Osmanlı askerleri bilhassa sekbanlar sayesinde halkın arasında yaygınlaşmıştır. Bu askerler savaş bittikten sonra işsiz kaldıkları için Anadolu'da ki isyan hareketlerine katılmışlardır. Birliklerini tüfek ile donatan asi liderler devlete karşı çok ciddi ayaklanmalar başlatmışlar ve devleti çoğu alanda zor duruma düşürmüşlerdir.

Bir dünya gücü olarak Osmanlılar asırlar boyunca çok sayıda devlete karşı ateşli silah teknolojisi hususunda geri kalmamışlardır. Hatta Osmanlıların sahip olduğu askeri teknoloji çoğu devletten daha üstün olmayı başarmıştır. Gerek batıda ve gerekse doğuda Osmanlılar asırlar boyunca uzun soluklu savaşlar yapmışlardır. Bu savaşlara götürülen tüfeklerin askerlere sağladığı katkılar son derece önemli olmuştur. Osmanlılar bu tüfekleri kendileri üretmişler ve başka devletlere bağımlı kalmamayı XVIII. asra kadar başarmışlardır. Osmanlıların kendilerine özgü olan tüfeklerinin yanı sıra tüfeği kullanan askerlerde ateşli silahları kullanma konusunda iyi bir şekilde eğitilmişlerdir. Örneğin Osmanlı askeri birliklerinden yeniçerilerin ismi başka devletler tarafından övülecek kadar meşhur olmuştur. Osmanlıların gerek üretim ve gerekse özellikleri bakımından kendi dönemlerinde dünyada eşsiz olan bu tüfeklerinin namı Uzakdoğu'ya kadar uzanmıştır. Nitekim XVI. asırda Çinliler Osmanlı tüfeklerinin örneğini bir elçi aracılığıyla elde etmişler ve o elçiyi kendi devletleri içerisinde yüksek bir makama getirmişlerdir. Osmanlılar tüfikle harp etmenin inceliklerini de çok iyi kavramışlardır. Kendilerine özgü strateji ve taktik geliştiren Osmanlılar tüfekleri özellikle meydan savaşlarında ustaca

kullanmışlardır. Genel olarak bakıldığında Osmanlıların XVIII. asra kadar kullandığı tüfekler hem kendilerine hem de çok sayıda devlete askeri anlamda çok yarar sağlamıştır.

KAYNAKÇA

Abdulkadir Efendi, **Topçular Kâtibi Abdulkadir (Kadri) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil)**, C. 1, haz. Ziya Yılmaz, TTK Yayınları, Ankara 2003.

Abdulkadir Efendi, **Topçular Kâtibi Abdulkadir (Kadri) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil)**, C. 2, haz. Ziya Yılmaz, TTK Yayınları, Ankara 2003.

ACAR Şinasi, **İstanbul'un Son Nişan Taşları**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2006.

AGOSTON Gabor, "Tüfek", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 41, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, s. 459-461.

AGOSTON Gabor, **Barut, Top ve Tüfek: Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi**, çev. Tanju Akad, Kitap Yayınevi, İstanbul 2006.

AGOSTON Gabor, **Osmanlı'da Ateşli Silahlar ve Askeri Devrim Tartışmaları**, haz. Kahraman Şakul, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2020.

AGOSTON Gabor, **Osmanlı'da Savaş ve Serhad**, Timaş Yayınları, İstanbul 2013.

AGOSTON Gabor, **Osmanlı'da Strateji ve Askeri Güç**, Timaş Yayınları, İstanbul 2019.

AKDAĞ Mustafa, **Celali İsyanları (1550-1603)**, Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları, Ankara 1963.

AKSOY Kemâl Faruk, **Silahdar Tarihine Göre Osmanlı Devleti'nde Celali İsyanları**, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 2019.

ALLEN William Edward David, **Muhteşem Süleyman Zamanında Türk Dünyası**, çev. Serkan Acar, Selenge Yayınları, İstanbul 2012.

Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512), haz. Necdet Öztürk, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2000.

ANSARI Bazmee, "İbrahim-i Ludi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 320.

Antepli Seyyid Mütercim Ahmed Asım Efendi, **Asım Efendi Tarihi**, C. 1, haz. Ziya Yılmaz, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2015.

ARCHER Christon I. vd. , **Dünya Savaş Tarihi**, çev. Cem Demirkan, Tüm Zamanlar Yayıncılık, İstanbul 2006.

ARIÇ M. Hilmi, **17. Asrın İkinci Yarısında Osmanlı Savaş Tekniği ve Tımarlı Sipahiler**, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2010.

Aşıkpaşazade, **Osmanoğulları'nın Tarihi**, haz. Kemal Yavuz-M. A. Yekta Saraç, Koç Kitaplığı, İstanbul 2003.

ATSIZ Hüseyin Nihal, **Osmanlı Tarihleri: Osmanlı Tarihinin Ana Kaynakları Olan Eserlerin, Müttehassıslar Tarafından Hazırlanan Metin, Tercüme veya Sadeleştirilmiş Şekilleri Külliyyatı**, C. 1, Türkiye Yayınevi, Ankara 1949.

AYALON David, **Gunpowder and Firearms in the Mamluk Kingdom: A Challenge to a Mediaeval Society**, Vallentine Mitchel, Londra 1956.

AYBET Gülgün Üçel, **Avrupalı Seyyahların Gözüyle Osmanlı Ordusu (1530-1699)**, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.

AYCİBİN Zeynep, **Katip Çelebi Fezleke Tahlil ve Metin I**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2007.

AYDIN Hilmi, “Kale Tüfekleri”, **Tarih ve Medeniyet Dergisi**, S. 28, 1996.

AYDIN Hilmi, **Sultanların Silahları**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2012.

AYDOĞMUŞOĞLU Cihat, “Şah Abbas (1587-1629) Zamanında Safevi Devlet Teşkilatı'nda Yapılan Düzenlenmeler”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, C. 104, S. 204, 2013, s. 83-104.

AYDÜZ Salim, “Fethin Topları: Ateşli Silahların Gelişmesinde Sultan Fatih'in Rolü”, **Düşten Fethe İstanbul**, ed. Coşkun Yılmaz, Üsküdar Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s. 119-130.

AYDÜZ Salim, “Osmanlı Silahları, Silah Üretim Merkezleri ve Literatürü Tarihi”, **Tarih Okulu Dergisi**, S. 10, 2011, s. 12.

AYDÜZ Salim, “XIV.-XVI Asırlarda, Avrupa Ateşli Silah Teknolojisinin Osmanlılara Aktarılmasında Rol Oynayan Avrupalı Teknisyenler (Taife-i Efrenciyan)” **Belleten**, C. 62, S. 35, 1998, s. 779-830.

AYDÜZ Salim, **Tophane-i Amire ve Top Döküm Teknolojisi**, TTK Yayınları, Ankara 2006.

AYGÜN Necmettin, **Onsekizinci Yüzyılda Trabzon’da Ticaret**, Serander Yayınları, Trabzon 2005.

BARKAN Ömer Lütfi, **XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiyat Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1943.

BAYUR Yusuf Hikmet, **Hindistan Tarihi: İlk Çağlardan Gürkanlı Devletinin Kuruluşuna Kadar (1526)**, C. I, TTK Yayınları, Ankara 1987.

BEYDİLLİ Kemal, “Yeniçeri”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 43, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 450-462.

BEYDİLLİ Kemal, **Bir Yeniçerinin Hatıratı**, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul 2003.

BİGA Hasine, **Tarih-i Nihadi (1b-80a) (Transkripsiyon ve Değerlendirme)**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004.

BLACK Jeremy, **Top, Tüfek ve Süngü: Yeniçağda Savaş Sanatı 1453-1815**, çev. Yavuz Alogan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2003.

BOSTAN İdris, “XVI. Yüzyıl Başlarında Tophane-i Amire ve Top Döküm Faaliyetleri”, **Halil İnalıcık Armağanı**, C. 1, Doğu-Batı Yayınları, Ankara 2009, s. 249-280.

BOSTAN İdris, “XVI. Yüzyılda Kızıldeniz’de Osmanlı-Portekiz Mücadelesi: Süveyş, Cidde ve Muha Deniz Üsleri”, **Osmanlı’nın İzinde Prof. Dr. Mehmet İpşirli Armağanı**, C. 1, Timaş Yayınları, İstanbul 2013, s. 331-357.

BOSTAN İdris, **Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersane-i Amire**, TTK Yayınları, Ankara 1992.

BOZKIR Tuğba, **Name-i Hümayun Defterlerine Göre XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Özbek Münasebetleri**, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş 2009.

BÖREKÇİ Günhan, “Askeri Devrim ve Yeniçerilerin Yayılım-Ateş (Volley Fire) Taktiği”, **Osmanlı Askeri Tarihi**, haz. Serhat Aslaner- Hatice Çolak Yentürk, Bilim ve Sanat Vakfı Türkiye Araştırmaları Yayınları, İstanbul 2011, s. 55-80.

BUSBECQ Oiger Chiselin, **Türk Mektupları: Kanuni Sultan Süleyman Zamanına Ait Bir Frenk Sefaretnamesi**, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul 1939.

Celâlzade Mustafa Çelebi, **Kanuni'nin Tarihçisinden Muhteşem Çağ Kanunu Sultan Süleyman: Tabakatü'l Memalik ve Derecatü'l Mesalik**, haz. Ayhan Yılmaz, Kariyer Yayınları, İstanbul 2011.

Celâlzade Mustafa, **Selim-name**, haz. Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

Celâlzade Salih Çelebi, **Tarih-i Sefer-i Zafer Rehber-i Alaman: Kanuni Sultan Süleyman'ın Alaman Seferi (1532)**, haz. Fatma Kaytaz, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2016.

CEZAR Mustafa, **Osmanlı Tarihinde Levendler**, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları, İstanbul 1965.

CEZAR Mustafa, **Resimli-Haritalı Mufasssal Osmanlı Tarihi**, C. 3, Tan Matbaası, İstanbul 1959.

CHASE Kenneth, **1700'e Kadar Ateşli Silahlar Tarihi**, çev. Füsün Tayanç-Tunç Tayanç, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008.

CİPOLLA Carlo Maria, **Silahlar ve Avrupa Sömürgeciliği**, çev. Taşkın Temiz, Yöneliş Yayınları, İstanbul 1998.

CİPOLLA Carlo Maria, **Yelken ve Top**, çev. Aslı Kayabal, Kitap Yayınevi, İstanbul 2003.

CROSBY Alfred Worcester, **Ateş Etmek: Tarihte Fırlatma Teknolojileri**, çev. Aybek Görey, Kitap Yayınevi, İstanbul 2003.

ÇAVDAROĞLU Burhan Erhan, "Askeri Dönüşüm Çağında Mercidabık ve Ridaniye Savaşları Üzerine Bir Tahlil", **Ulak Bilge Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 5, S. 14, 2017, s. 1269-1284.

ÇELEBİ Haydar, **Haydar Çelebi Ruznamesi**, haz. Yavuz Senemoğlu, 1001 Temel Eser Yayınları, İstanbul 1976.

ÇETİN Birol, "Osmanlı Harp Sanayii'nde Kurşun Tedariki", **Birinci İktisat Tarihi Kongresi Tebliğleri-1**, Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, İstanbul 2010, s. 419-431.

ÇİFTÇİ Seda Darcan, **Silah: Tabanca ve Tüfeklerin 800 Yıllık Tarihi**, çev. Cem Pamay, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2008.

ÇORUHLU Tülin, “Askeri Müze’deki Ejderli Osmanlı Tüfekleri”, **Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. 3, S. 9, 1990, s. 59-61.

ÇORUHLU Tülin, “Osmanlı Ateşli Silahları”, **Osmanlı Ansiklopedisi**, C. 11, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 251-263.

ÇORUHLU Tülin, **Osmanlı Tüfek, Tabanca ve Teçhizatları (Askeri Müzeden Örneklerle)**, Genel Kurmay Basımevi, Ankara 1993.

ÇÖTELİOĞLU Aysel, **Askeri Müze Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Ateşli Silahlar Kataloğu**, Harbiye Askeri Müzesi, İstanbul 2001.

DAĞ Saadet, **Osmanlı Devleti’nde Deliler Ocağı**, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2020.

DANIŞMEND İsmail Hami, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C. 1, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1947.

DANIŞMEND İsmail Hami, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C. 2, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971.

DANIŞMEND İsmail Hami, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C. 3, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972.

DAVİD Geza, “Osmanlı Orduları ve Savaş”, **Türkiye Tarihi (1453-1603)**, çev. Bülent Üçpunar, Kitap Yayınevi, İstanbul 2016, 345-395.

DEDEYEV Bilal, “Çaldıran Savaşı’na Kadar Osmanlı-Safevi İlişkilerine Kısa Bir Bakış”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 2, S. 6, 2009, s. 126-135.

DEMİR Mücahit, “Osmanlı Devleti ve Tüfek Olgusu: Tüfeğin Orduya Dahil Olması Gelişimi ve Geline Seviye”, **Yunus Emre Anısına Türkiye ve Türk Dünyası Araştırmaları-IX**, Ed. Yunus Emre Tansü, Ankara 2021, s. 491-516.

DEMİRTAŞ Funda, **Yavuz Sultan Selim (1512-1520) Döneminde Osmanlı Devleti’nde Harp-Sulh ve Menziller**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2001.

DİA, “Kırım”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2002, s. 447-450.

DOĞAN Ayhan, “Osmanlı Dönemi’nde Balkanlarda Bir Tüfek Üretim Merkezi: Kalkandelen (Tetova)”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, S. 22, İstanbul 2014, s. 89-112.

DOUKAS Michael, **Tarih Anadolu ve Rumeli 1326-1462**, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008.

EBERHARD Wolfream, **En Eski Devirlerden Zamanımıza Kadar Uzak Doğu Tarihi**, TTK Yayınları, Ankara 2010.

EMECEN Feridun Mustafa, “Klasik Dönem Osmanlı Askeri Tarihi Üzerine Yeni Bakışlar” **Hunlar’dan Günümüze Türk Askeri Kültürü**, ed. A. Sefa Özkaya, Kronik Yayınları, İstanbul 2020, s. 338-344.

EMECEN Feridun Mustafa, “Mohaç Muharebesi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 30, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2020, 232-235.

EMECEN Feridun Mustafa, “Varna Muharebesi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 42, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, s. 527-530.

EMECEN Feridun Mustafa, **Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.

EMECEN Feridun Mustafa-AFYONCU Erhan, **Savaşın Sultanları: Osmanlı Padişahlarının Meydan Muharebeleri**, C. 1, ed. Coşkun Yılmaz, Bilge Yayın Habercilik Yayınları, İstanbul 2018.

EMECEN Feridun Mustafa-AFYONCU Erhan, **Savaşın Sultanları: Osmanlı Padişahlarının Meydan Muharebeleri**, C. 2, ed. Coşkun Yılmaz, Bilge Yayın Habercilik Yayınları, İstanbul 2018.

EMECEN, Feridun Mustafa, **Osmanlı Klasik Çağında Savaş**, Timaş Yayınları, İstanbul 2015.

ERALP Nejat, **Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silah Kavramı Ve Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silahlar**, TTK Yayınları, Ankara 1993.

ERKAN Davut, **Matrakçı Nasuh’un Süleyman-namesi (1520-1537)**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005.

ERKMEN Serkan Emir, **Klasik Dönem Osmanlı Kara Kuvvetleri (Silahları ve Teçhizatları)**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2019.

Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zilli, **Evliya Çelebi Seyehatnamesi**, C. 1, haz. Robert Dankoff-Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006.

FADOR Pal, “Tabur”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 39, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s. 335-336.

Fatih Sultan Mehmed, **Atam Dedem Kanunu: Kanunname-i Al-i Osman**, haz. Abdulkadir Özcan, Kronik Yayınları, İstanbul 2020.

FINKEL Caroline, “XV. ve XVI. Asırlarda Büyük Meydan Muharebelerinde Uygulanan Strateji ve Taktikler”, **XV. ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler**, ed. Abdulkadir Özcan, Ensar Neşriyat, İstanbul 1999, s. 85-89.

FİDAN Giray, “Ming Tarih Kayıtlarına Göre 16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu-Ming Çin’i İlişkileri”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, C. 16, S. 30, 2011, s. 275-287.

FİDAN Giray, **Kanuni Devrinde Çin’de Osmanlı Tüfeği ve Osmanlılar**, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2011.

Gazavat-ı Sultan Murad Bin Mehmed Han, haz. Halil İncalcık-Mevlud Oğuz, TTK Yayınları, Ankara 1989.

Gelibolulu Mustafa Ali, **Kühü’l-Ahbar: Fatih Sultan Mehmed Devri**, C. 2, haz. Hüdaî Şentürk, TTK Yayınları, İstanbul 2003.

Giovanni Maria Angiolello- Vincenzo D’Alessandri, **Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar**, çev. Tufan Gündüz, ed. Erhan Afyoncu, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2021.

GOLDEN Peter Benjamin, **Dünya Tarihinde Orta Asya**, çev. Yahya Kemal Taştan, Ötüken Yayınları, İstanbul 2015.

GOODWIN Godfrey, **Yeniçeriler**, çev. Derin Türkömer, Doğan Yayıncılık, İstanbul 2008.

GÖGER Veysel, “Askeri Devrim Kuramı ve XVI. Yüzyıl Osmanlı Kale Kuşatmaları”, **Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi**, C. 22, S. 42, 2017, s. 67-106.

GÖK İlhan, **Atatürk Kitaplığı M. C. O.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn’amat Defteri (Transkripsiyon-Değerlendirme)**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2014.

GÖKSU Erkan, **Türk Kültüründe Silah**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2008.

GÖLEN Zafer, **Osmanlı Devleti'nde Baruthane-i Amire (XVIII. YÜZYIL)**, TTK Yayınları, Ankara 2006.

GÜL Abdulkasım, **18. Yüzyılda Yeniçeri Teşkilatı**, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum 2020.

GÜRCAN Fatih, **Avrupa'daki Askeri Gelişmeler ve İkinci Viyana Kuşatması**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008.

HADİDİ, **Tevarih-i Al-i Osman (1299-1523)**, haz. Necdet Öztürk, Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1991.

HALAÇOĞLU Yusuf, **XIV ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı**, TTK Yayınları, Ankara 1991.

HAMMER Joseph Von, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C. 4, Üçdal Neşriyat Yayınları, İstanbul 2015.

HAMMER Joseph Von, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C. 5, Üçdal Neşriyat Yayınları, İstanbul 2015.

HEBERRER Michael, **Osmanlı'da Bir Köle: Brettenli Michael Heberer'in Anıları 1585-1588**, çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2003.

Hoca Sadettin Efendi, **Tacü't-Tevarih**, C. 4, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1979.

İŞİK Şenay Çimen, "Barutun Ortaya Çıkışı, Kullanımı ve Askeri Müzedeki Osmanlı Devri Barutluk Örnekleri", **Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi**, ATASE, S. 23, Ankara 2014, s. 37-53.

İLGÜREL Mücteba, "Canbolatoğulları", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 7, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 144-145.

İLGÜREL Mücteba, "Celali İsyanları", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 7, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 252-257.

İLGÜREL Mücteba, "Fıtil", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 13, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, s. 155.

İLGÜREL Mücteba, "Osmanlı Devleti'nde Ateşli Silahlar" **Osmanlı Ansiklopedisi**, C. 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 605-611.

İLGÜREL Mücteba, “Osmanlı İmparatorluğunda Ateşli Silahların Yayılışı”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı Hatıra Sayısı, C. 1, S. 32, 1979, s. 301-318.

İLGÜREL Mücteba, “Osmanlı Topçuluğunun İlk Devirleri”, **Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı**, Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1995, s. 285-293.

İLGÜREL Mücteba, “XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Tüfeğin Anadolu’da Yayılışı” **Kubbealtı Akademi Mecmuası**, C. 7, S. 4, 1978, s. 47-51.

İMBER Colin, **Osmanlı İmparatorluğu 1300-1650: İktidarın Yapısı**, çev. Şiar Yalçın, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006.

İMBER Colin, **Varna Savaşı**, çev. Ayda Erel, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007.

İNALCIK Halil, “Gazavat-ı Sultan Murad”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 13, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, s. 438-439.

İNALCIK Halil, “Murad II”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s. 164-172.

İNALCIK Halil, “Osmanlı Devrinde Türk Ordusu”, **Türk Kültürü Dergisi**, C. 32, S. 375, 1994, s. 385-394.

İNALCIK Halil, “Osmanlı Tımar Rejimi ve Sipahi Ordusu” **Türk Kültürü Dergisi**, C. 3, S. 34, 1965, s. 758-765.

İNALCIK Halil, “Osmanlılar’da Ateşli Silahlar”, **Belleten**, C. 21, S. 83, 1957, s. 508-512.

İNALCIK Halil, “The Socio-Political Effects of the Diffusion of Fire-arms in the Middle East”, **War Technology and Society in the Middle East**, ed. V. J. Parry-M. E. Yapp, London 1975, s. 195-217.

İNALCIK Halil, “Türklük ve Tatarlık: Osmanlı Devleti ve Kırım Hanlığı” **Yeni Türkiye Dergisi**, Kafkaslar Özel Sayısı, C. 6, S. 81, 2015, s. 208-212.

İNALCIK Halil, **Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar**, C. 1, TTK Yayınları, Ankara 1954.

İNALCIK Halil, **Kırım Hanlığı Tarihi Üzerine Araştırmalar: 1441-1700**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.

İNALCIK Halil, **Suret-i Defter-i Sancak-ı Arnavid**, TTK Yayınları, Ankara 1987.

İNAN Göker, **Rüstem Paşa Tarihi (H. 699-968 / M. 1299-1561) (İnceleme-Metin, vr. 120b-vr. 293b)**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011.

İNCE Yunus, **Karaman Eyaletinde Güherçile Üretimi ve Nizamı (18. Ve 19. Yüzyıllar)**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2005.

İNCE Yunus, **Osmanlı Barut Üretim Teknolojisinde Modernleşme: Azadlı Baruthanesi (1794-1878)**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya 2013.

JORGENSEN Christer ve diğ., **Dünya Savaş Tarihi: Erken Modern Çağ 1500-1763**, C. 2, çev. Özgür Kolçak, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.

KAHRAMAN Ali Doruk, **Tarihte Rum Ateşi: Kökenleri, Bileşimi, Gelişimi ve Kullanımı**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2019.

KARAKOÇ Ercan-METE Ali Serdar, “Osmanlı Ordusunda Makineli Tüfekler ve Balkan Savaşı Tecrübesi” **TURAN-SAM: Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi**, C. 10, S. 38, 2018, s. 90-102.

KARAZEYBEK Mustafa, **Tarih-i Al-i Osman**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1994.

Kaşgarlı Mahmud, **Divanü Lügati't-Türk**, çev. Serap Tuğba Yurteser, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2005.

KAYABALI İsmail-ARSLANOĞLU Cemender, “Osmanlılarda Ordu, Kuruluşu, Silahları ve Gelişmeler”, **Türk Kültürü Dergisi**, Kara Kuvvetleri Özel Sayısı, C. 11, S. 130-131-132, 1973, s. 995-1114.

KAZALAK Kadir-GÜNDÜZ Tufan, “II. Osman’ın Hotin Seferi (1621)”, **Ankara Üniversitesi OTAM Dergisi**, S. 14, 2003, s. 129-144.

KEEGAN John, **Savaş Sanatı Tarihi**, çev. Selma Kolçak, Say Yayınları, İstanbul 2019.

Kemal Paşa-Oğlu Şemsüddin Ahmed İbn-i Kemal, **Tevarih-i Al-i Osman**, C. 2, haz. Şerafettin Turan, TTK Yayınları, Ankara 1991.

Kemal Paşa-Oğlu Şemsüddin Ahmed İbn-i Kemal, **Tevarih-i Al-i Osman**, C. 4, haz. Koji Imazawa, TTK Yayınları, Ankara 2000.

Kemal Paşa-Oğlu Şemsüddin Ahmed İbn-i Kemal, **Tevarih-i Al-i Osman**, C. 7, haz. Şerafettin Turan, TTK Yayınları, Ankara 1991.

KILIÇARSLAN Yasemin, “Cebeci” **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 7, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 182-183.

KIRLANGIÇ Hicabi, **İdris-i Bitlisi Selim Şah-Name**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1995.

KOLÇAK Özgür, **XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi ve Osmanlılar: 1660-64 Osmanlı Avusturya Savaşları**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2012.

KONUKÇU Enver, “Babür” **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s. 395-396.

KUNT Metin ve diğ., **Türkiye Tarihi: Osmanlı Devleti (1300-1600)**, C. 2, Cem Yayınevi, İstanbul 2000.

KURTOĞLU Feyzi, “XVI. Asırda Hind Okyanusunda Türkler ve Portekizliler”, **İkinci Türk Tarih Kongresi**, TTK Yayınları, İstanbul 1943, s. 911-923.

KURTULMUŞ Numan, “Açe”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 1, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, s. 329-332.

KUZUCU Serhat, “Osmanlı Seferlerinde Yeniçeri Askeri Sayılarına Ait Tesbitler” **Abay Kunanbayev Anısına Türkiye ve Türk Dünyası Araştırmaları**, C. 3, ed. Yunus Emre Tansü, İksad Yayınları, Gaziantep 2020, s. 497-515.

Lütfi Paşa, **Tevarih-i Al-i Osman**, haz. Kayhan Atik, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.

MARSİLLİ Graf, **Osmanlı İmparatorluğunun Zuhur ve Terakkisinden İnhitatı Zamanına Kadar Askeri Vaziyeti**, çev. M. Kaymakam Nazmi, Büyük Erkan-ı Harbiye Matbaası, Ankara 1934.

Matrakçı Nasuh, **Rüstem Paşa Tarihi Olarak Bilinen Tarih-i Al-i Osman (Osmanlı Tarihi 699-968/1299/1561)**, haz. Göker İnan, ed. Erhan Afyoncu, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2019.

MCNAB Chris-ROBERTS Andrew, **A History of the World in 100 Weapons**, Osprey Publishing, Oxford 2011.

Mevlana Mehmed Neşri, **Cihannüma: Osmanlı Tarihi (1288-1485)**, haz. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2013.

MORILLO Stephen-PAVKOVIC Michael F. , **Askeri Tarih Nedir ?**, çev. Kemal Özdil, Işık Yayınları, İstanbul 2020.

MURPHEY Rhoads, **Osmanlı'da Ordu ve Savaş: 1500-1700**, çev. Mehmet Tanju Akad, Homer Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007.

Mustafa Bin Musa, **Tarih-i Sefer ve Feth-i Kandiye: Fazıl Ahmed Paşa'nın Girit Seferi ve Kandiye'nin Fethi 1666-1669**, haz. Meltem Aydın, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2016.

Naima Mustafa Efendi, **Naima Tarihi**, C. 2, çev. Zuhuri Danışman, Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul 1968.

NEİBERG Micheal Scott, **Dünya Tarihinde Savaş**, çev. Mehmet Tanju Akad, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011.

NIZAMI Khalıq Ahmad, “Gucerat”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 14, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, s. 171-173.

NİCOLLE David, **İstanbul'un Fethi 1453**, çev. Hamide Koyukan, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018.

NİCOLLE David, **Osmanlı Orduları: 1300-1768**, çev. Özgür Kolçak, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.

ORHONLU Cengiz, “XVI. Asrın İlk Yarısında Kızıldeniz Sahillerinde Osmanlılar”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, C. 12, S. 16, 1961, s. 1-24.

ORTAYLI İlber, “Osmanlı Döneminde Ana Hatlarıyla Kırım Hanlığı”, **Tarih Boyunca Balkanlardan Kafkaslara Türk Dünyası Semineri Bildiriler**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1996, s. 71-78.

Oruç Beğ, **Oruç Beğ Tarihi**, haz. Hüseyin Nihal Atsız, 1001 Temel Eser Yayınları, İstanbul 1972.

ÖNALAN Hava, **Osmanlı-Portekiz İlişkileri ve Hind Okyanusu Siyaseti (XVI. Yüzyıl)**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2017.

ÖZBARAN Salih, “16. Yüzyılda Asya’da ve Afrika’da Ateşli Silahların ve Askeri Teknolojinin Yayılmasında Osmanlıların Rolü”, **X. Türk Tarih Kongresi**, C. 4, TTK Yayınları, Ankara 1993, s. 1473-1479.

ÖZCAN Abdulkadir, “Ateş-i Rumi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s. 57.

ÖZCAN Abdulkadir, “Deli”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 132-135.

ÖZCAN Abdulkadir, “Hassa Ordusunun Temeli Mu’allem Bostaniyan-ı Hassa Ocağı: Kuruluş ve Teşkilatı”, **Tarih Dergisi**, Prof. Dr. M. C. Şehabeddin Tekindağ Hatıra Sayısı, S. 34, 1984, s. 347-396.

ÖZCAN Abdulkadir, “Mustafa II”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2020, s. 275-280.

ÖZCAN Abdulkadir, “Osmanlı Askeri Teşkilatı”, **Osmanlı Ansiklopedisi**, C. 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 551-557.

ÖZCAN Abdulkadir, “Sekban”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 326-328.

ÖZCAN Abdulkadir, **Osmanlı’da Tarih Yazımı ve Kaynak Türleri**, Kronik Yayınları, İstanbul 2020.

ÖZCAN Ahmet, **Kethüda Said Efendi Tarihi ve Değerlendirmesi**, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 1999.

ÖZCAN Azmi, “Babürlüler ve Babürlü-Osmanlı Devletleri Arasındaki İlişkiler”, **XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler**, ed. Abdulkadir Özcan, Ensar Neşriyat, İstanbul 1999, s. 59-62.

ÖZCAN Azmi, “Osmanlı ve Babürlü Devleti Arasındaki İlişkiler”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. 8, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 761-765.

ÖZTÜRK Necdet, **İmparatorluk Tarihinin Kalemli Muhafızları Osmanlı Tarihçileri: Ahmedi’den Ahmed Refik’e**, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2018.

ÖZTÜRK Yücel, “Kırım Hanlığı ve Osmanlı Kuzey Siyaseti”, **Gaspıralı İsmail Bey’in Ölümünün 100. Yılında Dilde Fikirde İşte Birlikte Neredeyiz? Bildiriler Uluslararası Gaspıralı Sempozyumu**, Şen Yıldız Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 150-161.

PACEY Arnold-BRAY Francesca, **Technology in World Civilization A Thousand-Year History**, Cambridge The MIT Press, London 2021.

PAKALIN Mehmet Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. 1, MEB Yayınları, İstanbul 1983.

PARKER Geoffrey, **Askeri Devrim: Batı'nın Yükselişinde Askeri Yenilikler 1500-1800**, çev. Tuncay Zorlu, Küre Yayınları, İstanbul 2018.

PARKER Geoffrey, **Cambridge Savaş Tarihi**, çev. Füsün Tayanç-Tunç Tayanç, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2020.

PARRY Vernon John, "İslam'da Harb Sanatı", çev. Erdoğan Merçil-Salih Özbaran, **Tarih Dergisi**, S. 29, 1975, s. 193-218.

Peçevi İbrahim Efendi, **Peçevi Tarihi**, C. 1, haz. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981.

Peçevi İbrahim Efendi, **Peçevi Tarihi**, C. 2, haz. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981.

PEHLİVAN Gürol, "Varna Savaşı ve Bir Tarih Kaynağı Olarak Gazavatnameler (Varna Savaşı ile İlgili Yeni Bir Yayın Münasebetiyle)", **Türkish Studies**, vol. 3-4, 2008, 598-617.

RADY Martyn, **Bir Dünya Gücünün Yükselişi ve Çöküşü: Habsburglar**, çev. Cem Demirkan, Kronik Yayınları, İstanbul 2021.

Ruhi Çelebi, **Ruhi Tarihi: Belgeler**, haz. Erdoğan Cengiz-Yaşar Yücel, C. 14, S. 18, TTK Yayınları, İstanbul 1992.

SAĞIRLI Abdurrahman, **Keşfi Mehmed Çelebi Selim-Name veya Bağ-ı Firdevs-i Guzat ve Ravza-i Ehl-i Cihad**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1993.

SAKA Erdem, **Sultanın Silahları (1520-1566)**, Kitap Yurdu Doğrudan Yayıncılık Akademi Yayınları, İstanbul 2022.

SAKİN Orhan, **Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları**, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2011.

SARI Mehmet, **Gelibolulu Zaifi Muhammed Gazavat-ı Sultan Murad Han İnceleme (Ses Değişimleri, Benzeşimleri ve Uyumlar) Metin-Sözlük**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1994.

SARIOĞLU Halide-ÖZDEMİR Melda, “İstanbul Askeri Müzesi’ndeki Deri Askeri Eşya ve Aksesuarlardan Örnekler”, **Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi**, C. 16, S. 48, 2007, s. 85-108.

SAWAİ Kazuaki, “Japon Teknolojisine Karşı: XVI. Yüzyılda Doğu Asya’da Osmanlı Tüfeğinin Yeri”, **Eski Çağ’dan Modern Çağ’a Ordular: Oluşum, Teşkilat ve İşlev**, ed. Feridun Emecen, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008, s. 341-354.

SOLAK Mehmet, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Habsburg Sınır Bölgesinde Barut Üretim Politikası (1567-1574)”, **Karen Dergisi**, C. 4, S. 6, 2018, s. 283-294.

Solakzade Mehmed Hemdemi Çelebi, **Solak-zade Tarihi**, C. 1, haz. Vahid Çabuk, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1989.

SOYLUER Serdal, “Tüfekhane-i Amire’yi Mamur Kılmak: Osmanlı Tüfek İmalatında Avrupalı Uzmanların Rolü” **İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Osmanlı Araştırmaları Dergisi**, C. 52, S. 52, 2018, s. 267-309.

SOYLUER Serdal, **Osmanlı Silah Sanayii’nde Modernleşme Çabaları (1839-1876)**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2013.

STREUSAND Douglas E., **Islamic Gunpowder Empires: Ottomans, Safavids, and Mughals**, Westview Press, Colorado 2011.

Sun Tzu, **Savaş Sanatı**, çev. Mahmut Durmaz, Mahzen Yayınları, Ankara 2020.

ŞAHBAZ Mehibe, **Osmanlı Askeri Teşkilatında Deli Ocağı**, ed. Hava Selçuk, İksad Yayınları, Adıyaman 2019.

ŞAHİN H. Hilal, “Osmanlı Devleti ile Hindistan Müslümanlarının Tarihi Bağ ve Hindistan Hilafet Hareketi” **Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 12, S. 24, 2019, s. 731-754.

ŞAKİROĞLU Mahmut H., “Barut”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 92-94.

ŞENOL Asiye, **Osmanlı-Safevi İlişkileri ve Çaldıran Savaşı**, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Van 2018.

ŞEVKET Mahmud, **Osmanlı Askeri Teşkilatı ve Kıyafeti (Osmanlı Ordusunun Kuruluşundan 1908 Yılına Kadar)**, ed. Semiha Türsan-Nurettin Türsan, Kara Kuvvetleri Komutanlığı Ankara Basımevi, Ankara 1983.

- Şeyh Vefayi Mehmed, **Osmanlı-Safevi Savaşlarına Dair Bir Kaynak: Tevarih-i Gazavat-ı Sultan Murad-ı Salis**, haz. Erhan Afyoncu, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2019.
- TANERİ Aydın, **Osmanlı Kara ve Deniz Kuvvetleri: Kuruluş Devri**, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2019.
- TANSEL Selahattin, **Yavuz Sultan Selim**, MEB Yayınları, Ankara 1969.
- TAŞKAYA Rıdvan, **Osmanlı Ordusunda Makineli Tüfek Kullanımına Geçiş (1908-1918)**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016.
- TEZCAN Turgay, **Silahlar**, Yapı ve Kredi Bankası Yayınları, İstanbul 1983.
- THEVENOT Jean, **Thevenot Seyahatnamesi: Stefanos Yerasimos'un Anısına**, ed. Stefanos Yerasimos, çev. Ali Berktaş, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014.
- TİETZE Andreas, **Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı**, C. 1, Simurg Yayınları, İstanbul 2002.
- TOGAN Zeki Velidi, **Bugünkü Türkili (Türkistan) ve Yakın Tarihi**, C. 1, Enderun Yayınları, İstanbul 1981.
- TOK Özen, "Osmanlı Askeri Teşkilatı", **Osmanlı Teşkilat Tarihi El Kitabı**, ed. Tufan Gündüz, Grafiker Yayınları, Ankara 2016, s. 119-214.
- TOPRAK Seydi Vakkas, **Nuri Tarihi (Metin-İnceleme)**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2011.
- TOROSER Tayfun, **Kavanin-i Yeniçeriyan: Yeniçeri Kanunları**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.
- TOTT Baron de, **18. Yüzyılda Türkler: Türkler ve Tatarlara Dair Hatıralar**, çev. Mehmet Reşat Uzmen, 1001 Temel Eser Yayınları, Amsterdam 1784.
- TSK Tarihi, 1451-1566**, ATASE Yayınları, C. 3, Ks. 2, Ankara 1977.
- TSK Tarihi, İstanbul'un Fethi 1453**, ATASE Yayınları, C. 3, Ks. 3, Ankara 1979.
- TSK Tarihi, Osmanlı İmparatorluğu Kara Kuvvetleri'nin İdari Faaliyetleri ve Lojistik (1299-1913)** ATASE Yayınları, C. 3, Ks. 7, Ankara 1995.
- TSK Tarihi, Varna (1444), İkinci Kosova (1448) Meydan Muharebeleri ve II. Murat**, ATASE Yayınları, Ankara 1986.

TURAN Şerafettin, **Kanuni'nin Oğlu Şehzade Bayezid Vak'ası**, TTK Yayınları, Ankara 1961.

Tursun Bey, **Fatih'in Tarihi (Tarih-i Ebü'l-Feth)**, ed. Fatih Kerem Yardım-Seval Orhan, İlgı Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2014.

TÜRKOĞLU İsmail, “Şeybaniler”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 39, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s. 45-47.

UYAR Mesut-ERICKSON Edward J., **Osmanlı Askeri Tarihi**, çev. Mesut Uyar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.

UZUN Mevlüt, “Fitilli Tüfekler”, **İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Tarihi ve Restorasyon Enstitüsü Bülteni**, C. 2, S. 7, 1976, s. 27-29.

UZUN Mustafa İsmet, “Gülbank”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 14, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, s. 232-235.

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, “Osmanlı Sarayı'nda Ehl-i Hıref (Sanatkârlar) Defterleri”, **TTK Belgeler**, C. 11, S. 15, 1986, s. 23-76.

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, **Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapukulu Ocakları**, C. 1, TTK Yayınları, Ankara 1998.

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, **Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapukulu Ocakları**, C. 2, TTK Yayınları, Ankara 1998.

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, **Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara 1988.

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara 1984.

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi: Anadolu Selçukluları ve Anadolu Beylikleri Hakkında Bir Mukaddime İle Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundan İstanbul'un Fethine Kadar**, C. 1, TTK Yayınları, Ankara 2015.

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi: II. Selim'in Tahta Çıkışından 1699 Karlofça Antlaşmasına Kadar**, C. 3, Ks. 1, TTK Yayınları, Ankara 2009.

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi: İstanbul'un Fethinden Kanuni Sultan Süleyman'ın Ölümüne Kadar**, C. 2, TTK Yayınları, Ankara 2011

ÜKTEN Selim Serkan, “Osmanlı Ateşli Silah Teknolojisinin İslam Dünyasına İntikali ve Osmanlı Devleti’nin Türkistan Hanlıklarına Yaptığı Askeri Yardımlar (XVI-XIX. Asırlar)”, **Türk Tarihine Dair Yazılar**, C. 2, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara 2017, s. 297-317.

ÜKTEN Selim Serkan, **Buhara Hanlığı’nın Askeri Teşkilatı (1500-1868)**, TTK Yayınları, Ankara 2018.

ÜREKLİ Muzaffer, **Kırım Hanlığının Kuruluşu ve Osmanlı Himayesinde Yükselişi (1441-1569)**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1987.

VARLIK Mustafa Çetin, “Çaldıran Savaşı”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 193-195.

WEIR William, **Savaşları Değiştiren 50 Silah**, çev. Beyza Köseoğlu-Mehmet Tuncer, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2010.

YILDIZ Batuhan, **Osmanlı Ordusu İçerisinde Kırım Hanlığı Kuvvetlerinin Mahiyeti ve Ehemmiyeti**, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2019.

YILDIZ Murat, **Osmanlı Devlet Teşkilatında Bostancı Ocağı**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2008.

YÜCEL Yaşar, **Osmanlı Devlet Düzenine Ait Metinler V. 1640 Tarihli Es’ar Defteri**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1982.

EKLER

EK. 1. Tüfeğin atası sayılan el topu³⁴¹

³⁴¹ <https://www.wikiwand.com/it/Schioppo>. ; erişim tarihi: 08. 05. 2022.

EK. 2. Tüfekli Yeniçeriler³⁴²

³⁴² Beydilli, *agm*, s. 459.

EK. 3. Ağır Metris/Kale Tüfeği (XVIII. asır)³⁴³

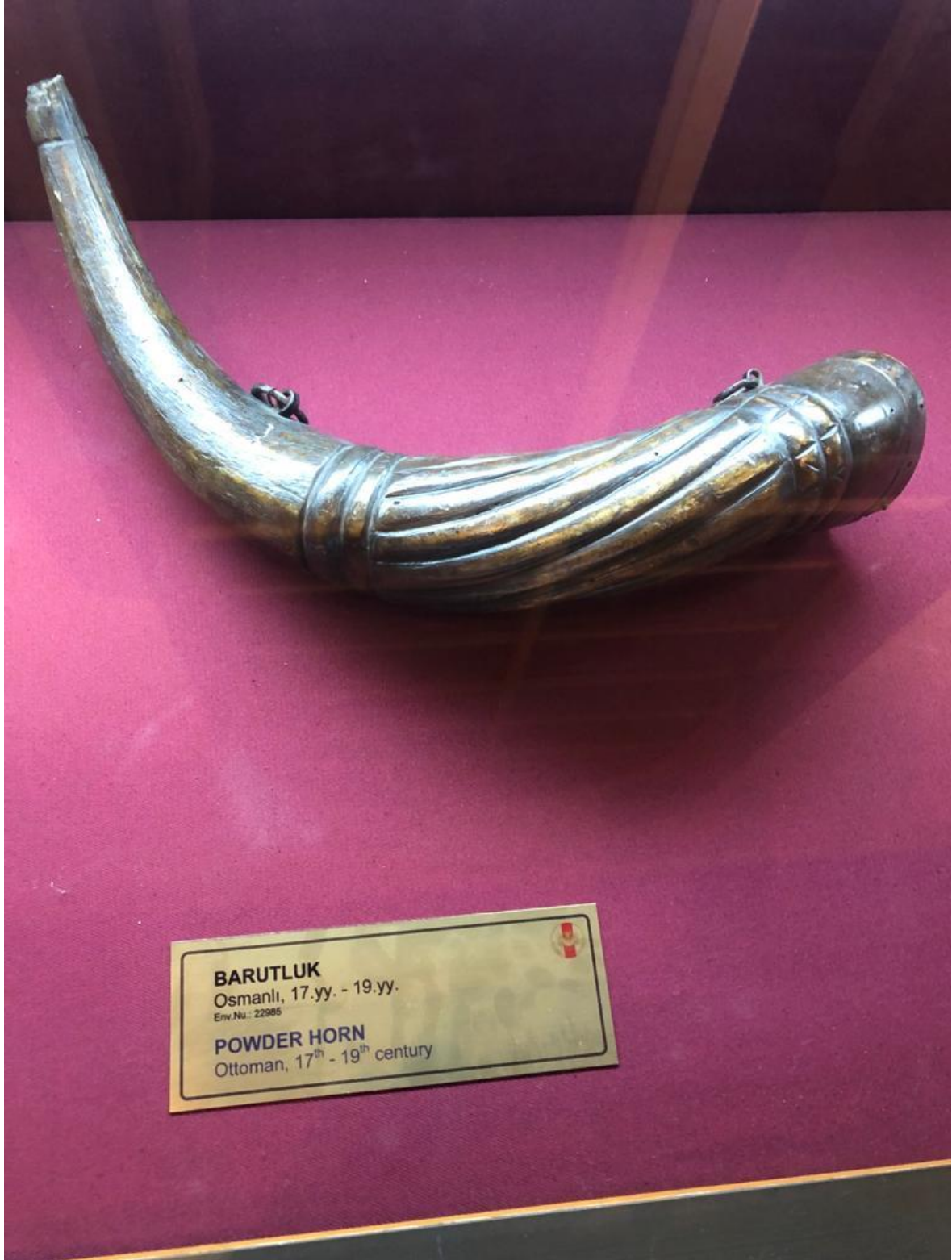
³⁴³ Harbiye Askeri Müzesi, İstanbul.

EK. 4. Farklı Kundaklı (Dipçikli) Fitilli Tüfekler (XVII. asır)³⁴⁴

³⁴⁴ Harbiye Askeri Müzesi, İstanbul.

EK. 5. Barutluk³⁴⁵

³⁴⁵ Harbiye Askeri Müzesi, İstanbul.

EK. 6. Farklı Türlerde Harbiler³⁴⁶

³⁴⁶ Harbiye Askeri Müzesi, İstanbul.

EK. 7. Barut Ölçüm Teçhizatı (XVII. asır)³⁴⁷

³⁴⁷ Harbiye Askeri Müzesi, İstanbul.

EK. 8. Fitol Örneđi³⁴⁸

EK. 9. Mermi/Fındık Örneđi³⁴⁹

³⁴⁸ [https://tr.wikipedia.org/wiki/Fitol_\(patlay%C4%B1c%C4%B1\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Fitol_(patlay%C4%B1c%C4%B1)). ; erişim tarihi: 08. 05. 2022.

³⁴⁹ <https://tr.wikipedia.org/wiki/Mermi>. ; erişim tarihi: 08. 05. 2022.

EK. 10. Çaldıran Savaşı Minyatüründe Tüfekli Yeniçeri Askerleri³⁵⁰

³⁵⁰ Mustafa Çetin Varlık, “Çaldıran Savaşı” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 194.

EK. 11. Ridaniye Savaşı Minyatüründe Tüfekli Yeniçeri Askerleri³⁵¹

³⁵¹ Beydilli, *agm*, s. 454.

EK. 12. Mohaç Meydan Savaşı minyatüründe topların arkasında saflar halinde ateş eden tüfekli yeniçeri askerleri³⁵²

³⁵² Feridun Mustafa Emecen, "Mohaç Muharebesi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 30, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2020, s. 234.

Aksaray Üniversitesi Tez Değerlendirme Formu		
Öğrencinin Adı Soyadı:		EVET
Kapak		
1	Tez Başlığı tutanaktaki başlıkla aynı mı?	
2	Kapaktaki ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	
3	Kapak format kılavuzdaki kapak formatına uygun mu?	
4	Kapakta yazılan tüm yazılar doğru olarak verilmiş mi?	
İçindekiler		
5	Sayfa numaraları tam verilmiş mi?	
6	Şekil, Çizelge vb. listeleri verilmiş mi? Sıralaması doğru mu?	
7	Özet, Abstract, Giriş, Sonuçlar vb. bölümler var mı?	
8	Yazım hataları kontrolü yapıldı mı?	
Giriş		
9	Hazırlanan tezin önemini anlatıyor mu?	
10	İkinci ve Üçüncü dereceden başlık içermemeli kuralına uyuldu mu?	
Özet/Abstract		
11	Kılavuza uygun mu?	
12	Ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	
13	Özet; tek sayfa, tek aralık, tek paragraf kuralına uygun olarak yazıldı mı?	
14	Bilim kodu, sayfa adedi, anahtar kelimeler ve tez danışmanı yazıldı mı?	
Kaynakça		
15	Kaynakların tamamına metin içinde atıf yapıldı mı?	
16	Kaynak formatı Kılavuzdaki kaynak formatına uygun olarak hazırlanmış mı?	
17	Atıf formatı kılavuzdaki atıf formatına uygun mu?	
Atıf Yöntemi APA 6 ☐ CMS ☐ İSNAD ☐		
Genel Değerlendirme		
18	Etik Beyan açıklaması okundu, uyuldu ve imzalandı mı?	
19	Kabul/Onay sayfası kılavuzdaki formata uygun olarak düzenlenmiş mi?	
20	Kabul /Onay sayfasında belirtilen oy birliği/oy çokluğu seçeneklerinden uygun olanı savunmayla tutarlı olacak şekilde belirlenmiş mi?	
21	Sayfa kenar boşluklar ve sayfa numaraları kılavuzdaki formatına uygun mu?	
22	Paragraf boşlukları ve metin satır aralığı kılavuza uygun olacak şekilde düzenlenmiş mi?	
23	Başlık yazımları kılavuzdaki başlık formatlarına uygun mu?	
24	Yazı tipi ve boyutu kılavuzdaki yazı tipi ve boyutu formatına uygun mu?	
25	Şekil, Çizelge vb. açıklama ve numaralandırmaları kılavuzdaki formata uygun olarak yazılmış mı?	

Bu tezin tarafımdan “Tez yazım kuralları” okunarak dikkatlice hazırlanmış olduğunu ve doğabilecek her türlü olumsuzluktan sorumlu olacağımı kabul ederim.

Öğrencinin imzası